Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Társaságok, egyesületek, szervezetek (3)
Tudományos rendezvények, konferenciák (4)
Múzeumok, gyűjtemények (25)
Kiállítások (28)
Oktatás (32)
Téka (36)
Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (56)
In memoriam (73)
Mindenféle (86)

HARMINCHETEDIK ÉVFOLYAM
2008/1.

Szerkesztők:

Bárth Dániel
Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Paládi-Kovács Attila
Engedélyszám: III/Szl/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Innova-Print Kft.
1047 Budapest, Baross u. 92–96.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK 3
Megalakult a Magyar Fotótörténeti Társaság 3
TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK 4
Szőke Anna: Fiatal néprajzkutatók és antropológia szakos hallgatók konferenciája (Topolya, 2007. szeptember 8.) 4
Hubai Gabriella: FiKuSz, MaDok és a Kétszögletű-kerekasztal. A Fiatal Kultúrakutatók Szervezetének negyedik konferenciája (Nagybörzsöny, 2007. szeptember 27–30.) 7
Gulyás Judit–Mészáros Csaba: Az American Folklore Society konferenciája (Québec, 2007. október 17–21.) 10
Halász Péter: A XX. Önkéntes Néprajzigyűjtő Találkozó (Székesfehérvár, 2007. október 27–30.) 13
Tóth Annamária: A nemzetiségek kutatásának újabb eredményei Északkelet-Magyarországon (Miskolc, 2007. november 5–6.) 16
Filkó Veronika: Hagyomány – migráció – változás. A migrációs folyamatok hatása a szlovákiai magyarok népi kultúrájára (Révkomárom, 2007. november 16.) 17
Mikos Éva: Folklór és zene (Budapest, 2007. november 29–30.) 19
Hála József–Máté György: Bányászélet – kultúra – hagyomány. (Budapest–Tatabánya, 2007. november 29–30.) 21
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK 25
– kvj –: Múzeum három megye határán 25
Beitl, Matthias: Egy ablak bezárult. A kittsee-i Néprajzi Múzeum nincs többé 25
KIÁLLÍTÁSOK 28
Bóna Bernadett: A muzeológia „szegény emböre". Kiállítás Kiss Lajos születésének 125. évfordulója alkalmából (Sóstói Múzeumfalu, 2007. április 1.–szeptember 15.) 28
OKTATÁS 32
Kemecsi Lajos: A „Néprajz az oktatásban I." című konferenciáról (Budapest, 2008. március 27.) 32
Baksa Brigitta: A néprajzi ismeretek oktatásának helyzete és lehetőségei az alapfokú oktatási intézményekben 33
TÉKA 36
Mészáros Csaba: Tanulmánykötet a jakutok és az evenkik folklórjáról 42
Filep Antal: A számítástechnika és a néprajzi kutatások. Az Arcanum Adatbázis Kft. történeti néprajzi forrásul szolgáló kiadványai 44
Halász Péter: Bibliotheca Moldaviensis. A moldvai csángók könyvtára 49
Küllős Imola: Könyv a társadalmi és a családon belüli egyenlőtlenségekről 54

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK 56
Emlékezés Balassa Iványra 56
Csoma Zsigmond: Báránd régen és ma. Konferencia Balassa Iván születésének 90. évfordulója alkalmából (Báránd, 2007. október 5.) 56
Csoma Zsigmond: Balassa Iván fejfájánál 56
Orosz Andrásné: Emlékkonferencia Balassa Iván 90. születésnapja tiszteletére (Tarcal, 2007. október 12.) 59
Keszi Kovács László századik születésnapja 60
Fejős Zoltán: A százéves Keszi Kovács László köszöntése 61
Vizi E. Szilveszter levele Keszi Kovács Lászlóhoz 63
Pozsony Ferenc levele Keszi Kovács Lászlóhoz 64
Vajda László nyolcvanöt éves 65
Kecskési Mária: A nyolcvanöt éves Vajda László köszöntése Münchenben 65
Fejős Zoltán–Wilhelm Gábor: A nyolcvanöt éves Vajda Lászlóról 67
Szilágyi Miklós: Köszöntjük a 80 éves Tóth Ferencet 68

IN MEMORIAM 73
Eperjessy Ernő: Elhunyt Vincze Istvánné, Lilia Hrisztova Peneva (Szófia, 1929. június 7.–Szófia, 2007. szeptember 22.) 73
Csoma Zsigmond: Meghalt Gaál Károly professzor (1922–2007) 74
Halász Péter: Búcsú Gazda Lászlótól 77
Eperjessy Ernő: Bódi Zsuzsanna halálára (Hajdúböszörmény, 1949–Budapest, 2007) 79
Selmeczi Kovács Attila: Pusztainé Madar Ilonától búcsúzunk (Sárrétudvari, 1923–Leányfalu, 2007) 80
Paládi-Kovács Attila: Búcsú ifj. Kodolányi Jánostól (Budapest, 1922–Budapest, 2008) 83

MINDENFÉLE 86
Fejős Zoltán: Túl egy határon 86
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások 86

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

Megalakult a Magyar Fotótörténeti Társaság

A Magyar Fotótörténeti Társaság (MAFOT) létrejöttét 2007 nyarán mindenekelőtt az indokolta, hogy az elmúlt évek során egyre több közgyűjteményben foglalkoznak fotótörténeti kutatással, ugyanakkor nincs olyan intézmény, amely lehetővé tenné a fotómuzeológiával, fotótörténettel és fotókultúrával foglalkozó szakemberek számára a kapcsolattartást, közös szakmai álláspont kimunkálását.

Az új társaság legfőbb céljának azt tekinti, hogy a védendő kulturális javak sorában a fotográfiák számára is biztosítsa a történeti fontosságuknak megfelelő helyet. Ennek érdekében fogja szorgalmazni a fotóműtárgyak és fotódokumentumok megbecsülését, védelmét, társadalomtörténeti kutatását és nyilvánosságra hozását. Kezdeményező szerepet vállal a hasonló célkitűzésű nemzetközi szervezetekkel, közgyűjteményi intézményekkel és szakmai projektekkel.

Tevékenysége során aktívan részt kíván venni a gyűjteményekben őrzött fotográfiai dokumentumok védelmével, archiválásának módszertanával, nyilvántartásával és tudományos feldolgozásával összefüggő feladatok megoldásában. Fontosnak tartja a gyűjtemény- és műtárgyvédelmi kérdésekkel kapcsolatos információk összegyűjtését és közvetítését, valamint iránymutató szakmai állásfoglalások kialakítására törekszik a fotográfiai dokumentumok forgalmával és piaci felhasználásával (kereskedelem, közlés, szerzői jogdíj, etikai szabályok) kapcsolatos kérdésekben.

Mint szakmai szervezet a fotómuzeológusi képzés és továbbképzés szakmai feltételeinek kidolgozásában is részt kíván venni, és e cél érdekében tervezi az egyetemi tanszékekkel történő együttműködést. Megalakulása annál is inkább indokolt, mert most zajlik a fotográfia korszakváltása az ezüstalapú hagyományos technikáról a digitálisra. Önmagában már ez a tény számos technikai és elméleti kérdést vet föl a közgyűjteményekben, ahol a versenyfutásra emlékeztető alkalmazkodás közepette – virtuális adatbázisok építése, működtetése, közzététele – a legtöbb helyen még a régi fotográfiák retrospektív feldolgozása sem fejeződött be. Ilyen helyzetben nagy jelentősége van a hasonló problémákkal küzdő fotóarchívumok összefogásának és kapcsolattartásának. A Magyar Fotótörténeti Társaság fórumot tud teremteni bármely szakmai kérdésnek. A társaság elnökének Munkácsy Gyulát, alelnökének Cs. Plank Ibolyát, titkárának Szabó Magdolnát választotta.

Idei első ülését 2008. február 28-án tartotta a Mai Manó Műteremház Napfényműtermében (Budapest, Nagymező u. 20.). Az összejövetel legfőbb célja a szélesebb körben történő bemutatkozás volt. Szakmai programján ezúttal a *Fotográfiai életművek gondozása* című NKA-projekt résztvevői számoltak be kutatási tapasztalataikról és eredményeikről.

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Fiatal néprajzkutatók és antropológia szakos hallgatók konferenciája

(Topolya, 2007. szeptember 8.)

A topolyai városnapi rendezvények keretében hatodik alkalommal került sor a néprajzkutatók vajdasági tanácskozására. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság (KLNT) megalakulása (1990) óta lehetőséget adott a vajdasági néprajzkutatóknak eredményeik, kutatásaik bemutatására és megvitatására. Azután az új idők szele a KLNT megszokott, bejáródott tevékenységét sem kerülte el. A tanácskozások vándorjellege megszűnt, a helyszín állandósulni látszik. Topolya város házigazdaként 2002-től vállalja e rangos rendezvény megszervezését, természetesen a KLNT közreműködésével. Ahogy a helyszín állandósulni látszik, úgy kezdi elnyerni hivatalos arculatát is a topolyai konferencia, s válik a fiatal néprajzkutatók találkozóhelyévé. A fiatal néprajzkutatók és kulturális antropológia szakos hallgatók IV. konferenciájára 2007. szeptember 8-án került sor a Topolyai Múzeumban. A Kray-kastély épületében működő múzeum méltó helye egy ilyen tanácskozásnak, s megtisztelő helyszín a fiatalok számára is.

A találkozás megemlékezéssel kezdődött. A vendégek és az előadók megkoszorúzták a tragikusan korán elhunyt Tóth Ferenc folklorista (1940–1980) sírját, adóztak Harkai Imre emlékének, aki restaurálta a topolyai tájházat, áthelyezte a topolyai szélmalmot és helyreállított egy kovács- és bognárműhelyt. Településtörténeti tanulmányokat készített és modellálás segítségével elkészítette a magyar falusi házak rendszerét. A jelenlévők felidézték Borús Rózsa tanárnő, néprajzkutató emlékét, aki a Topolya népszokásairól írt tanulmánykötetével beírta nevét a magyar folklorisztikába. Mindhármuk hagyatéka példaként szolgál a fiatal néprajzkutatóknak.

A konferencia célkitűzését – azon kívül, hogy a fiatal néprajzkutatóknak bemutatkozási lehetőséget biztosít – a témaválasztás heterogén volta miatt nehéz meghatározni. Az egy napos rendezvény a vizsgálódás lehetőségeit és az ebből eredő értelmezések sokszínűségét volt hivatott bemutatni. Raffai Judit elnök köszöntőbeszédében örömét fejezte ki, hogy minden évben több és több fiatal vesz részt a konferencián, ugyanakkor az idősebbek és középnemzedék is hallgatóként jelen van és megtiszteli a többnyire még helyüket kereső néprajzkutatókat.

Az első előadáscsoport a Kodály-év jegyében a hangszeres népzene és néptánc kutatásának eredményeit mutatta be. Bodor Anikó népzenekutató Kodály Zoltánról emlékezett meg. Kiemelte Kodály zeneszerzői, pedagógusi és tudósi egyéniségét. Hangsúlyozta, hogy Kodály tudatosan vállalt missziót teljesített, amikor a magyar népdal ősi rétegeit feltárva és tudományosan rendszerezve kijelölte helyét az európai kultúrában. Bodor Anikó előadását hangzó- és vizuális anyaggal tette színesebbé. A magyar nyelvterület különböző pontjairól eredő pünkösdölőket hallhattunk, majd kivetítőn a nyíregyházi főiskola koreográfiájában a *kállai kettős*t. Erről a táncról már 1674-ből van említés, Kodály Zoltán 1926-ban jegyezte le a dallamokat. A népdalfeldolgozás magasiskolája ez a mű. A híressé vált dallamok fennmaradt szövegvariációi a féltékeny

ifjú és a csalfa kedves közötti érzelemhullámzásokat karakterizálják. A búsongás és a csúfolódás változó hangulatait élvezhette a konferencia köz önsége.

A Kodály-év apropóján az előadások népzene és néptánc témában folytatódtak. A két fiatal szervező, Kocsis Zsuzsanna és Rind Melitta ügyesen csoportosította az előadásokat. Az elmúlt évtizedekben áttekinthető képet kaptunk a vajdasági népdalhagyományról, de a hangszeresnépzene-kutatás és az eredeti vajdasági néptánc-koreográfiák lejegyzése elkerülte a folkloristák figyelmét. Csonka Ferenc, aki a közelmúltban érdemelte ki *A népművészet mestere* kitüntetést, a péterrévei hangszeres népzene felgyűjtésére vállalkozott. Kronológiai sorrendben követte a zenekarok megalakulását és működését, majd azok szerepvállalását megismerve társadalmi képet alkotott a falu rend- és rangbéli helyzetéről is. Hasonlóan tanulságos volt Szűgyi Judit topolyai előadó kutatása a gombosi táncok eredetét illetően. A néptánccal kapcsolatos előadások némi alapismeretet követelnek a hallgatótól, ez alkalommal azonban alaptudás nélkül is élvezhette a hallgatóság az ismeretterjesztő anyagot, hiszen a másik két előadó: Kovács Henrik, aki a budapesti Táncművészeti Főiskoláról érkezett és Savelin László topolyai koreográfus, a budapesti Táncművészeti Főiskola hallgatója táncba vitte a megjelenteket. A szekció végén örömmel nyugtáztuk, hogy végre hangszeres zenével és tánccal is foglalkoznak a kutatók, mert ma már csak azt láthatjuk, ami a színpadra kerül. A Gyöngyösbokréta-mozgalom nem csak feltárta, de bele is avatkozott a néptáncművészetbe.

A második előadáscsoport tematikáját korántsem ilyen egyszerű definiálni. Szerepeltek itt az etnikumokat is érintő társadalomnéprajz témakörébe tartozó előadások, az anyagi kultúrára vonatkozó jelenkutatások, de egy szál rozmaringon keresztül egy egész szokásvilág is kitárult előttünk. Simon András, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének oktatója a Hódegyházán (Józován) végzett gyűjtőmunkájukat vázolta. Tizenöt perc kevés arra, hogy három év terepgyakorlatát bemutassák, ellenben elengedő volt ahhoz, hogy felvezesse a kísérő rendezvény keretében sorra kerülő könyvbemutatót.

Veres Emese-Gyöngyvér, a barcasági származású, Budapesten élő néprajzkutató, a Vallási Néprajz című sorozat legutóbbi köteteinek szerkesztője izgalmas történelmi tényt tárt fel. Előadása a barcasági csángók Torontál vármegyébe történt kimenekítéséről szólt. 1916. augusztus 28-án Brassóból 327 hétfalusi csángó családot, azaz 850 főt üldöztek el szülőföldjükről, akik Torontál megyébe indultak. A nagybecskereki kerületben 17 községben helyezték el őket. További sorsuk ismeretlen, valószínűleg beolvadtak az ott élő többségi nemzetbe. A szerző az ismereteket a *Torontál* című újságból és egyházi forrásokból merítette.

Fehér Attila Hertelendyfalváról érkezett. Önszorgalomból kezdte néprajzi ismereteinek gazdagítását. A bukovinai székelyek öröksége az 1900-as évek táján címmel tartott előadása nemcsak tartalmával, hanem az előadó tájnyelvi sajátosságaival is magára vonta a figyelmet.

A nyugat-bácskai Nemesmilitics hajdani nemesi családjának, a Czintuláknak a templompadügyét göngyölítette fel Kothencz Kelemen néprajzkutató, a bajai Türr István Múzeum munkatársa. A templomi ülésrend a mindenkori társadalom hierarchikus tagolódását tükrözte. A templomi ülőhely örökölhető volt, még végrendelkeztek is felőle. A muzeológus hosszú és mélyreható vizsgálódás után tanulmányában egy ilyen ülésrendből fakadó bírósági per kimenetelét dolgozta fel. A bemutatott levéltári anyag híven tükrözi a kor szokását, a templompadból fakadó pert, amely már-már a humor határát is súrolta.

Silling Léda *A rozmaring nyugat-bácskai néprajzához* címmel tartott színesen illusztrált előadást. Bevezetőjében a rozmaring kupuszinai elterjedéséről beszélt, arról, hogy

Juhász Antal egyetemi tanár pohárköszöntőt mond a topolyai konferencián

milyen fontos szerepe volt az árucsere-forgalomban, majd említést tett a rozmaringnak a vajdasági szakirodalomban elfoglalt helyéről. A nyugat-bácskai néphagyományban előforduló rozmaringhasználatot részletesen ismertette. „Csak" egy növény segítségével, annak a népszokásokban elfoglalt helyét követve elméleti és lokális kutatás lehetősége tárult ki előttünk. Így kaptunk képet a lakodalmi és halotti szokásokról, a rozmaringnak ott betöltött szerepéről. Ősi, kultikus jellege van annak a kupuszinai szokásnak, mely szerint almát visznek az esküvőre, melybe szalagocskákkal díszített rozmaringág van szúrva. Ez a mozzanat annyira fontos, hogy alma és rozmaring nélkül nincs esküvő.

Külön dicséretet érdemel a szervezők azon törekvése, hogy nyertes középiskolás pályamunkák is kerüljenek be a tanácskozás anyagába. A két pályamű elnyerte a jelenlévők tetszését és a tapasztalt néprajzosok újabb ötletekkel, tanácsokkal látták el a szerzőket. A Lénárd Valentina és Tóth Bálint szerzőpáros a *Meggytermesztés régen és most szülőfalunkban, Bácsfeketehegyen című* dolgozatában a feketicsi meggytermesztés történetét dolgozta fel alapos körültekintéssel. Pontos számadatokat közöltek a termesztés kezdetétől napjainkig. A másik előadott dolgozat Sőreg Csilla *A fűszerpaprika története Martonoson és környékén* című munkája volt. A három fiatal a konferencián Juhász Antal nyugalmazott szegedi professzortól nagyon magas osztályzatot kapott. Gratulálunk mi is!

A délutáni előadások egyik csoportja nemzeti múltunk nagyjait mutatta be új megközelítésben. Klamár Sára és Gleszer Norbert a Rákóczi-kultuszt kutatták a Bácska területén, Tomik Nimród István király személyét helyezte a kor társadalmi helyzetébe. Gazsó Hargita egyetemista az irodalom szemszögéből vizsgálta a boszorkányüldözést (*Fikció és valóság keveredése Jósika Miklós A szegedi boszorkányok című regényében*).

A konferencia utolsó blokkja hat előadást foglalt magában. Mindegyik megérdemelné, hogy részletesebben ismertessük, de helyszűke miatt csak a legfontosabbakat jegyezzük meg róluk. Faár Tamara az első szabadkai mozik megalakulását mutatta be hiteles dokumentumok, plakátok és fényképek segítségével. Losoncz Márk tanulmánya *Lehetséges-e kisebbségi kulturális antropológia?* címmel tudományfilozófiai gondolatokat boncolgatott. Dömötör Bea, az ELTE néprajz szakos hallgatója egy muzsikuscsalád történeteit ismertette képekben. Kocsis Zsuzsanna a bajsai nyári táborról számolt be, amelyhez szorosan kapcsolódott Papp Árpád identitásvizsgálat-projektuma, amelyben egy szűkebb létszámú csoport vesz részt. Klamár Zoltán a kanizsai helyismereti adatokon alapuló tanulmányában megállapította, hogy a kultikus helyek, a szakrális emlékek és a tárgyias jelek a térfoglalás közösségi kódjának olvasatai.

Befejezésül el kell mondanunk, hogy az előadók száma lassan szétfeszíti egyetlen nap kereteit. Huszonkét előadást meghallgatni és érdemben hozzászólni képtelenség. Sajnos az anyagi lehetőségek egyelőre ennyire futják. Szívesen beszélgettünk volna az előadókkal, hozzászólásainkkal tovább segítettük volna munkájukat, s bár fiataljainkból manapság nem hiányzik az önbizalom, a bemutatkozás lehetőségén túl megerősítésre is mindenkinek szüksége van. Hiányoztak a közös „nagy" beszélgetések is. Ezt persze leginkább a táborok hivatottak betölteni. Mindettől függetlenül egy sikeres konferenciát tudhatunk magunk mögött, amelyet a tartalmas előadások mellett még a jó hangulat is bearanyozott. Az ötlet e sorok írójától származik: olyan jó előadások hangzottak el, hogy ha nem is mind, de többségük akár a *Vajdasági Magyar Kalendárium*ban is megjelenhetne.

SZŐKE ANNA

FiKuSz, MaDok és a Kétszögletű-kerekasztal

A Fiatal Kultúrakutatók Szervezetének negyedik konferenciája (Nagybörzsöny, 2007. szeptember 27–30.)

2007. szeptember 27. és 30. között rendezte meg a Fiatal Kultúrakutatók Szervezete (FiKuSz) negyedik konferenciáját *Ember: környezet* címmel Nagybörzsönyben, a Nagybörzsönyi Ifjúsági Táborban, amelynek – az előző évek gyakorlatát követve – célja az volt, hogy fórumot teremtsen a Kárpát-medence magyarul beszélő néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatói számára, valamint, hogy elősegítse és megerősítse az egyes tanszékek közötti együttműködést. A négynapos konferencián mintegy hatvan hallgató és oktató vett részt a budapesti, a pécsi, a debreceni, a szegedi, a kolozsvári és a pozsonyi tanszékekről. A hallgatók előadásai mellett, melyek három szekcióban követték egymást, a szakma meghívott képviselőinek előadásai, beszélgetései és programjai is színesítették az eseményt

Tovább színesítette a programot a hallgatók által készített fényképekből megrendezett kiállítás, melyen 8 kiállító mintegy 130 fotóval vett részt olyan témakörökben, mint *Magyarország zsinagógái* (Szőke Judit – ELTE, Néprajzi Intézet), *Ázsiai arcok* (Kiszely Nikolett – SZTE, Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszék). A csíkmenasági kutatásban részt vevő szegedi hallgatók különböző témájú fotóit is

láthattuk (Hugyecz Krisztina – lakáskultúra; Tar Ágnes Júlia – táplálkozáskultúra; Bajáki Bernadett – erdőhasználat; Kresák Eszter – állattartás; Gyöngyössy Orsolya – az emberi élet fordulói; Volák Szilvia – földművelés).

A hallgatók előadásaira szeptember 28-án és 29-én került sor a már említett három szekció keretében. Az első, péntek délelőtti szekció valamennyi előadása az ember és természeti környezetének kapcsolatát igyekezett körbejárni.

Elsőként Tóth Csaba Tibor (SZTE, néprajz–történelem) előadását hallgathatták meg a résztvevők, aki *A zsombói baracktermesztés mai állapota* címmel bemutatta egy olyan, Szegedtől 15 km-re található alföldi falu barack- és járulékos gyümölcskultúráját, amelyre a 20. század második felében lezajlott kollektivizálás, az országos tapasztalatokkal ellentétben, serkentőleg hatott. A szekció második előadása Mészáros Marianna (Komenský Egyetem, néprajz–kulturális antropológia) *Mágikus eljárások és szokások a gazdaságon belül* című dolgozata volt, melyben a Hody és Javorinka (ma Galánta városrészei) gazdaságában még fellelhető, de már csak töredékeiben létező mágikus cselekményeket vizsgálta az előadó, különös tekintettel a szentestéhez kapcsolódó szokásokra és eljárásokra. Ezt követte Balatonyi Judit (PTE, néprajz–romológia) *Fábál máré – Nagy fa – Az emlékezés egy színhelye egy beás férfi életében* című előadása, melyben az előadó a magyarhertelendi beások nagy fájának a közösségben betöltött funkcióját, valamint a fa törzsén található véseteken, feliratokon keresztül a beás cigány közösség írásbeliséghez való viszonyát vizsgálta. Földi Ádám (DE, néprajz–politológia) *Félresepert morzsák – A 20. század észak-magyarországi betyárképe egy mátracserpusztai juhász emlékezetében* címmel tartott előadást, melyben egy más témájú kutatás „melléktermékeire" alapozva vázolta fel az előadó a 20. század eleji Észak-Magyarország betyárképét és betyárszervezetét. A konferencián ötödikként Dukai Ditta (ELTE, néprajz–francia) tartotta meg *Dosab* című előadását, amelyben részletesen ismertette az örmények körében régóta kedvelt mustméz előállítási módját, valamint az egykori és a mai örmény kultúrában betöltött szerepét. Dyekiss Virág (ELTE, néprajz) *A természeti környezet megjelenése és értelmezése a nganaszan folklórban* című előadásában az észak-szibériai 800 fős, hagyományosan nomád, rénszarvasvadász életmódot folytató nganaszan nép mítoszait, hősi énekeit vette alapos vizsgálat alá, hangsúlyozva a közösséget körülvevő természeti környezet megjelenését ezen alkotásokban. Utolsó előttiként Fütyü Klára Ibolya (DE, néprajz–magyar) számolt be kutatásairól. *A hagyományőrzés szerepe a magyar turizmusban a Hortobágyon* című előadásában górcső alá véve a megkonstruált Hortobágy-képzetet, rámutatott arra, hogy a turizmus szemszögéből értelmezett hagyományőrzés valójában csak a hagyományok egy szeletének átmentését jelenti a 21. században az említett területen. A szekció utolsó eszmefuttatása Bajáki Bernadett (SZTE, néprajz–történelem–portugál) *Élet a kastélyban* című előadása volt, melyben a köznemesi származású Ráday család életébe nyújtott bepillantást.

Az előadások és egy hosszabb szünet után került sor a Joó Emese és Frazon Zsófia nevével fémjelzett *Vízálló-Expedíció* első részére, melynek keretében a Néprajzi Múzeum munkatársai ismertették a múzeumi összefogásban létrejött MaDok-programot, valamint az újfajta szemléletmódban rejlő múzeumpedagógiai lehetőségeket. Joó Emese és Frazon Zsófia előadását követte Bali János és Borsos Balázs „kerekasztal-beszélgetése", amely Sárkány Mihály megbetegedése és a további meghívott előadók közbejött programja miatt „kétszögletűvé" alakult a konferencia hétvégéjére. Este került sor a *Vízálló-Expedíció* második részére, amelynek keretében a részt-

A konferencia résztvevői
(Fotó: Hegedüs Fanni)

vevők megismerhették a kiállítás és az újfajta szemléletmód gyakorlati oldalát is, valamint megismerkedhettek a vízálló-kiállítás korábbi életével és megjelenésének helyeivel, alkalmaival.

Másnap, szeptember 29-én került sor a konferencia előadásainak második és harmadik szekciójára, amelyek az ember–környezet viszonynak társadalmi aspektusát igyekeztek körbejárni.

Az első, délelőtti szekció előadásai az egyén és a közösség viszonyának kérdését vizsgálták. A szekcióban elsőként Nagy Réka (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, néprajz) *Az írás szerepe egy szilágysági ember életében* című előadását hallgathatták meg a résztvevők, amelyben az előadó Szabó Miklós (1907–1982) szilágysági népi író kéziratos hagyatékát elemezte a különféle külső és belső indíttatások és hatások (közösségi, irodalmi stb.) szempontjából. Ezt követte Farkas Katalin (ELTE, néprajz–történelem) *Az elsőáldozás szentségének felvétele és a hozzá kapcsolódó szokások egy göcseji faluban a 20. század második felében* című előadása, amelyben az előadó a göcseji Bak elsőáldozási hagyományait vizsgálta az 1946-ban a településre került plébános szerepének tükrében. Palla Zsófia (SZTE, néprajz) *SOS-anyák (Az anyaszerep reprezentációja a battonyai SOS-gyermekfaluban)* címmel megtartott előadásában az SOS-gyermekfaluban hivatásos nevelőszülőként dolgozó nők helyzetének és szerepvállalásának változását vizsgálta a battonyai gyermekfalu fennállásának és működésének 20 éves távlatában. A délelőtt folyamán utolsóként Tóth Katalin (ELTE, néprajz–német) *A kollektív, a kulturális és a kommunikatív emlékezet* című előadása hangzott el. Az előadó a német emlékezetkutatás eddigi legfontosabb eredményeit foglalta össze és igyekezett tisztázni a kollektív, a kommunikatív és kulturális emlékezet különbségeit.

A szekció két utolsó előadása a délutáni *Közösség és közösség* szekció előtt hangzott el. Molnár Gergely (ELTE, néprajz–történelem) *Nagytiszteletű falualapító ősöm* című előadásában az orgoványi falualapító plébános, Molnár Gergely életét és munkásságát vette vizsgálat alá, felhasználva a plébános naplójának adatait. A szekcióban utolsóként Szakál Anna (ELTE, néprajz–filmelmélet és filmtörténet) *Tiboldi István folklórgyűjtései* című előadása hangzott el, amelyben a kedei tanító és népköltő Kriza Jánoshoz való viszonyát vizsgálta, hasznosítva a kolozsvári Unitárius Levéltárban és a budapesti Akadémiai Könyvtár Kézirattárában fellelhető különböző Tiboldi-meselejegyzéseket.

A konferencia harmadik szekciójának előadásai a különböző közösségek egymáshoz való viszonyát vették vizsgálat alá. Elsőként Kresák Eszter (SZTE, néprajz–történelem) *Társadalomkép és mentalitás – Algyő közel tíz éve önálló* című előadása hangzott el, melyből a Szegedről Algyőre az olajipar megjelenése óta folyamatosan beáramló városi családok és a helyi tősgyökeres lakosság kapcsolatát, valamint az idők során önállósodott falu Szeged szívó hatásával szembeni küzdelmét ismerhették meg a résztvevők. Ezt követte Nagy Kriszta (ELTE, néprajz–magyar) és Kákonyi Anna (ELTE, néprajz–történelem) közös előadása *Uradalmi cselédsorsok változásai* címmel, amelyben egy Somogy megyei és egy veszprémi esetet vizsgálva kerestek választ arra, hogy mi lett a huszadik század közepén oly népes uradalmi cselédség sorsa a nagybirtokrendszer megszüntetése után. A konferencia záróeseményeként hangzott el Baumann Tímea (PTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola) *Lehet más a világ? – Egy környezetvédő csoport mint szubkultúra* című előadása, amelyben a pécsi Lehet Más a Világ Aktivista Klub tevékenysége kapcsán az előadó arra a kérdésre kívánt választ adni, hogy mennyiben lehet egy aktivista klubot és tagjait szubkultúrának tekinteni, le lehet-e írni cselekedeteiket és életmódjukat a klasszikussá vált, szubkultúrákat vizsgáló esetleírások módszerével.

A konferencia résztvevői mindent egybevéve egy szakmailag igen tartalmas hétvégét tölthettek együtt. A szervezet további tervei között szerepel, hogy a konferencián elhangzott előadásokat – a korábbi évek gyakorlatát követve – egy kötetben megjelentesse, továbbá, hogy az eddig kétévente megtartott konferenciát ezután évente rendezze meg.

HUBAI GABRIELLA

Az American Folklore Society konferenciája

(Québec, 2007. október 17–21.)

Az American Folklore Society (AFS) 119. konferenciáját kanadai partnerszervezetével (Association Canadienne d'Ethnologie et de Folklore, ACEF) együttműködve 2007. október 17. és 21. között tartotta meg Québecben. A konferencia szervezői ez évben elsősorban a szellemi kulturális örökség megőrzésének lehetséges módozatait tárgyaló előadásokat vártak. Ezzel a tematikus preferenciával a helyszínválasztás is összhangban állt, hiszen Québec nem csupán egy festői város és turistacélpont a Szent Lőrinc-folyó mentén, hanem Észak-Amerika egyik leginkább hagyományőrző közös-

ségének, a francia nyelvű kanadaiaknak legjelentősebb kulturális és politikai központja is. A konferencia három napja alatt több mint 500 résztvevő tartott előadást, mutatta be kutatásait posztereken vagy vitatott meg műhelyfórumokon kutatási tapasztalatokat és problémákat, összesen több mint száz szekcióban (a konferencia – valamint 2002-ig visszamenőleg az AFS összes korábbi konferenciájának – részletes programja elérhető az AFS honlapján, www.afsnet.org, a *recent annual meeting programs* menüpont alatt, az Association Canadienne d'Ethnologie et de Folklore-ról lásd: www.celat.ulaval.ca/acef).

A konferencia a Hilton Québecben október 17-én Madeleine Pastinelli, az ACEF, és Bill Ivey, az AFS elnökének rövid üdvözlő megnyitójával kezdődött, amelyet hagyományosan az AFS díjainak átadása követett (a díjakról, a korábbi és jelenlegi díjazottakról lásd az AFS honlap *AFS prizes* menüpontját). Ezután különböző, már használható vagy készülőfélben lévő adatbázisok bemutatására került sor, így ismertették az *AFS Ethnographic Thesaurus*t (http://et.afsnet.org), a folkloristák közötti nemzetközi információáramlást elősegítő *H-Folk Listserv*-t, az észak-amerikai francia kulturális örökség online enciklopédiáját és a hagyományos amerikai művészet mestereit bemutató multimediális DVD-t.

A csütörtöktől szombat estig megtartott szekciók közül az alábbiakban csupán néhánynak a címét soroljuk fel a tematikus változatosság érzékeltetése végett: *The role of storytelling and ritual in local peacebuilding*; *MediaLore: exploitation, commodification, and gender politics*; *Contexts of children's folklore*; *Folklore and queer studies*; *Cultural monuments and spaces*; *Philosophical foundations of folkloristics: phenomenology*; *Technology, vernacular religion, and visual cultures*; *Health and the stigmatized vernacular*; *Cultural creolization*; *What editing tells us about tradition*; *Psychosocial analysis of discourse*; *Emic and etic perspectives in the analysis of music and dance*; *Medieval folklore and literature*; *Iconicity and the folktale* stb.

A kétnyelvű konferencián – ahol is egyidejűleg általában 15–16 szekcióban hangzottak el előadások – az egyes résztvevők természetesen csak a többszáz prezentáció töredékén lehettek jelen. Az alábbiakban most csupán néhány kiemelkedő előadás vagy beszélgetés anyagára tudunk utalni.

Szövegfolklorisztikai szempontból a konferencia egyik legérdekesebb és esetleges későbbi hazai kutatások számára is sok lehetőséget hordozó előadása kétségtelenül Timothy Tangherlini prezentációja volt (*Sites of (Re)Collection: Toward a New Historic-Geographic Method in Folklore*), amely a dán folklórarchívum és egy nemzetközi kutatócsoport nagyszabású és rendkívül inspiráló vállalkozásáról számolt be. E projekt keretében a neves 19. századi népköltési gyűjtő, Evald Tang Kristensen (munkássága volumene és jelentősége a nemzetközi tudományosságban legalább Bengt Holbek 1987-ben kiadott magisztrális munkája, az *Interpretation of fairy tales* óta közismert) hatalmas folklórgyűjtésére alapozva (24 000 lapnyi kézirat, 3500 ismert adatközlő, többszáz fénykép stb.), illetve ezt az anyagot korabeli statisztikai, térképészeti, történeti adatokkal kiegészítve, a történeti-földrajzi módszer újragondolásával a néphagyomány dinamikus működését kívánják vizualizálni és történetileg megragadni. A korábbi folklórgyűjtések, illetve a hagyományos történeti-földrajzi módszer egydimenziós, statikus szövegvariáns-központúságával szemben ezúttal a folklórszövegek, illetve a folklórgyűjtések társadalmi kontextusának érzékeltetése a cél. A digitalizációban rejlő lehetőségeket kihasználó vizuális reprezentációval lehetővé válik például, hogy egyszerre lássuk Tang Kristensen gyűjtőútjait a korabeli igen részletes térképekre vetítve, és a lokális közösségek, a lejegyzett szövegek (a dán kéziratos szöveg, a dán publikált szöveg, ezek angol fordításai, valamint a kézirat eredeti képe),

továbbá az adatközlők (repertoár, életrajz, fénykép; egyelőre öt mesemondó anyaga van feldolgozva) közötti összefüggéseket. A mesemondók, a szövegek, a települések, a gyűjtő és az őket körülvevő társadalmi-politikai és a földrajzi környezet komplex viszonylatainak térképen való megjelenítésével a folklórszövegek nem önmagukban állnak, hanem érzékelhetővé válnak azon hálózatok, amelyek a szövegeket, a folklór fenntartóit, az adatközlőket, továbbá a szóbeliség termékeit az írásbeliség révén megőrizni és a szélesebb nyilvánosság számára elérhetővé tenni kívánó gyűjtőt összekötik. A projekt egyik fontos célja az is, hogy más adatbázisok jövőbeli digitalizációját és vizualizációját is elősegítse (a kutatás részletes leírása: http://dev.cdh.ucla.edu/~newmedia/DFL/index.html).

Fontos szekciója volt a konferenciának a Charles L. Briggs által elnökölt *The Coloniality of Power in Folkloristics*, amelyen Diarmuid Ó Giolláin az európai folklorisztika koloniális gyökereire mutatott rá és arra, hogy a nemzetállamok miként alakították saját érdekeiknek megfelelően a folklorisztika episztemeját a 19. században. Charles L. Briggs általánosabban beszélt arról, hogy a más népekről való tudás felhalmozása hogyan állította az antropológiát és a folklorisztikát – más és más módon – a gyarmatosítók rendelkezésére. Ezért Briggs szerint a mai folklorisztika gyökereit és egyes kérdések folklorisztikai problematizálásának genealógiáját megértendő újra kellene gondolni a folklorisztika tudománytörténetét is, olyan szempontok figyelembevételével, mint a gyarmatosítás, a kultúrák polarizálásának és hierarchizálásának működése és funkciója. Amint az antropológia megújulásában nagy szerepet játszott a modernizmus koloniális eredetével való szembenézés, úgy a folklorisztikában is fontos lenne annak megértése, hogy a kolonializmus örökségét a folklorisztikai kutatásokban nemcsak a gyarmattartó államok tudományosságában kell keresni. Ez segítheti elő például annak a jelenségnek a megértését is, hogy az Egyesült Államokban miért számít az antropológia inkább tudományos diszciplínának, mint a folklorisztika.

Érdekes színfoltja volt a találkozónak az a fórum, amely a szervezők célkitűzése szerint az egyetemi évek szövegolvasó szemináriumainak hangulatát eleveníti fel. E panelben egy-egy szerző könyvének bemutatására, fontosabb gondolatainak megvitatására kerül sor. Az idén a szervezők Julie Cruikshanket hívták meg, hogy jelen legyen könyvének (*Do Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination,* University of British Columbia Press, 2005) vitáján. Julie Cruikshank 1970 óta dolgozik a Yukon menti indiánok közt, elsősorban atapaszk és tlingit élettörténeteket gyűjtve. E ritka gazdag anyagból több könyve jelent már meg, melyek közül a fórum témájául szolgáló munka számos szakmai díjat is elnyert. Legújabb monográfiája a (tlingit, atapaszk és angol) történetek révén mutatja be azt a társadalmi közeget és tudásanyagot, amely a kolonizáló európai többség nagydiskurzusaival szemben kifejezi a helyiek önnön elgondolásait a tájról, a növény- és állatvilágról, valamint saját helyzetükről és jogaik érvényesüléséről a fehérek között.

A konferencianapokat záró kulturális programok közül a legkiemelkedőbb talán a neves amerikai folklorista, az AFS egykori elnöke, Barbara Kirshenblatt-Gimblett és 91 éves édesapja, Mayer Kirshenblatt beszélgetése volt. A beszélgetés apropóját közelmúltban megjelent könyvük adta (*They Called Me Mayer July: Painted Memories of a Jewish Childhood in Poland Before the Holocaust*, University of California Press, 2007), amely az autodidakta festő Mayer Kirshenblatt képeit tartalmazza szülővárosa, egy lengyel kisváros zsidó közösségének mindennapjairól az 1920–1930-as években. Az aprólékos, naiv és expresszív festményeket Mayer Kirschenblatt visszaemlékezései kísérik; kép és történet egymást hívják elő és értelmezik kölcsönösen.

A magyar előadók konferencia-részvételét az AFS International Issues Committee nemzetközi kutatók számára kiírt ösztöndíja biztosította, amely az úti- és szállásköltségeket fedezte. A konkrét szervezési és adminisztrációs feladatok precíz és igen segítőkész lebonyolításért Timothy Lloydot, az AFS ügyvezető igazgatóját illeti köszönet. A magyar résztvevők előadásai a szövegfolklorisztika, illetve az etnológia (ezen belül a Szibéria-kutatás) térferéről a 19. századi népmesekiadás, szövegszerkesztés gyakorlata mögötti esztétikai és ideológiai megfontolásokról, valamint a szaha/jakut mező (*alaas*) mint kulturális tér megkonstruálásáról szóltak. Reméljük, hogy a 2008-as konferencián (amelyet Louisville-ben, Kentuckyban tartanak; a konferencia-felhívás már olvasható a társaság honlapján) szintén jelen lesznek majd magyar néprajzkutatók.

GULYÁS JUDIT
MÉSZÁROS CSABA

A XX. Önkéntes Néprajzigyűjtő Találkozó

(Székesfehérvár, 2007. október 27–30.)

„Önkéntes néprajzigyűjtő: aki nem hivatalos elfoglaltságból, hanem önként, a népi kultúra iránti szeretetből és tiszteletből végzi gyűjtőmunkáját. [...] Az önkéntes néprajzigyűjtőknek kétévenként országos találkozójuk van, amely a tapasztalatok és eredmények cseréjét, valamint a szakemberek és az önkéntes gyűjtők kapcsolatának elmélyítését szolgálja" – írja Kósa László a *Magyar Néprajzi Lexikon* negyedik kötetében.

Az önkéntes néprajzigyűjtő-mozgalom kapcsolatot és hidat jelent a néprajz mint tudomány, valamint a hagyományápolás mint közművelődési tevékenység között. Rendkívül fontos, hogy a hagyományőrző közművelődési tevékenység szakmailag megalapozott legyen, és a helyi kulturális hagyományokban gyökerezzen. Ezért az önkéntes néprajzigyűjtők országos rendezvényei céljukat tekintve elsősorban módszertani továbbképzéseknek tekinthetők, ahol a résztvevők találkozhatnak a néprajztudomány kutatóival, az önkéntes gyűjtők számára kiírt pályázatok szervezőivel és bemutathatják egymásnak munkájuk eredményét.

2007-ben a Magyar Néprajzi Társaság a Fejér Megyei Művelődési Központ Barátság Házával és a Fejér Megyei Honismereti Egyesülettel együttműködve Székesfehérváron rendezte meg a találkozót október 27–30-án a Fejér megyei Művelődési Központ Barátság Házában. A résztvevők száma 43 fő volt, s több mint harmaduk a határokon túlról (Erdélyből, a Partiumból, Kárpátaljáról, a Vajdaságból) érkezett.

A gyűjtőtalálkozó fő témája a *Hazaszeretet és honvédelem – Honvédhagyományok gyűjtése*, valamint a Fejér megye hagyományaival, helytörténeti értékeivel való megismerkedés volt. Időszerűségét elsősorban az adta, hogy hazánkban három esztendeje megszűnt a kötelező sorkatonai szolgálat, ezért különösen fontossá vált az intézmény tárgyi és szellemi emlékeinek, hagyományainak számbavétele és összegyűjtése. A találkozón résztvevők érdeklődése azt mutatta, hogy az önkéntes gyűjtőket érdekli ez a téma, részben családi összefüggésekben, részben pedig szélesebb alapokon, földrajzi, vagy katonai körzetek szerint, történelmi eseményekbe ágyazva.

Az önkéntes néprajzigyűjtő találkozó megnyitása
(Fotó: Halák Emese)

Balról jobbra: Viniczai Tibor, T. Bereczki Ibolya, Halász Péter, Balogh Ibolya

A XX. Önkéntes Néprajzigyűjtő Találkozó ünnepi megnyitóján az ALCOA–KÖFÉM férfikórusa néhány katonadal eléneklésével megadta a honvédhagyományokkal foglalkozó tanácskozás „alaphangját". Nem hallgathatjuk el, hogy önkéntes néprajzigyűjtő találkozót régen tisztelték meg a vendéglátók, a szervezők és a támogatók részéről ilyen magas tisztségekben lévő vezetői. Először a rendezvény két fő védnöke, Balogh Ibolya, a Fejér Megyei Közgyűlés elnöke és Warvasovszky Tihamér, Székesfehérvár Megyei Jogú Város polgármestere képviseletében Viniczai Tibor alpolgármester köszöntötte a résztvevőket, és mutatta be – valóságos rendhagyó történelemóraként – a megye, valamint a város múltját és kulturális értékeit. Őt követően T. Bereczki Ibolya, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára, Pálfalvi Attila, a Fejér Megyei Művelődési Központ igazgatója, Lukács László, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum osztályvezetője és Braun Lászlóné, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület alelnöke szólt a jelenlévőkhöz, hangsúlyozva a hely és a téma jelentőségét, a hagyományőrzés, a néprajzi érdeklődés és gondolkodás fontosságát. Ezt követően Bereczki Ibolya főtitkár és Halász Péter szakosztályelnök az ez évi kitüntetetteknek (Gub Jenőnek, Hetvesné Barátosi Juditnak, Korcz Antalnénak és Laki-Lukács Lászlónak, munkásságuk méltatását lásd: *Néprajzi Hírek* 2007. 1–2. sz. 13–14. old.) átadta a legkiválóbb önkéntes gyűjtők számára létesített *Sebestyén Gyula-emlékérmet*.

Az előadások sorában Gelencsér József Székesfehérvár katonai hagyományaival, elsősorban a Monarchia korában meggyökeresedett és a világháborúk közötti időben kiépült helyőrségi élettel, a városban állomásozó katonai alakulatok sokszínűségével, és a település társadalmi életében betöltött szerepükkel foglalkozott. Lukács László

előadásának címe *Katona-karácsony, háborús karácsonyfa* volt. Arról beszélt, hogy miként jelent meg és terjedt el Európában a karácsony ünneplésének ma ismert formája, és hogy miként ülték meg ezt a keresztény ünnepet a háborúk idején, akár a lövészárkokban is.

A Néprajzi Múzeum által meghirdetett 2006. évi, 49. országos néprajzi gyűjtőpályázat egyik kiemelt témája a hadifogságra, a munkatáborokra vonatkozó visszaemlékezés volt. Erről a témáról beszélt Vasvári Zoltán, akinek *Áldozatok* címmel nemrég jelent meg Küllős Imolával közösen írt, a II. világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjáról szóló könyve. A háborús emlékek egyik sajátos területéről, a frontról írt levelek információs értékéről beszélt Karacs Zsigmond, aki hozzájutott Földes lelkészének és frontszolgálatos falustársainak leveleihez, s azokon keresztül felhívta a figyelmet ennek a fontos forrástípusnak a honismereti és néprajzi értékeire. Laczkó Mihály a saját és édesapja emlékein és élményein keresztül azt mutatta be, hogy milyen hatással van a katonaságnak – háborúban és békében – egy-egy személy sorsára. Előadásának különössége, hogy míg az apa moldvai csángómagyarként – kényszerűségből – a román hadseregben, addig a fiú Magyarországon, önként vállalt hivatásként az úgynevezett „néphadseregben", szolgált. Ugyancsak a katonaság, közelebbről a „hadifogság" intézményének szerepéről és megjelenési formáiról számolt be Lukács Miklós saját családja több nemzedéke sorsának tükrében.

A honvédhagyományok sajátos tárgyainak impozáns gyűjteményét ismerhettük meg a Varró Ágnes által erre az alkalomra rendezett, *A nemzeti szimbólumok a néprajzi tárgyakon* című kamarakiállításon.

Másnap délelőtt Granasztói Péter, a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának vezetője tájékoztatta a résztvevőket az 50. néprajzi gyűjtőpályázat szempontjairól és célkitűzéseiről. Ez után az önkéntes gyűjtők korreferátumai, hozzászólásai következtek. Kiderült, hogy úgyszólván minden gyűjtő érdeklődik a katonaélet és a honvédhagyományok iránt, s szinte mindenkinek van a tarsolyában, de legalábbis a látóterében olyan anyag, amely még gazdagíthatja a néprajz- és a történettudományt. Természetesen nemcsak a honvédelmi hagyományokról esett szó, hiszen az önkéntes gyűjtőknek sokféle az érdeklődésük, s itt jó alkalom volt arra, hogy bemutassák, vagy legalábbis felvillantsák munkájuk eredményét.

Délután került sor a találkozó fő témájának jegyében szervezett tanulmányi kirándulásra. Felkerestük Székesfehérvár számtalan katonai emlékműve közül az egyik első világháborúra emlékeztetőt, s egy másikat, amely az 1956-os szovjet sortűz főként fiatal áldozatainak állít emléket. Innen Sukoróra mentünk, ahol az 1848-as pákozdi győzelmet előkészítő haditanács színhelyéül szolgáló templomban tettük tiszteletünket, s meglátogattuk a hagyományos paraszti világ gazdag emlékanyagát őrző Néprajzi Házat, s a Donkanyari emlékkápolnánál fejet hajtottunk a háború hősi áldozatainak emléke előtt. A tanulmányút végeztével a pákozdi csata emlékmúzeumába látogattunk, ahol egyebek mellett pompás terepasztalon ismerkedhettünk szabadságharcunk első győztes csatájának részleteivel. Mindezeken a helyszíneken értékes, színes tájékoztatást kaptunk Demeter Zsófiától és Lukács Lászlótól, a Fejér Megyei Szent István Király Múzeum munkatársaitól. A hallottakat jól kiegészítette a mai, immár hivatásos hadsereg elsősorban „béke-missziós" tevékenységét bemutató kiállítás, amelyet Görög István ezredes úrnak, a Honvédség és Társadalom Baráti Kör székesfehérvári szervezete titkárának, és Törzsök Tibor úrnak, a gyűjtemény kezelőjének szakszerű tájékoztatója tett teljessé.

Kedden Braun Barbara vezetésével Székesfehérvár katonai emlékeinek meglátogatásával és városnézéssel zárult a program. A gyűjtőtalálkozót a helyi média élénk érdeklődése kísérte: interjúkat készített a városi televízió, a Vörösmarty és többször is hírt adtak róla a helyi napilapok.

Ahogyan semmiféle katonaság nem lehet meg jóféle étel és ital nélkül, amely aztán szinte magától termi a dalt, ez a találkozó sem múlt el anélkül, hogy esténként át ne ismételtük volna a közösségünk által oly jól ismert népdalokat és nótákat. Ezek az alkalmak aztán méltó módon megerősítették az önkéntes néprajzgyűjtők között hagyományosan meglévő baráti kapcsolatokat. Ezenkívül még sok egyéb tényező is hozzájárult ahhoz, hogy kellemes és hasznos tartalommal tölthettük meg a találkozót. Része volt benne – és köszönet érte – Nagy Évának, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület titkárának, Pálfalvi András igazgató úrnak és a Megyei Művelődési Központ munkatársainak, Halák Emesének, a Magyar Néprajzi Társaság ügyintézőjének, és még jó néhány szeretetre és tiszteletre méltó ember áldozatos munkájának.

HALÁSZ PÉTER

A nemzetiségek kutatásának újabb eredményei Északkelet-Magyarországon

(Miskolc, 2007. november 5–6.)

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályával és a Miskolci Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottságával együttműködve 2007. november 5–6-án a Tudomány Napjai rendezvénysorozatához kapcsolódva *A nemzetiségek kutatásának újabb eredményei Északkelet-Magyarországon* címmel konferenciát rendezett Miskolcon. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Kisebbségi Bizottsága által támogatott rendezvény szervezői az északkelet-magyarországi nemzetiségkutatás jelenlegi helyzetének bemutatását, aktuális eredményeinek összegzését tűzték ki célul. A tanácskozás a magyarországi nemzetiségek kutatásában résztvevő kutatók, tudományos intézmények és egyetemi tanszékek munkatársainak vélemény- és tapasztalatcseréjére épült.

A megnyitón Hideg Imre, a megyei önkormányzat főosztályvezetője, Horváth Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság szakosztályelnöke és Veres László, a Herman Ottó Múzeum igazgatója köszöntötte a kutatókat és érdeklődőket a Miskolci Akadémiai Bizottság (MAB) miskolci székházában.

A tanácskozás első napján Viga Gyula, a Herman Ottó Múzeum igazgatóhelyettese, valamint Eperjessy Ernő, a magyarországi nemzetiségek néprajzának jeles kutatója elnökölt. A Debreceni Egyetem munkatársai a mikro- és makroszintű interetnikus kapcsolatok összehasonlító vizsgálatáról (Ujváry Zoltán), a migráció elméleti és gyakorlati kérdéseiről (Keményfi Róbert, Lovas Kiss Antal), az identitás és a vallási hagyomány összefonódásáról (Bartha Elek), az identifikáció és szekularizáció kapcsolatáról (Telenkó Bazil) tartottak előadásokat. A Herman Ottó Múzeum munkatársai a statisztikai adatok feldolgozásával Borsod megye etnikai képének változásairól (Veres László), a cigányság északkelet-magyarországi megjelenésének és letelepítésének periódusairól, az integráció jelenségeiről (Hazag Ádám), valamint a ruszinok asszimilációs folyamatairól (Bodnár Mónika) számoltak be. A résztvevők továbbá előadáso-

kat hallhattak a Torna megyei nemzetiségek körében végzett háztartás- és munkaszervezet-vizsgálatokról (Pozsgai Péter), a nemzetiségcsúfolók példáján keresztül a különböző nemzetiségek egymáshoz való viszonyáról, valamint a ruszin kisebbség történetéről és jelenlegi helyzetéről (Popovics Miklós).

A konferencia második napján Horváth Sándor elnökletével több tematikus előadás hangzott el egy-egy nemzetiségi település nyelvi sajátosságairól és a nyelvváltozás lehetőségeiről (Császári Éva, Czeglédi Ildikó). Gyivicsán Anna a készülőben lévő *Magyarországi szlovák családnevek atlasz*ának modelljét ismertette.

A derenki lengyel telepesek történeti kutatásairól az anyakönyvi adatok feldolgozásának tükrében (Rémiás Tibor), a néprajzi kutatások hatásairól a kitelepítettek identitására (Bődi Erzsébet), valamint az eseményeket átélt emberek visszaemlékezéseivel és hozzászólásaival kaphattak átfogó képet a jelenlévők egy romközségről és lakóiról, a derenki lengyel közösségről, mely közel 300 éve őrzi ősei nyelvét és etnikai tudatát. Hasonlóképpen értesülhettek a jelenlévők egy nyelvét és kisebbségi kultúráját őrző nemzetiségi településen végzett vizsgálat eredményeiről, Komlóska ruszin nemzetiségének identitásváltozásairól, a statisztikai adatok megbízhatóságának vitathatóságáról (Tamás Edit).

Végezetül a Herman Ottó Múzeum munkatársai Szabadfalvi József munkásságának örököseiként a görömbölyi kutatásról: a ruszinok asszimilációjáról (Kárpáti László), illetve a nemzetiség folklóranyagát megörökítő és feldolgozó CD-ROM elkészültéről számoltak be.

A magyar néprajztudomány mindig nagyon fontosnak tekintette a velünk együtt élő nemzetiségek kutatását és az ilyen tárgyú feldolgozások rendszeres kiadását. A jelenlévők közül többen visszautaltak és kutatási eredményeikben is párhuzamot vontak a konferencia előzményének tekinthető, 1984-ben és 1995-ben megrendezett előadássorozatokra, melyek az interetnikus kutatások korábbi eredményeit foglalták össze és önálló kötetekben láttak napvilágot.

Reméljük, a mostani konferencia anyaga is mihamarabb kiadásra kerül, hogy a magyarországi nemzetiségek kutatásának újabb eredményeit a néprajztudomány, történettudomány és nyelvészet eszközeivel értékelje és összegezze.

TÓTH ANNAMÁRIA

Hagyomány – migráció – változás

A migrációs folyamatok hatása a szlovákiai magyarok népi kultúrájára (Révkomárom, 2007. november 16.)

2007. november 16-án Révkomáromban került lebonyolításra *Hagyomány – migráció – változás – A migrációs folyamatok hatása a szlovákiai magyarok népi kultúrájára* címmel az Etnológiai Központ fennállásának tizedik évfordulója alkalmából, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatának keretein belül meghirdetett konferencia. Szervezője a Fórum Kisebbségkutató Intézet, s ezen belül a révkomáromi székhelyű, Liszka József vezetésével működő Etnológiai Központ volt.

Az esemény fő védnöke Görömbei András akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának elnöke volt, aki megnyitóbeszédében meleg szavakkal méltatta az Etnológiai Központ tevékenységét, s kiemelte: a központ kutatásai az egész magyarság nemzeti önismerete és öntudata szempontjából fontosak.

A konferencia előadásait három csoportba rendezték. Az első szekcióban, B. Kovács István elnökletével Liszka József, Simon Attila és Popély Árpád előadásai hangzottak el. Liszka József *Impériumváltások és népi kultúra – A migrációs folyamatok hatásai a szlovákiai magyarok mindennapi életére* címmel azt a folyamatot kísérelte meg bemutatni, hogy a Trianon által Szlovákiához került emberek hogyan váltak „szlovákiai magyarokká", egyúttal felhívta a figyelmet a még elvégzendő feladatokra. Simon Attila, a Fórum Kisebbségkutató Intézet történésze *Impériumváltás és migráció* címmel a cseh és szlovák telepesek sorsát mutatta be az első bécsi döntés után. Leszögezte, bár ma még nem állnak a rendelkezésre végleges számadatok és az erőszak egyedi esetnek számított, a telepesek nagy része mégis kényszer hatására kelt útra. Popély Árpád *Telepítések a második világháború után* című előadásában az erőszakos vagy önkéntes telepítéseket, tehát azt a folyamatot vizsgálta, mely során a homogén magyar területek vegyes lakosságúvá váltak, s egyúttal a terület szociális kultúrája is átrendeződött.

A második szekcióban, Danter Izabella elnöksége alatt Gecse Annabella, Pusko Gábor, L. Juhász Ilona és Öllős László előadása kapott helyet. Gecse Annabella *Akciók és reakciók (Telepítési és települési folyamatok egy aprófalu 20–21. századi társadalomtörténetében)* címmel a négyszáz lelkes gömöri zsákfalu, Baraca példáján mutatja be, hogy egy település életében milyen változásokat hozott, és milyen reakciókat indukál napjainkig is egy idegen embercsoport betelepülése. Pusko Gábor *Bolgárkertészek Bejében* című előadásában kutatása eredményeit, a Tornalja melletti településen a 20. század derekáig működő kertészetet, a bejei bolgárokat és a bolgárok helyiekkel való kapcsolatát ismertette. L. Juhász Ilona a nyelvváltás és a kétnyelvűség jelenségét, az asszimiláció folyamatát dokumentálta a nyelvhatáron fekvő, vegyes lakosságú falvak temetőinek sírjelei segítségével. Kiemelte, hogy a választott környezet jobban befolyásol a sírfeliratok nyelvének esetében, s felhívta a figyelmet a további kutatások fontosságára (*Nyelvváltás és kétnyelvűség Dél-Szlovákia magyarlakta vidékeinek temetői sírjelein*). Öllős László *Nemzetállam és etnikai tisztogatás* című előadásában azon filozófiai és ideológiai nézeteket vizsgálta, amelyek az etnikai tisztogatásokat a nemzetállam érdekeként, annak szemszögéből próbálták magyarázni.

A harmadik szakasz *Az Etnológiai Központ tíz éve* címet kapta. Ennek első felében Liszka József vont mérleget az Etnológiai Központ tízéves tevékenységét illetően. Bemutatta az intézmény életre hívásának miértjét – a szlovákiai magyar néprajzi kutatás intézményes háttere megteremtésének igényét –, a központ kutatási projektumait, dokumentációs és publikációs tevékenységét. A második részben könyvbemutatók kerültek sorra: az intézet új kiadványait – az *Interethnica* 9., illetve 10. kötetét – ismertették a hallgatósággal a recenzensek. Bárth Dániel Andreas Schriefer *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei* című munkáját, B. Kovács István pedig Gecse Annabella *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében* című könyvét vette nagyító alá.

Az ünnepi konferenciát fogadás és kötetlen baráti beszélgetés zárta.

FILKÓ VERONIKA

Folklór és zene

(Budapest, 2007. november 29–30.)

Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Folklór Osztálya negyedik éve rendezi meg tél eleji konferenciáját, ezekben a folklórnak a különböző társtudományokkal és művészetekkel való kapcsolata áll a középpontban. Az irodalom, a képzőművészet és a történelem után az idén a zenéé volt a főszerep. E „társulások" elsődleges célja az, hogy a hasonló témákon dolgozó diszciplínák képviselői kölcsönösen megismerhessék egymás munkáját és nézeteit. A tudományos eszmecsere mellett mindenkor kiváló alkalmat teremtenek a konferenciák a ritkán találkozó tudósok személyes kapcsolatainak ápolására is. *Folklór a magyar művelődéstörténetben* címmel a konferenciák előadásait könyvsorozatba szerkeszti Szemerkényi Ágnes, az osztály vezetője, a konferenciasorozat szervezője.

Az idei évben a zenefolklorisztika és a szövegfolklorisztika egymást kiegészítő problémavilágának reprezentálására szerveződött előadássorozat. A népzenei kutatások Kodály és Bartók fellépése óta a történeti és interpretatív folklorisztika élenjárói voltak, hatalmas elméleti tudásuk, adatbázisaik, rendszerező és történeti látásmódjuk a történeti és recens szövegfolklorisztikai kutatások mintájául szolgáltak, és számos kérdésben nyújtottak segítséget. Az ülésszaknak apropót Kodály Zoltán születésének 125. évfordulója adott, a szervezők azonban egy másik nagyszerű zenetudós és folklorista, a nemrégiben elhunyt Vargyas Lajos emléke előtt is tisztelegni kívántak.

A rendezvény minden évben két plenáris jellegű előadással veszi kezdetét, amelyek egyikét a folklorisztika, másikát pedig a vendégül látott társtudomány képviselője tartja. Az idén a zenetudományt Almási István, a kolozsvári Néprajzi Archívum munkatársa, a folklorisztikát pedig Voigt Vilmos, az ELTE Folklore Tanszékének professzora képviselte. Almási István egy kiemelten fontos, s jelen ülésszak szempontjából is kitüntetett téma, az énekes népzene dallamainak és szövegeinek bonyolult kapcsolatrendszerét taglalta színes és érdekes formában, a nagyközönség és a tágabb szakma érdeklődői számára is érthetően. Voigt Vilmos a 19. századi népdalgyűjtésekről és azok 20. századi feldolgozásáról adott áttekintést, kiemelve az elvégzendő feladatokat és azok lehetséges irányait.

A plenáris előadásban Almási István által megkezdett úton haladt a csütörtök délelőtti szekció három zenetudós előadója is. Az elhangzás sorrendjében bemutatva őket: Rudasné Bajcsay Márta Vargyas Lajos munkásságát elemezte a zene és a szöveg egymásra hatásának vizsgálata szempontjából; Domokos Mária, a gyimesi vokális népzenei hagyomány avatott szakértője a gyimesi keservesek dallam- és szövegvilágát vetette össze; Bodor Anikó szűkebb pátriája, a Vajdaság népzenekincséből emelt ki példákat a problematika érzékeltetésére. Mindkét délelőtti szekciót termékenyítő hozzászólások és párbeszédek követték, ízelítőt adva a népzenetudomány berkeiben folyó polémiákból.

Az ezt követő két délutáni szekció előadói különböző nagyszabású tudományos munkájukba engedtek betekintést, valamennyien igyekezve egyszerre népszerűsíteni saját folyamatban lévő kutatásaikat, s azok legfontosabb tanulságait is megfogalmazni. E nagyobb szabású vállalkozások egyik része filológiai, másik része zeneszociológiai természetű. Előbbi csoportba sorolható Jánosi András, aki üde színfoltot képviselt a főként vokális zenei témák között. A zenepedagógus és népzenei előadóművész a

magyar hangszeres népzene 18. századi kottás gyűjteményekben fennmaradt előképeinek feltárására és megelevenítésére irányuló törekvéseiből már számos zenei előadás és hangzóanyag készült, ezúttal pedig tudományos keretek között is bemutatást nyertek eredményei. Filológiai természetű Szalay Olga nagyszabású terve is Kodály és Bartók 1918-as katonadal-gyűjteményének kritikai kiadására. Kodály Zoltán és Bartók Béla még a Monarchia idején kapott megbízást magyar katonadal-gyűjtemény készítésére, amely meg is jelent, ám a cenzúra erősen „beledolgozott" a kéziratba. Szalay Olga az eredeti kéziratok segítségével e változtatásokat tárja fel, amelyek nem kevés tanulsággal szolgálnak az Osztrák–Magyar Monarchia és az első világháború kultúrtörténének feldolgozásához is. A jelen népzenei életének feltárására irányul az a Néprajzi Múzeum által kezdeményezett zeneszociológiai vizsgálat, amelyből a muzeológus Pálóczy Krisztina adott ízelítőt. E vállalkozás a falusi rézfúvós zenekarok teljes kárpát-medencei kataszterét szándékozik elkészíteni, a folyamatban lévő hatalmas munka legfontosabb kérdéseit és eddigi tapasztalatait foglalta össze a beszámoló. Ugyancsak zeneszociológiai indíttatású Kovalcsik Katalin terepmunkán alapuló kutatása a mai falusi közösségek és egyéniségek zenei életéről, a mindennapok zenehasználatáról, melyből ezúttal a magyar nóta szerepét illetően kaptunk betekintést. Ehhez az előadáshoz illeszkedett tematikájában Vajda Andrásnak a második előadási napon elhangzott referátuma is. A kolozsvári egyetem doktorandusza élettörténetek közül válogatott olyanokat, amelyekben az előadó prózai szövegét dalbetétekkel fűszerezte. Vajda András arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen szerepet tölthet be az éneklés az egyéni identitás élettörténet-elbeszélésen keresztüli megkonstruálásában. A népzenévé válás rögös útjára kalauzolt Juhász Katalin és Szabó Zoltán közös dolgozata a tököli rácok körében folklorizálódott, műzenei eredetű, az aradi vértanúkról szóló nóta történetét és a mai mindennapi zenei életben betöltött szerepét elemezve. Tudománytörténeti áttekintést adott Czövek Judit tanulmánya a Zoborvidék népzenéjének felfedezéséről.

A második előadási nap délelőttjén a szövegfolkloristáké volt a főszerep. Az első két szekció eddig nem elemzett előadásai a régi magyar irodalom és a zene, a régi kottás gyűjtemények, szöveges ponyvák kapcsolatát firtatta. A legrégebbi korokba Csörsz Rumen István és Petrőczi Éva előadásai vezettek. Csörsz a „Ritka kertben" dallamcsalád történetét tárta fel a 17–18. századi kéziratos énekeskönyvektől a 20. századi folklórig, a szövegek és a dallamok történetére egyforma hangsúlyt fektetve. Bemutatta, miképpen lett a dal egyes variánsaiból karácsonyi ének a katolikus, míg névnapi köszöntő a protestáns vidékeken. Petrőczi egy gályarabságra ítélt prédikátor ponyván megjelent balladájának terjedését és folklorizálódását követte nyomon hasonló filológiai alapossággal, érintve a jelenség kultúrtörténetének nyugat-európai aspektusait is. A 19. századi irodalmi népiesség forrásvidékére kalandoztak Hermann Zoltán és Mikos Éva előadásai, egy olyan korszakba, amelyben a dalszöveg előnyt élvezett a dallammal szemben, legalábbis a téma tudományos feldolgozásánál. Előbbi beszámolóban Kisfaludy Károly sajátos költőegyéniségéről, népdalainak az irodalmi népiesség és a magasirodalmi népdalműfaj létrejöttében betöltött szerepéről hallhattunk, utóbbi segítségével pedig a 19. század első fele kalendárium-irodalmának közköltészetet, népies műköltészetet és valódi népdalt szintetizáló dalfejezeteit ismerhettük meg, beszámolójában az előadó rámutatott az irodalmi népiesség történetének összetettségére, s benne az irodalmi elit mellett a polgári középosztály kezdeményező szerepére is. A 19. század második felében kibontakozó zenetudományi és népköltészet-történeti vitákat ismertette Benedek Katalin a *Budapesti Szemle* cikksorozatának

elemzése segítségével, így az immáron önálló magyar zenetudomány fejlődésébe is betekintést nyerhettünk.

Évek óta különös színfoltját képviselik az előadássorozatnak az orientalisztikai dolgozatok, ezekből az idei konferenciára három is jutott. Sipos János, Sudár Balázs és Somfai Kara Dávid valamennyien az altaji népek zenéjével ismertették meg a hallgatóságot. Az első két beszámoló Törökország egyik vallási kisebbsége, a bektasik liturgiájában szereplő dalokat, zsoltárokat, illetve énekelt epikájukat ismertette meg a hallgatósággal. Somfai Kara Dávid pedig a kazakok és kirgizek körében végzett gyűjtései során megismert epikus énekeket, egyebek mellett leánybúcsúztatókat és egy, a ramadán szokásához kötődő kántáló rítus epikus dalait mutatta be.

A rítus fogalma köré csoportosultak a pénteki negyedik, záró szekció előadásai is. Az elsőként megszólaló Pócs Éva a délkelet-európai megszállottság-kultuszok és a zene kapcsolatát mutatta be. Paksa Katalin a Kárpát-medence különböző tájegységei pünkösdölőinek zenei anyagát tekintette át, továbbá elemezte a folklorizmus hatására létrejött, valamint műzenei feldolgozásait is, elsősorban Kodály Zoltán azonos című kórusműve alapján. Kővári Réka a végigénekelt történeti és népi betlehemesek bemutatására vállalkozott. Iancu Laura a moldvai Magyarfalu maszkos alakoskodó szokásait és zenei eszköztárukat ismertette saját gyűjtése alapján. Tátrai Zsuzsanna Kodály Zoltán szokáskutatásait summázta.

A kétnapos rendezvény gazdag kínálata számos termékeny beszélgetést, vitát kezdeményezett, tervek megfogalmazódását indítványozta és további együttműködések lehetőségeit teremtette meg a két diszciplína képviselői között.

MIKOS ÉVA

Bányászélet – kultúra – hagyomány

(Budapest–Tatabánya, 2007. november 29–30.)

A Magyar Néprajzi Társaság (a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum, a Magyar Állami Földtani Intézet, a Magyarhoni Földtani Társulat, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület és a Tatabányai Múzeum közreműködésével) a fenti címmel rendezett történeti és néprajzi konferenciát, valamint tanulmányi kirándulást 2007. november 29–30-án.

A tudományos előadóülésnek 29-én a budapesti Magyar Állami Földtani Intézet (MÁFI) impozáns díszterme adott otthont. A rendezvényt Kordos László, a MÁFI igazgatója és Szabados Gábor, a Magyar Bányászati és Földtani Hivatal (MBFH) elnöke nyitotta meg. Ezt követően Boza István, az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány kuratóriumának elnöke bemutatta és a Noszky család jelenlévő tagjainak átadta az erre az alkalomra kiadott könyvet (ifj. Noszky Jenő: *Salgótarján és barnaszénbányászata, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra.* Szerk.: Hadobás Sándor–Hála József–Máté György. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2007. 92 old.), amely eredetileg a szerzőnek a debreceni egyetemen 1931-ben készített földrajzi szakdolgozata volt.

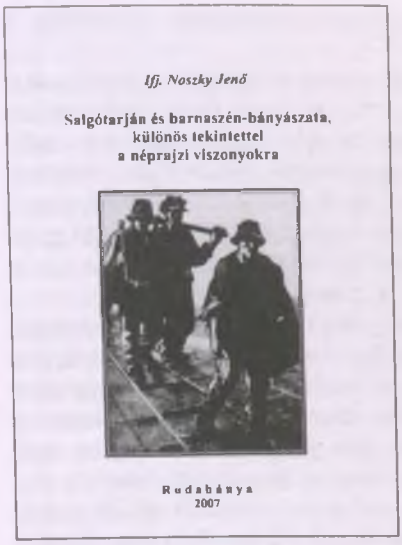

A délelőtti ülésszak levezető elnöki tisztét Dudich Endre látta el. Az első előadó, Paládi-Kovács Attila, Társaságunk elnöke *Új közelítések és a távolodó ipari társadalom* című előadásában a tőle megszokott alapossággal ismertette a bányászattal kapcsolatos történeti és néprajzi kutatások eredményeit és kiemelte a téma vizsgálatának interdiszciplináris voltát. Őt Szemán Attila (Központi Bányászati Múzeum, Sopron) követte, aki vetítéssel egybekötött előadásában a hétköznapi és ünnepi bányászruhák történeti rétegeit elemezte. Ezután Deáky Zita (Szent István Egyetem, Gödöllő) hazánk 18–19. századi bányaegészségügyéről beszélt, majd Sári Zsolt (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre) muraszemenyei kutatásaiból adott elő újabb fejezetet, ezúttal az „olajosok" világába kalauzolta el a hallgatóságot. A bányászok védőszentjéről, Szent Borbáláról és kultuszáról Tóth János (Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg) értekezett. Előadása egyben megnyitója is volt a MÁFI ún. „Lábnyomos" termében a Magyar Olajipari Múzeum munkatársai által, az intézményük gyűjteményében őrzött tárgyakból és relikviákból megrendezett Szent Borbála-kiállításnak. A délelőtti program befejezéseképpen a tardosbányai (Gerecse hegység) kőbányászokról és az általuk a kő kitermelése közben énekelt munkadalokról szóló *Szikladal* című filmet láthatták a résztvevők, amelyet Hála József (MÁFI), a film néprajzi szakértője mutatott be.

A gazdag ebéd elfogyasztása után ismét egy film (*Erőpróba?! Csilletoló- és szénpakolóverseny a tatabányai bányásznapon*) levetítésére került sor, a műről az alkotók részéről Takács Mária beszélt. Ezt követően a rudabányai buléner (dobsinai német származású) bányászokról értekezett Papp Andrea (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum, Rudabánya). Őt követte Csifféry Gergely (Heves Megyei Levéltár, Eger), aki a bükkszéki kőolaj-előfordulásról és ehhez kapcsolódóan a „lidércfény"-ről tartotta meg előadását. Csath Béla nyugdíjas bányamérnök összegyűjtötte a Kárpát-medence artézi kútjai díszszobrainak dokumentumait és e konferencia keretében be is mutatta ezeket. Ezután Juhász Katalin (MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest) énekszóval is illusztrálva beszélt röviden a magyarországi bányászdalokról, s végül, de nem utolsósorban Dienes Beáta (Német Nemzetiségi Tájház, Dunaharaszti) a selmecbányai bányászakadémikusok temetési szokásairól értekezett. A rendezvény a délutáni ülésszak levezető elnökének, Paládi-Kovács Attilának a konferenciát eredményesnek értékelő és folytatandónak javasló zárszavával ért véget.

Másnap a résztvevők kitartóbbjai egy tartalmas kirándulásban vettek részt Tatabányán, ahol az 1988-ban megnyitott Szabadtéri Bányászati Múzeumot tekintették meg. Fűrészné Molnár Anikó igazgató (Tatabányai Múzeum) és munkatársai nagy szeretettel, a Rozmaringos Bányász Egylet nevű dalárda pedig énekszóval, bányászdalokkal fogadta a vendégeket. Miután az intézmény vezetője ismertette az ipari munkások, elsősorban a bányászok élet- és munkakörülményeit bemutatni hivatott ipari skanzen létrehozásának célját, eddigi tevékenységét és a jövő terveit, Vitális István

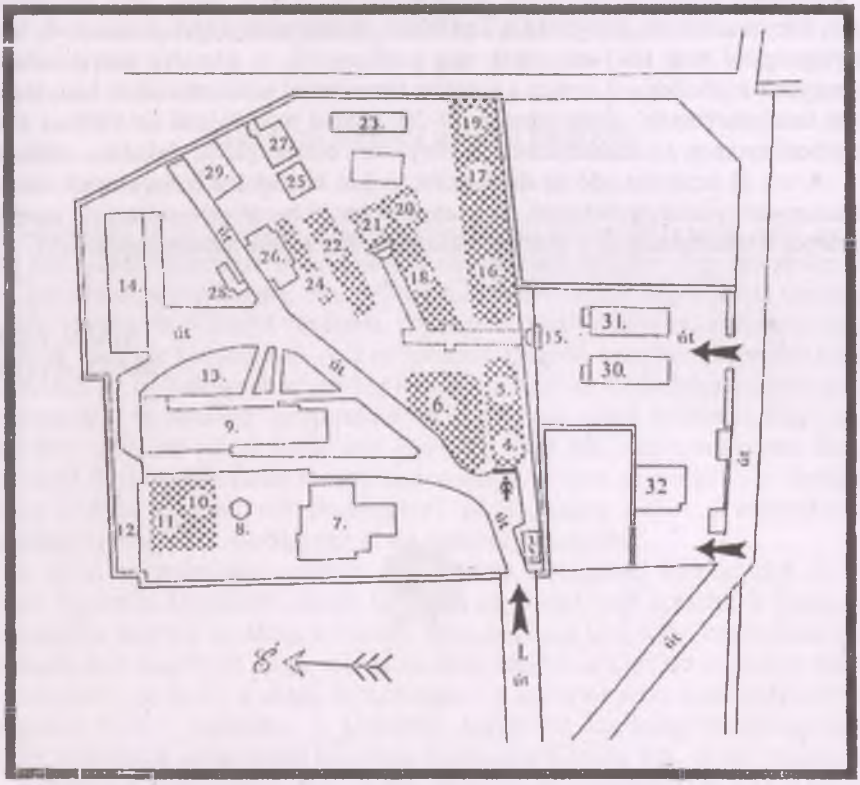

SZABADTÉRI BÁNYÁSZATI MÚZEUM IPARI SKANZEN

1. bejárat
2. pénztár, múzeumi bolt
3. telefonközpont
4. F8-as vágathajtógép
5. előfúrógép
6. emlékpark
7. régi fürdő – Lois Viktor „Hangfürdő" kiállítása „Hidegzuhany" Galéria
8. víztorony
9. régi irodaépület – állandó kiállítások
10. a Turul-emlékmű eredeti váza
11. a művészeti táborok helyszíne
12. a művészeti táborok műhelyei
13. szökőkút
14. szerelőműhelyek, kovácsműhely
15. föld alatti bányatérség, bemutató tároló az Esterházy-lejtakna lejáratának rekonstrukciójával
16. kisfelrakók (Kóta-féle)
17. pajzsbiztosító keretek, egyedi támok
18. mozdonytípusok
19. marótárcsás jövesztőegységek
20. függőpályás szállítás egysége
21. függősínes szállítás vontatóegységei
22. rakodógépek, szállító egységek
23. transzformátorház
24. szivattyútípusok
25. fa hűtőtorony
26. aknaház, aknatorony
27. kompresszortelep
28. bányaszellőztető
29. aknaszállító gépház
30. régi bányászlakóház
31. „Mesterségek Háza"
32. bányaigazgatói lakás

geológus mellszobrának megkoszorúzására került sor. A Tatabányai-szénmedencében is nagy eredményeket elért kiváló természettudós életét és munkásságát unokája, Vitális György geológus ismertette meg a jelenlévőkkel. Ezután a múzeum épületeit

és kiállításait (ásványgyűjtemény, kovácsműhely, XV-ös akna, régi üzemvezetői iroda, bányamérnökség, bányavágat, szabadtéri gépbemutató, régi kolóniaházak, iskola, bányaigazgatói lakás stb.) tekintették meg a résztvevők. A jelenlévő néprajzkutatók a legnagyobb érdeklődéssel azokat a korhűen berendezett kolóniaházakat, bányászlakásokat tanulmányozták, amelyekben a 19–20. század fordulójától az 1950-es évekig követhető nyomon a lakáskultúrának, a bányászok életmódjának alakulása, változása.

A sok új ismeretet adó és élményeket nyújtó kirándulás krampampuliivással és zsíroskenyér-evéssel egybekötött, jó hangulatú baráti beszélgetéssel zárult, amelynek keretében a vendéglátók és a vendégek közösen elénekelték a *Bányászhimnusz*t.

HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Múzeum három megye határán

A dél-dunántúli régió szívében, Dombóváron három évtizeddel ezelőtt nyílt meg a térség első iskolai múzeuma. A szokásostól eltérően nem oktatás- vagy intézménytörténeti gyűjteményt tekinthettek meg a látogatók, hanem a mai Illyés Gyula Gimnázium jogelődjének falai között régészeti, néprajzi és helytörténeti ritkaságok, s tárgyegyüttesek kerültek bemutatásra. A jó emlékezetű alapítók vezetője, a legendás Szőke Sándor tanár úr és diákjainak szorgalma nyomán a 2000-es év fordulóján olyan jelentős mennyiségi és minőségi gyarapodást ért el a Kapos menti kollekció, hogy új és önálló hely után kiáltott. A szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum munkatársai által a kezdetektől figyelemmel kísért és szakmailag pártolt gyűjtemény végül is a városközpontban lévő és felújított volt főszolgabírói lakban kapott helyet, a minisztériumi főhatóságtól pedig 2001. szeptember 22-én működési engedélyt.

A közel negyedszázados múltra visszatekintő Dombóvári Városszépítő és Városvédő Egyesület kezelésébe került hajlék és az általuk már korában is gondozott gyűjtemények szerepét továbbra is kiemelt fontosságúnak tartó helyi képviselőtestület 2006 őszén úgy határozott, hogy múzeuma élére képzett, gyakorlott és nyitott szellemű szakembert nevez ki, s annak bérköltségét – a szokásos éves múzeumfenntartási költségeken felül – biztosítja. A különféle egyesületi, közösségi meghallgatások, szakmai referenciák áttekintését követően jóváhagyta Kriston Vízi József néprajzkutató, muzeológus határozatlan idejű vezetői kinevezését, aki mellett Őri Gábor személyében egy egyetemi vizsgáit frissen abszolvált múzeumi munkatárs tevékenykedik. Így a szisztematikus gyűjteményfejlesztő program beindítása mellett 2007. március elejétől rendszeres nyitvatartással várja a látogatókat e kisvárosi múzeum, melynek már filiálei is vannak: egy kora középkori lakótorony és egy vasúttörténeti gyűjtemény. A dombóvári múzeum ez évi mottója: *Utak a kutakhoz*. Az intézmény elérhetőségei: muzeum.dombovar@gmail.com, tel/fax.: 74/ 465 715.

– kvj –

Egy ablak bezárult
A kittsee-i Néprajzi Múzeum nincs többé

A kittsee-i Néprajzi Múzeum (Ethnographisches Museum Schloss Kittsee) nincs többé. Egy 2008. március 10-i rendkívüli közgyűlésen született meg a határozat az egyesület feloszlatásáról. A múzeum idénre áthúzódó kiállítását ebben az évben még meg lehet tekinteni, minden más muzeális tevékenység szünetel.

Az egyesület megpróbált az utóbbi hónapokban pénzt szerezni az épület időszerűvé vált felújításához és a múzeum modernizálásához, valamint tartalmi megújításához, ám ezek a próbálkozások eredménytelenek maradtak. Ennek az 1974 óta önálló kulturális intézménynek a fenntartói az Oktatási, Művészeti és Kulturális Szövetségi Minisztérium (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur), Burgenland tartomány, Kittsee község és az egyesület maga.

A szövetségi kormány már évekkel ezelőtt kitért e házzal kapcsolatos felelősség elől, a költségvetés folyamatos eklatáns csökkentése közepette a múzeum tartalmi és egyben infrastrukturális mozgásterét, azaz az örökségvédelem alatt álló park és épület fenntartását teljes mértékben leszűkítette. Burgenland tartomány minden évben folyósította ugyan a forrás rá eső részét, ennek kiigazításáról azonban szó sem lehetett. Kittsee község a saját hozzájárulását az önkormányzat lehetőségei keretében biztosította. Azonban jóval több elkötelezettséget tanúsíthatott volna. Az egyesület meghatározó alakjai – erőtlenné és bátortalanná válva – bedobták a törülközőt (talán túl korán).

Egy olyan múzeumot szüntettek meg, mely az elmúlt években gyakran több látogatót vonzott, mint a burgenlandi tartományi múzeum (Burgenländisches Landesmuseum). Egy olyan múzeum veszett el, mely nem ritkán a költségvetésének csaknem negyven százalékát maga termelte meg, és amely elsősorban tartalmilag különleges helyet foglalt el az osztrák múzeumi tájképben. Az 1990-es évek végén a kultúrpolitikában még talált partnert az ember a kibővített Európában való kulturális csere közös víziójához. Az egyes terveket mindig a szövetségnek és a tartománynak az egyesületbe integrált képviselőivel közösen vitatták és valósították meg. Ők azonban 2000 után fokozatosan visszavonultak, az illetékes tartományi kulturális tanács, mely szívesen beszél a Bécs, Eisenstadt és Pozsony közötti feszültségi zónáról, sosem találta meg a kastélyba vezető utat. A felelős személyek Bécsben feltehetően nem tudják már, hogy az alapot e – visszatekintve – vizionárius múzeum számára a szövetség és a tartomány közötti szóbeli megállapodás jelentette, mely még az 1970-es években született meg. A múzeum mindig mint „keletre néző ablak" határozta meg magát, és ezt az elképzelését évről évre a vasfüggönyön keresztül is valóra váltotta. Abban az időben a keletre vetett pillantás országszerte Kittsee határánál véget ért, a múzeum viszont nyitva tartotta a perspektívát és kapcsolódási pontokat kutatott fel. A változás után a kittsee-i Néprajzi Múzeum egyesülete a teljes közép-európai térség széles körű hálózatára tudott támaszkodni. Számtalan kiállítás, konferencia, tudományos együttműködés és uniós projekt igazolja e régiókat áthidaló kommunikációs hely összeköttetéseit. A múzeum egy olyan osztrák néprajz meghatározó intézménye volt, mely magát mindig egyben európai diszciplínaként határozta meg, írja Reinhard Johler, a tübingeni egyetem Empirikus Kultúratudományok Intézetének vezetője. Johler „kontaktzónákról" beszél, melyek Európát átszelve alakulnak és nyitottak maradnak.

2003-ban jött létre „Centrope" (Central European Region) a „kittsee-i megállapodásokkal". Ez nem volt más, mint egy jelentős politikai fellépés egy olyan kastélyban, melyet évtizedeken keresztül fáradságos munkával tartottak fenn és üzemeltettek. Ennek az érdekközösségnek a logója három szín találkozását ábrázolja; Kittsee pontosan középen helyezkedik el. Sok minden megvalósulhatott volna még. Az egyesületből nem hiányoztak az elképzelések és az akarat. Mindehhez végül évi tízezer euró állt rendelkezésre, melyből a teljes éves programot – kiállításokkal együtt – kellett működtetni. A többi forrást a fenntartási költségek falták fel. A múzeum kiszáradt, az életerejét rabolták el – mindez nem az egyetlen veszteség azoknak a sorában, akik eddig Közép-Európában mozogtak és tevékenykedtek. Elég, ha csak a Kelet- és Dél-

kelet-Európai Intézetre (Institut für Ost- und Südosteuropa) gondolunk, melyet 2006-ban zártak be.

Hol marad a nyilvánosan felelős tudat a feltörekvő kontaktzónákban való kulturális választékkal kapcsolatban? Egy olyan folyamat évtizede után, melyet szívesen neveznek átmeneti fázisnak, feloldódó terek közepette élünk, ahol is egyéni szomszédságok valamikori határokat megkerülve jönnek létre, ahol is új, átnyúló munkaerőpiacok és társadalmi perspektívák vannak – röviden: egy alapjában dinamikus fejlődés tanúi vagyunk, megfogható, elemezhető és történelmi módon. Ennek a követése lett volna a feladata egy kulturális intézménynek, mely a történések középpontjában volt.

Mi marad? Már a közlekedési rádió jelentése sem, mi szerint „Kittsee határában dugó van", hiszen ez sincsen többé.

MATTHIAS BEITL
(Fordította: WILHELM GÁBOR)

KIÁLLÍTÁSOK

A muzeológia „szegény emböre”
Kiállítás Kiss Lajos születésének 125. évfordulója alkalmából

(Sóstói Múzeumfalu, 2007. április 1.–szeptember 15.)

> *„A múzeum a tudomány szolgálatában van, olyan mindegy, hogy arany-e vagy egy rossz cserépdarab az, amit találunk, az a fontos, hogy mond-e valamit a múltból, amit eddig nem tudtunk. Ha nem mond: csak a tárgyak számát szaporítja s a laikus közönség megbámulja, de nem tanul belőle.”*
> (Kiss Lajos levele Molnár Józsefhez. Nyíregyháza, 1931. aug. 28.[1])

Kiss Lajost 1912. december 1-jétől alkalmazta a nyíregyházi múzeum munkatársaként Jósa András, a vármegyei múzeum megalapítója. A fiatal munkaerő 1918-ig dolgozhatott mentora szárnyai alatt, aki önzetlenül bevezette őt a múzeumi munka rejtelmeibe, és segítette „meggyökerezését a nyíri homokon”[2] – bízva abban, hogy megtalálta utódját. Jósa jól gondolta, hiszen halála után a széles látókörű Kiss Lajos valóban az egész múzeummal foglalkozott. Egyaránt szívén viselte a régészeti gyűjteményt, a képzőművészeti gyűjteményt mint a képtár létrehozásának lehetőségét, vagy akár a néprajzi gyűjtemény megteremtésének, gyarapításának ügyes-bajos dolgait. Nyíregyházi munkássága során küzdött a múzeumi munka legfőbb akadályozó tényezőivel: a pénztelenséggel, a folyamatos költözésekkel, amelyeket tovább fokoztak a második világháború viszontagságai. A háború Kiss Lajost – mint másokat is – elszólította a városból, így a múzeumi munkától is. Az intézmény küzdelmes időszaka a háború végével természetesen nem ért véget, az alapproblémák megmaradtak, amelyeket nehezített a háború utáni „rom és káosz” eltakarítása. Mindehhez hozzájárult még, hogy az 1945-ben visszatérő Kiss Lajos állását a feljebbvalók megkérdőjelezték. De ezek a történések sem befolyásolták a múzeum iránti elhivatottságát, hiszen e nem könnyű helyzetben a következőket írta: *„ha állásomba nem helyeznek vissza, az esetben is vállalkozom a múzeum rendbehozására bárki is kerüljön helyemre, mert csak én ismerem az anyagot s a gyűjtemény tudományos értéke megérdemel minden fáradságot”* (1945. ápr. 7.). Ezt követően 1945 és 1948 között ő rendezte újra a múzeum „sorait”, gyűjteményeit és visszakapta állását. Az említett három év alatti „rehabilitációs” munkálatokat Németh Péter megfogalmazása szerint „a Jósa Múzeum második alapításának tekintjük, Kiss Lajost pedig alapítójának”.[3]

A *Kossuth-díj*as Kiss Lajos számos tevékenysége közül – mi, a néprajzi gyűjtemény „őrzői” – néprajzi munkásságáról emlékeztünk meg születésének 125. évfordu-

---

[1] Molnár József: Kiss Lajos levele Molnár Józsefhez. In *100 éve született Kiss Lajos.* Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 43–46.

[2] Németh Péter: Kiss Lajos, a múzeumigazgató. In *100 éve született Kiss Lajos.* Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 3–9.

[3] Németh Péter: Kiss Lajos, a múzeumigazgató. In *100 éve született Kiss Lajos.* Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 3–9.

lóján, mivel a múzeum irányítása és a különféle viszontagságok közben kiemelt figyelmet fordított a néprajzi gyűjtemény létrehozására, gyarapítására is. 1918-ig a néprajzi gyűjtemény csak az addig felajánlott 42 db tárgyból állt.[4] 1919-ben a *Szabolcsi Hírlap*ban és a *Nyírvidék* hasábjain Kiss Lajos közzétette a megye alispánjához írott előterjesztését, amelyben gyakorlatilag megfogalmazta „gyűjtési koncepcióját". Ezzel hivatalosan is megindulhatott volna a tudatos gyűjtés, ha a már fentebb említett problémák nem nehezítik a munkát. Ezen okok miatt a gyarapodás csak a múzeumot szerető és segítő embereknek és adományaiknak volt köszönhető egészen az 1930-as évekig, amikor valóban megindulhatott a tervszerű gyűjtés.[5] Az 1931-től rendszeresen juttatott államsegély, amelyet kifejezetten néprajzi gyűjtésre kapott a múzeum, fellendítette a gyűjtemény ügyét. Így 1933 végén a néprajzi tárgyak száma már csaknem másfél ezerre rúgott. Ezt követően kisebb-nagyobb viszontagságok közepette növekedett, a felajánlások több helyről érkeztek, a gyűjtés is kezdett kibontakozni, így a nép mindennapi életének tárgyai szaporodni kezdtek a múzeumban, ahol ezzel egyenes arányban egyre égetőbb lett a férőhelyprobléma. A múzeum szűcs-, cipész-, gubásmesterek tárgyi hagyatékára is szert tett. A rétközi terület lápi világának kutatása során a tárgyi anyag felgyűjtésére is gondot fordított Kiss Lajos, de megjelentek a kerámiák, a bútorok, a pipák, a konyhai eszközök, a gazdálkodás kisebb-nagyobb csoportjai is.

A folyamatos gyűjtés mellett a tárgyi anyag lelkiismeretes adminisztrációja, feldolgozása is a nevéhez kapcsolható, hiszen számtalan leírókartonon olvashatjuk leírásait a tárgyak adatairól, illetve azok használatáról. A gyűjtemény anyagának közzétételét is szem előtt tartotta, hiszen átfogó munkát írt 1937-ben a Jósa András Múzeum néprajzi tárgyairól, illetve készült munkája a szabolcsi jármokról is.

Mindemellett kutatott a népi építkezés, a táplálkozás, a földművelés területén is. A történelemtudományok doktora volt, de foglalkozott régészeti kutatásokkal, helynévgyűjtéssel, muzeológia-történettel is.[6]

Születésének 125. évfordulóján, néprajzi munkásságának tiszteletére, az általa gyűjtött néprajzi tárgyak egy részéből kiállítást rendeztünk *A muzeológia „szegény emböre"* címmel, amelyet 2007. április 1-től 2007. szeptember 15-ig látogathatott a nagyközönség.

A kiállítás előkészítése, illetve rendezése folyamán feladataink sora nem volt egyszerű. Hiteles képet akartunk nyújtani arról, hogy Kiss Lajos néprajzi gyűjtései – témáit tekintve – milyen szerteágazóak. Számba vettük az összes eszmeileg vagy más tekintetben is értékes darabot, melyeket munkássága alatt a múzeumnak megszerzett. Listát készítettünk a leltárkönyvekben adminisztrált összes tárgyról, amelyeknél az ő neve szerepelt gyűjtőként. A lista alapján kiderült, hogy hivatalosan 3052 darab tárgy fűződik nevéhez.

A lista elkészülte után a több mint húszezer darabos, tematikusan rendezett tárgygyűjteményből téma szerint, a leltári számokat egyeztetve a 3052 darabos listánkkal, válogattuk ki az általa gyűjtött „kincseket", folyamatosan szem előtt tartva a kiállítás lehetőségeit. Kiállítóterünk méretei természetesen határt szabtak, így sok eset-

[4] Páll István: Kiss Lajos és a Jósa András Múzeum néprajzi gyűjteménye (1918–1979). In *100 éve született Kiss Lajos*. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 21–28.

[5] Németh Péter: Kiss Lajos, a múzeumigazgató. In *100 éve született Kiss Lajos*. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 3–9.

[6] Az adatokat a kiállítás bevezető szövege tartalmazza, amelyet Páll István írt.

Részlet a kiállításból

ben kompromisszumos megoldást kellett keresnünk, hiszen számtalan érdekes, szép és értékes tárgy közül kellett kiválogatnunk azokat, amelyeket érdemesnek tartottunk a kiállításba elhelyezni. Végül közel 500 tárgyat emeltünk ki a 3052 darabból, amelyek a forgatókönyv alapjául szolgáltak. Majd a rendezés során körülbelül 400 tárgy került ki a kiállításba.

A kiállítás forgatókönyvén törhettük a fejünket. Adott volt több száz tárgy, amelyek tematikai szerteágazósága 10–15 tárgycsoport között mozgott, illetve adott volt kiállítóhelyünk, a jármi kisnemesi lakóház három helyisége. Ebben az esetben az épület – a kiállítás célját szemünk előtt tartva – funkciója szerint megszűnt lakóháznak lenni. A forgatókönyv összeállítása során egyöntetűen a tematikus tárgycsoportok rendezési elve mellett döntöttünk, amelyet csak kismértékben befolyásolt a ház három helyiségének eredeti szerepe. Sokkal inkább a helyiségek adottságai játszották a fő szerepet.

A tematikusan különválogatott tárgycsoportokat textillel borított posztamensszigeteken helyeztük el, tehát egy-egy tárgycsoport került egy-egy posztamensekből kialakított több szintes, textillel letakart egységre. Csak néhány tárgy vagy tárgycsoport került olyan kivételes helyzetbe, hogy bábuk segítségével enteriőrszerű, egy-egy élethelyzetet felidéző pillanatot mutathatott be.

Az első, kisebb szobában a szűcsmesterség kellékeit és céhládát, pipával és dohánnyal kapcsolatos eszközöket, néhány bútort, gyermekjátékot és polgári hatású ékszereket, ruhákhoz való kiegészítőket mutattunk be. E csoportok közül a bútorok, a gyerekjátékok segítségével az egyik sarokban egy, a paraszti életből vett jelenetet is felelevenítettünk: az asszony széken ülve gatyamadzagot sző, miközben időnként a

mellette lévő vesszőbölcsőhöz nyúl, hogy azt megringatva legkisebb gyermekét elaltassa. A legkisebb gyermekkel azonban nemcsak ő foglalkozik, hanem annak nagyobb testvére is, aki néhány pillanat erejéig játékait otthagyva kis testvérét figyeli. A megjelenő élethelyzetet kiegészítette egy tulipános láda, néhány képkeret és egy tükör a falon.

A többi tárgycsoport posztamens-szigeteken kapott helyet. A pitvarba a világítás eszközei kerültek, míg a konyhában a konyhai eszközöket, a hentes szerszámait, a kerámiákat és a mosás, vasalás eszközeit helyeztük el. Az itt megjelenő életkép a hentest húsfeldolgozás közben mutatta be úgy, mintha egy módosabb parasztházhoz fogadták volna fel disznóvágás alkalmával.

A hátsó, legnagyobb szoba adott teret a vadászat, a halászat, a földművelés és az állattenyésztés csoportjainak. A tárgyak csoportjai itt is kis szigeteket alkotva posztamensekre kerültek, de közülük egy tárgycsoport itt is kivételt képezve megelevenítette a hozzá kapcsolódó munkákat, tevékenységeket, mozdulatokat. Egy parasztembert láthattunk, aki a nádasban a tapogatót éppen leteszi annak reményében, hogy talál benne ételnek valót. Láthattunk mellette haltartó gyékényszatyrot, szigonyokat és a halfogás egyéb eszközeit is, így például a folyami halászathoz tartozó haltartó bárkát, hálót, varsát stb.

A tárgyak mellett érdeklődőbb emberek kedvéért a 3052 db-os tárgylistát is közzétettük. Sajnos, nem volt elég falfelületünk ahhoz, hogy megfelelő betűnagysággal, szemmagasságba helyezzük el a listát, így lekicsinyítve azt, nagyítókkal „felszerelve" került a közönség elé. A „kényszermegoldásnak" nem várt pozitív visszhangja lett!

Kiss Lajos néprajzi munkássága természetesen nemcsak a tárgyak gyűjtéséből állt, ezért azok és megnevezéseik mellé a hozzájuk tartozó leírókartonok fénymásolataiból is válogattunk néhányat. Utóbbiak révén a közönség is láthatta Kiss Lajos rajzait, leírásait és a tárgyak használati megfogalmazásait. Mindezek mellett a türelmesebb látogatók beleolvashattak cikkeibe, böngészgethették néhány kéziratának fénymásolatát és láthattak számtalan, általa készített néprajzi jellegű fotót is.

Mivel nem volt lehetőségünk minden tárgyat vitrin alá tenni, és a posztamensek elé a tér szűke miatt kordont sem állíthattunk, így bíztunk a látogatókban és teremőreinkben, hogy minden kiállított tárgyunk a helyén marad – ez azonban hiú ábránd volt: az érdekes tárgyak közelsége arra késztette a látogatókat, hogy hozzájuk érjenek. A családokkal és a kis csoportokban érkező személyekkel nem volt gondunk, azonban számtalan iskolai osztály tanárnője úgy gondolta, hogy neki hozzá szabad nyúlnia a tárgyakhoz, és a gyerekek kezébe is adhatja azokat. Természetesen ezen eseteket teremőreink csírájában elfojtották, de az emberekben kialakult erős késztetés a későbbiekben is megfigyelhető volt, amit valószínűleg a tárgyak furcsaságainak, különlegességeinek is „köszönhettünk".

BÓNA BERNADETT

OKTATÁS

A „Néprajz az oktatásban I." című konferenciáról

(Budapest, 2008. március 27.)

A Magyar Néprajzi Társaság 2008-as munkatervében aktuális területként foglalkozik a néprajznak a hazai oktatásban betöltött szerepével. Ennek megfelelően került sor 2008. március 27-én a Néprajzi Múzeumban a *Néprajz az oktatásban I.* című tanácskozásra. Miként ezt megnyitójában a konferenciát kezdeményező Paládi-Kovács Attila akadémikus, a Társaság elnöke is hangsúlyozta, a rendezvény reflektál a jelenben zajló közoktatási változásokra és kiemelten fontosnak ítéli a néprajztudomány helyzetének valós értékek menti megítélését a hazai oktatásban. Felidézte a tanácskozás tematikájával kapcsolatos szakmai előtörténetet is.

Az első részben Bartha Elek tanszékvezető egyetemi tanár (Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék) előadása hangzott el az etnográfustanár-képzésről és a képzés átalakulásának helyzetéről. Ezt követte Sárkány Mihály egyetemi docens (ELTE Kulturális Antropológia Szakcsoport) előadása az egyetemi antropológus-képzésről. Az előadó kitért a hazai és a nemzetközi előtörténetre is. Mindkét előadást élénk érdeklődés kísérte és több kérdés, hozzászólás egészítette ki.

A második részben elsőként Tóth Mariann tanár (Novus Művészeti Iskola) beszélt a néprajz tanításának tapasztalatairól a szakoktatásban. Ezt követte Baksa Brigitta általános iskolai tanár (NOKI ÁMK Géza Fejedelem Általános Iskola, Mende) alapos beszámolója a néprajzi ismeretek oktatásának helyzetéről az alapfokú oktatási intézményekben. Az előadó kitért a lehetőségekre és a rendelkezésre álló tankönyvekre is. Az utolsó előadó Karácsony Molnár Erika főiskolai docens (Apor Vilmos Katolikus Főiskola) volt, aki a néprajzoktatás lehetőségeit foglalta össze a NAT szempontjaira támaszkodva.

Az előadásokat követő élénk vita és a hozzászólások között a jelenlegi és a közelmúltban végzett „etnográfus tanár"-hallgatók is beszámoltak tapasztalataikról. A rendezvény kiváló alkalom volt a területen érdekeltek számára a személyes találkozásra és az információcserére is.

A Társaság tervei szerint a tanácskozás folytatására 2008 őszén kerül sor további aktuális témák és területek szerepeltetésével, így például a magyar néprajz oktatásának helyzetéről a kisebbségben élő, határokon túli magyar közösségekben. A konferenciát Kemecsi Lajos, a Magyar Néprajzi Társaság titkára szervezte.

KEMECSI LAJOS

A néprajzi ismeretek oktatásának helyzete és lehetőségei az alapfokú oktatási intézményekben*

„A néprajzoktatás lehetne a népek egymás közti megbecsülésének legtermészetesebb és legeredményesebb útja..."[1]

I. Tantervi előzmények

A 20. század a néprajzoktatás tekintetében a próbálkozások évszázada volt. Bevezetőként szeretnék néhány jellemző példát említeni a tantervi módosítások közül, amelyek képet adnak a néprajzi ismeretek közvetítésének kezdetektől megjelenő igényéről és változásáról.

Az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény 38. törvénycikk alapján 1869-ben adták ki az első tantervet, amely a hat évfolyamos népiskola egészére megtervezett, egymásra épülő, egymást kiegészítő helyismereti anyagot fogott át.

A népiskolai tanterv első komolyabb módosítására 1905-ben került sor, amelynek nemzeti jellegét, a nemzeti célok erőteljesebb megjelenését jelzi, hogy az *Utasítás* fejezet általános részében már a valláserkölcs és a hazaszeretetre nevelés vezéreszméi jelentek meg. Az 1905-ös tanterv nyomán sorra elkészültek a helyi tantervek. Budapest főváros helyi tantervéhez kapcsolódóan például 1909-ben megjelent egy sajátos „kirándulás-módszertani" kiadvány.[2]

A Trianon utáni első, gróf Klebelsberg Kunó által jegyzett 1925-ös tanterv a helyi ismeretek körét minden addiginál tágabban fogalmazta meg. Ahol csak lehetőség kínálkozott, a tanterv felhívta a figyelmet az elsajátítandó anyag helyi vonatkozásaira, helyben, közvetlenül tanulmányozható elemeire, jelenségeire. Ugyanakkor az egész helyi ismeretanyagot az érzelmi nevelés fontos eszközeként határozta meg, melyben „a nép és a múlt szeretete" elérendő célként fogalmazódott meg.

1934-ben a XI. törvénycikk alapján készült tanterv a néprajzot a földrajz keretében bevezette a tananyagba. A végrehajtási utasításban útbaigazítást is adott: „Néprajzból az egyes tájaknál a rájuk legjellemzőbb, a főfoglalkozáshoz simuló, az életmóddal kapcsolatos legáltalánosabb jelenségeket ismertessük: a pásztor, a földművelő, halászó, szekerező, iparos, stb. nép élete, szokása, ruházkodása, háziipara, szerszámai, építkezése, nyelvjárása stb."

Közel egy évtizedes kezdeményezések és próbálkozások után az 1940. évi 20. törvénycikk rendelte el a nyolc osztályos népiskola felállítását. A korszakos közoktatási szerkezetváltásnak tekinthető nyolc évfolyamos népiskola 1941-ben kiadott tanterve is alaposan és gazdagon kimunkálva tartalmazta a helyismeret mindkét összetevőjét, a történeti és a jelenre vonatkozó ismeretanyagot egyaránt. Itt már hangsúlyozottan a hazafias nevelés szolgálatában állt a helyismeret. Az erre vonatkozó tantervi megfo-

---

* Elhangzott 2008. március 27-én a Néprajzi Múzeumban megrendezett *Néprajz az oktatásban I.* című konferencián.

[1] Andrásfalvy Bertalan: *Magyar népismeret* (Egységes jegyzet, 2. változatlan kiadás). Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994. 26.

[2] *Séták és kirándulások Budapest székesfőváros elemi iskolái részére.* Összeállította: Bardócs Pál. Bp., 1909.

galmazásokból idézek egy-két gondolatot: „Helyi szokások, helyi viszonyok és helyi történelem nem ismeretlen fogalmak előttünk. [...] Ha a tanulóban kifejlesztjük lakóhelyének szeretetét, falujának vagy városának megbecsülését, az ott található irodalmi és művészeti emlékek, valamint népi szokások értékelését, akkor közelebb hoztuk lelkéhez a magyar földet is. [...] A táj viszonyainak kihasználása nevelési szempontból nagyon üdvös, mert az érdeklődésünkbe vágó helyzetek és események jobban lekötnek és elevenebben hatnak, mint a távolabb esők."

Bár nem az alapfokú oktatást érinti, mégis említésre méltó az a tény, hogy 1947-ben Balassa Iván tankönyvet írt a mezőgazdasági szakközépiskolák számára *A magyar néprajz* címmel, amelynek alapján a 3. osztályban tanítottak néprajzot.[3]

A néprajzi ismeretek oktatásának ez a felfelé ívelő szakasza azonban rövidesen megtört. Az 1948-as államosítást követő 1950-es tanterv már szovjet mintára készült. Innentől kezdve erőteljesen visszaszorultak a helyismereti tartalmak. A tananyagban megjelenő népköltészeti alkotások válogatási szempontja is a szocialista világkép kialakítását szolgálta.

Tulajdonképpen ez a szemlélet uralkodott még az 1978-as tantervben is, amelynek többszörösen módosított változata egészen 1995-ig, a Nemzeti Alaptanterv (NAT) megjelenéséig érvényben volt.

A NAT többszöri átdolgozás után 1998-ban már tartalmazta a *Hon- és népismeret*et mint közös követelményt. A hagyományos tantervekkel összehasonlítva szembeötlő a NAT néprajzi értékekre irányított figyelme. A műveltségterületek közül különösképpen az anyanyelv és irodalom, az élő idegen nyelv, az ember és társadalom, a művészetek területén fordított nagy figyelmet a népi hagyományápolásra, de az életvitel és gyakorlati ismeretek, illetve a testnevelés és a sport is tág teret teremtett számára.

A 2001. szeptember 1-jétől életbe lépett Kerettanterv alapján pedig az 1., az 5. és a 9. évfolyamokon elkezdődött az általános iskolákban a tantervi modulok, köztük a hon- és népismeret oktatása.[4]

A közoktatási intézményekben a nevelés-oktatás feladatait ellátó pedagógusok képesítési előírásait a közoktatási törvény határozza meg. Nevelési-oktatási intézményben pedagógus munkakörben az alkalmazható, aki az iskolafokozatnak és iskolatípusnak megfelelő, a közoktatási törvényben meghatározott egyetemi vagy főiskolai szintű végzettséggel és a szakterületnek megfelelő szakképzettséggel rendelkezik.

A minisztériumi rendeletből következően a kötelező tantervi modul oktatását akár önálló tárgyként, akár másik tantárggyal integrálva az adott modul tartalmának megfelelő, első vagy második, illetve további alapképzésben egyetemi vagy főiskolai szintű oklevelet szerzett tanár, illetve tanári szakképzettségre épülő szakirányú továbbképzésben oklevelet szerzett pedagógus láthatja el.[5]

Az általános iskolákban a fent meghatározott személyi feltételek a Kerettanterv rövid idő alatt történt bevezetése miatt nagyon kevés helyen valósulhattak meg, mivel

---

[3] Ennek a tankönyvnek az anyaga képezte aztán az Ortutay Gyulával közösen megalkotott *Magyar néprajz* című könyv egyik bázisát. (Elhangzott Mohay Tamás előadásán. ELTE Néprajzi Doktori Iskola, 2008. febr. 19.)

[4] A Kerettanterv a közoktatásról szóló 1993. évi LXIXX. törvény értelmében a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000. (IX. 21.) OM rendeletnek megfelelően lépett érvénybe 2001-ben.

[5] Pokorni Zoltán: Közlemény a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet alapján induló kötelező kerettantervi modulok oktatásának képesítési feltételéről. 2001/03.

a tantárgyi modul bevezetését nem előzte meg a pedagógusképzésben az ilyen irányú szakképzés, legfeljebb azzal közel egy időben jelent meg néhány intézményben. Ezek közül emelek ki most néhány, az általános iskolai oktatást érintő példát.

1997-ben indult a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Karán társadalom-néprajzi oktatás Virágné Juhász Nyitó Klára vezetésével.[6] Az 1998–1999-es tanév második félévétől került bevezetésre a bajai Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán a néprajz tantárgy oktatása a magyar műveltségterületű hallgatók számára Besír Anna közreműködésével.[7] Ugyanitt két féléves népijátszóház-vezetői tanfolyam is működik. A szarvasi Tessedik Sámuel Főiskola Pedagógiai Főiskolai Karán Farkas Péter tart egy féléves honismereti kurzust a tanítójelölteknek.

A legintenzívebb képzésnek a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola hagyományismeret-oktató szakirányú továbbképzési szakja tűnik, amely négy féléven át tart Karácsony Molnár Erika irányításával.

Mivel egyre inkább előtérbe kerül az alapfokú oktatásban a nem szakrendszerű tanítási gyakorlat (a tanítási órák legalább 20 %-át szaktanárok helyett tanítók tartják az 5. és 6. évfolyamon), így megnövekszik a tanítóképzéssel foglalkozó intézmények néprajzi ismereteket tartalmazó képzésének jelentősége is. A jövőben az ilyen szakképesítéssel rendelkező tanítók vállalhatják fel nagyobb részben a hon- és népismeret tantárgyi modul oktatását, amennyiben a Nemzeti Alaptanterv 2008 szeptemberében bevezetésre kerülő új változata még teret enged ennek a tantárgynak.

II. A hon- és népismeret oktatásának helyzete

A hon- és népismeret „A" moduljának kerettantervi követelményeit kidolgozó Ágh Zsófia rövid idővel a modul bevezetése után egy tájékozódó felmérést végzett hat oktatási intézményben, ebből Budapest három, illetve Somogy, Fejér és Bács-Kiskun megye egy-egy településének összesen három általános iskolájában. A kérdőív kérdései a hon- és népismeret oktatására vonatkozóan három nagyobb területet érintettek. Vizsgálták a tantárgy tanrendi helyzetét, a tárgyat oktató pedagógus képzettségét, tájékozottságát, a tárgyhoz fűződő viszonyát, illetve a tárgy szakmai hátterét, taneszközök, segédanyagok használatát. A kapott válaszok alapján Ágh Zsófia a következő megállapításokra jutott. Az oktatáspolitika és kerettanterv kidolgozóinak szándékai, elképzelései és célkitűzései meglehetősen távol állnak az iskolák hétköznapi valóságától. Az általános műveltséget bővítő tananyaggal úgy szerettek volna hozzájárulni az egészséges nemzeti identitástudat kialakulásához és a különböző népek, népcsoportok kultúrájának megértéséhez, az azonosságok és különbözőségek felismeréséhez, hogy közben nem terhelik túlzott lexikális ismeretanyaggal a tanulókat. A meghatározott célok és követelmények eléréséhez szakmailag kompetens pedagógusokra van szükség, akik legalább a rendelkezésre álló szakirodalmat ismerik. Azonban az iskolák többségében a döntést nem a hon- s népismeret megfelelő tanítása, hanem a szaktárgyak hiányzó óráinak pótlása motiválta. Emellett a tantárgyi modulnak a tanrendben elfoglalt helyét sem határozták meg pontosan. A kerettanterv évi 18 órát biztosít az 5. és a 6. évfolyamon az ismeretanyag közvetítésére, de szabad választást ad az

---

[6] Virágné Juhász Nyitó Klára: Tanító szakos főiskolai hallgatók néprajzi tájékozottsága. *Honismeret* 2006. 1. sz.

[7] Besír Anna: Bajai tapasztalatok és távlatok a tanítójelöltek néprajzoktatásában. *Honismeret* 2001. 5. sz.

iskoláknak a döntésben az önálló tantárgyként való tanításra, illetve a más tantárgyakba történő integrálásra. Az iskolák jelentős részében a tantárgy integrálása mellett döntöttek, és ezzel sok helyen a hiányzó szaktárgyi órák pótlását próbálták megoldani. A modul önálló tantárgyként történő tanítása esetén is erősen befolyásolja az ismeretanyag közvetítését a tárgyat tanító pedagógus szakképzettsége. A pedagógusok alapvetően jónak tartják a modul bevezetését, ugyanakkor általában nem ismerik a kerettantervi követelményeket. Sok esetben saját elgondolás alapján, segédeszközök, szakirodalom nélkül oktatnak nagyon változó tartalmú ismeretanyagot.[8]

A modul bevezetését követő felmérés tapasztalatai azt mutatják, hogy az előkészítés nélkül elindított oktatás nem ment zökkenőmentesen, mivel nem volt sem idejük, sem lehetőségük a pedagógusoknak a modul oktatására való felkészülésre, és a tankönyvkiadók sem tudtak ilyen gyorsan reagálni az új ismeretanyagok közvetítésére.

Öt évvel Ágh Zsófia hat intézményben végzett felmérése után 2007–2008-ban én is végeztem egy kérdőíves felmérést, amelyben 14 budapesti általános iskolát, illetve 18 megye 55 településének 80 iskoláját, összesen 94 alapfokú oktatási intézményt vizsgáltam.[9] Messzemenő következtetéseket azonban még így sem lehet levonni, mivel az adatok területi megoszlása meglehetősen egyenetlen. Így most elsősorban az adatok közlésére vállalkozom, amelyek alkalmasak arra, hogy képet adjanak a hon- és népismeret oktatásának jelenlegi helyzetéről, egyben arra mutatnak rá, hogy a helyzet az eltelt öt év alatt nem változott jelentős mértékben.

A kérdőív központi kérdései a tantárgyi modul oktatásának módjára, az érintett korosztályra, az integráció keretében a tantárgyi kapcsolódásokra, a tárgyat tanító pedagógusok szakirányú képzettségére, valamint a tankönyvhasználatra vonatkoztak. A kérdőív további kérdései az oktatásban használt szakirodalomra, szemléltetőanyagokra, múzeumlátogatásokra, az ismeretanyag előzményeire, folytatására kerestek választ az adott intézményen belül. Ezek azonban igen sokszínű képet mutatnak, így most csupán a fő kérdésekre adott válaszok elemzésére szorítkozom.

A hon- és népismeret modul önálló tantárgyként történő tanítására a vizsgált intézmények 56%-a vállalkozott, míg 44% egy választott tantárgyba integrálva próbálja teljesíteni a tantervi követelményeket.

Önálló és integrált tárgyként történő oktatás esetén nincs lényegi különbség az érintett korosztályokban. A vizsgált intézmények 74%-ában ötödik és hatodik évfolyamon tanítanak hon- és népismeretet. Csak ötödik évfolyamon az iskolák 11%-ában, csak hatodik évfolyamon pedig az iskolák 12%-ában folyik az oktatás. Ezenkívül pedig egy-egy példa fordult elő a 3–4., a 7–8., és 9–13. évfolyamon (nyolc osztályos gimnáziumban) történő tanításra.

Amennyiben valamilyen tantárgy keretében próbálják teljesíteni a hon- és népismeret tantervi követelményeit, az első helyen a történelem áll 42%-kal. Ezt követi a rajz és vizuális kultúra tantárgyba történő integrálás 31%-kal. A vizsgált iskolák 11%-ában a magyar irodalom, 4–4%-ában pedig a természetismeret és a technika tantárgy keretében kapott helyet az ismeretanyag. További egy-két példa fordult elő a hon- és népismeret oktatására népzene, földrajz, osztályfőnöki és cigány népismereti óra keretében.

---

[8] Ágh Zsófia: A hon- és népismeret modultantárgy „A" változat bevezetésének tapasztalatai (http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Agh-Hon).

[9] A kérdőívek iskolákba történő eljuttatásában saját ismeretségeimen túl segítséget kaptam a Nemzeti Tankönyvkiadó tankönyvreferenseitől és a Hagyományok Háza munkatársaitól.

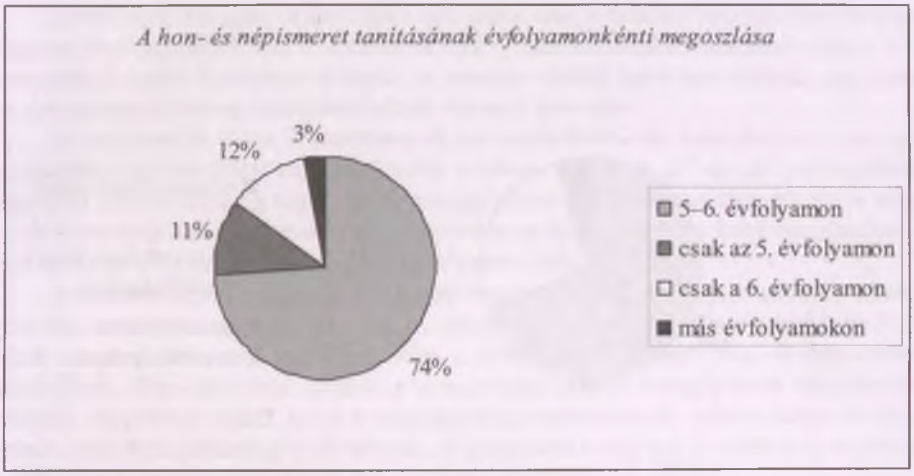

A tantárgyat tanító pedagógusok szakképzettségének bemutatásakor a szakpárosítást figyelmen kívül hagytam, csupán az előforduló szakokat vizsgáltam. Így legnagyobb számban, a felmérésben szereplő iskolák 35%-ában történelem szakos tanár tanítja tárgyunkat. A rajztanárok 22%-os arányban vesznek részt az ismeretanyag közvetítésében, míg a magyartanárok csupán 16%-ban teljesítik ezt a feladatot, 6%-ban földrajz, 5–5%-ban tanító és ének–zene, 4%-ban pedig biológia szakos pedagógusok oktatják a hon- és népismeretet. Előfordul azonban egy-egy példa az osztályfőnök, a technika, a fizika, a matematika, a tánc és dráma, a német, illetve a szlovák szakos tanár közreműködésére is.

A tárgyat tanító tanárok szakmai képzettsége elég lehangoló képet mutat. A vizsgált 94 iskolában csupán öt pedagógus rendelkezik néprajzos végzettséggel, és ilyen irányú tanfolyamon is a kollégáknak csupán 26 %-a vett részt. Ezek a továbbképzések is igen változatos képet mutatnak. A másfél órás, tankönyvkiadó által szervezett tankönyvbemutatótól kezdve 30, 60, 120 órás, többnyire megyei pedagógiai intézetek által szervezett tanfolyamokon át a kétéves múzeumpedagógus-képzésig mindenféle képzés szerepel a válaszok között.

Ami azonban ebben a kérdéskörben a legszembetűnőbb, hogy a tárgyat tanítók 69%-a egyáltalán nem vett részt semmilyen szakirányú továbbképzésen, tanfolyamon. Ez azért is elgondolkodtató, mert öt év telt el a modul bevezetése óta, és a közoktatási törvényben előírt szakmai feltételeket még mindig nem sikerült biztosítani az iskolák több mint kétharmad részében.

A közvetített ismeretanyag sem látható át mindenhol, mivel az intézmények 19%-ában nem használnak tankönyvet a tárgy oktatásához. Ennek egyik oka lehet az is, hogy a nehéz helyzetben lévő önkormányzatok a takarékoskodás jegyében egy 18 órás modulhoz nem tartják szükségesnek tankönyvek rendelését.

A vizsgált iskolák 44%-a a Nemzeti Tankönyvkiadó, 32%-a pedig az Apáczai Kiadó tankönyveit használja. Ezek mellett három Borsod megyei iskolában a Bíbor Kiadó, két helyen a Mozaik Kiadó, és egy-egy helyen a Pauz-Westerman Kiadó, illetve a győri Vizuális Pedagógiai Műhely tankönyveit használják. Ezekben az iskolákban feltehetően a megyében működő kiadókat részesítették előnyben.

A néprajzi ismereteket tartalmazó tankönyvek palettája elég széles. Közülük, megjelenésük sorrendjében, csak azoknak az említésére szorítkozom, tartalmi és formai

minősítés nélkül, amelyek a 2001-ben bevezetésre került Kerettantervhez készültek. A hon- és népismeret modul tanítását segítő első tankönyvcsalád a Borsodi Műhely és a miskolci Bíbor Kiadó szakmai együttműködésének eredményeként jelent meg 2001-ben. Szerkesztésének alapjául azonban még nem a Kerettantervben megfogalmazott követelmények szolgáltak. Tartalmát tekintve az „A" modulhoz áll közelebb.[10]

A tankönyv előzményeként meg kell említenünk a Dózsa életmódprogramot, amelyet a Nemzeti Alaptanterv kereszttantervének „közös követelményeihez" igazodva fejlesztettek ki az 1990-es években Kazincbarcikán.

A tankönyv és munkafüzet mellett módszertani kézikönyv is készült. Ezek szerzője Kissné Király Piroska, történelem szakos tanár.

A kerettantervi követelményekre elsőként reagálva az Apáczai Kiadó jelentetett meg *Hon- és népismeret* könyvet 2002-ben, Celldömölkön. A modul „A" és „B" változatához egyaránt állítottak össze tankönyvet, egy kötetben összevonva az 5. és a 6. évfolyam tananyagát. Mindkét könyvhöz készült munkafüzet és tanári kézikönyv is. A könyvek szerzője a történész végzettségű Bánhegyi Ferenc.[11]

Szintén 2002-ben láttak napvilágot Szegeden, a Mozaik Stúdió kiadásában az 5. és a 6. évfolyam számára készült *A Föld, amelyen élünk* című hon- és népismeret tankönyvek, amelyek a modul „B" változatához kapcsolódnak. A több nagy fejezetet tartalmazó könyvek a magyar néprajzi tájak és csoportok, és a nemzetiségek feldolgozására adnak lehetőséget, és munkafüzet is tartozik hozzájuk. A szerzőpáros Makádi Marianna szakmetodikus főiskolai tanár és Taraczközi Attila földrajz szakos általános iskolai tanár.[12]

---

[10] Kissné Király Piroska: *Hon- és népismeret 5. „A" változat*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001; Uő.: *Hon- és népismeret 5. Munkafüzet*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001; Uő.: *Hon- és népismeret 6. „A" változat*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001; Uő.: *Hon- és népismeret 6. Munkafüzet*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001.

[11] Bánhegyi Ferenc: *Hon- és népismeret. 5–6. osztály. (A változat.)* Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2002; Uő.: *Hon- és népismeret. 5–6. osztály. (A változat.)* Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2002; Uő.: *Tanári kézikönyv a hon- és népismeret tanításához*. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2002; Uő.: *Hon- és népismeret munkafüzet. 5–6. osztály*. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2005.

[12] Makádi Mariann–Taracközi Attila: *A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret (B változat.) 5. osztály*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002; Uők.: *A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret (B változat.) 6. osztály*.

A Nemzeti Tankönyvkiadó 2003-ban jelent meg a tankönyvpiacon hon- és népismeret tankönyveivel *Élet a házban* és *Élet a faluban* címmel. Mindkét könyv felhasználását tanári kézikönyv is segíti. A tankönyvcsalád 2005-ben kibővült egy hon- és népismeret atlasszal, amelyhez szintén tartozik útmutató.[13]

A celldömölki Pauz-Westermann Könyvkiadó 2006-ban csatlakozott a hon- és népismeret tankönyveket terjesztő kiadók sorához. A modul „A" és „B" változatához egyaránt jelentettek meg tankönyvet, munkafüzetet és tanári kézikönyvet. Az 5. és a 6. évfolyamnak szóló ismeretanyagot összevonva tartalmazzák a könyvek, amelyeknek szerzője a nyelvész és néprajzkutató Balázs Géza.[14]

A nemzetiségi oktatáshoz készült saját tantervekhez igazodva jelentek meg német, szlovák, román, horvát, szlovén, bolgár, cigány nyelvű, néprajzi témájú tankönyvek.[15] Ezek azonban nincsenek összefüggésben a Nemzeti Alaptanterv hon- és népismeret moduljával. Bár elemzésük inkább a nemzetiségi oktatás vizsgálatának tárgykörébe tartozik, figyelemre méltó, hogy a magyarországi nemzetiségek milyen hangsúlyt fektetnek saját népi kultúrájuk közvetítésére. A megjelenő tankönyvek száma alig marad el a hon- és népismeret tankönyvekétől.

III. Egy helyi tanterv felvázolása mint a néprajzi ismeretek oktatásának egy lehetséges útja

Györffy István 1939-ben a következőket írta a néphagyományok jelentőségéről: „A néphagyomány, a népi tudás a magyar nemzeti műveltség tartozéka. A középosztálynak annyira magáévá kell ezt tennie, mint amennyire sajátja a magyar nyelv. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy népi elemeket vegyünk át a magasabb műveltségünkbe, hanem a nemzeti műveltség alapjává kell tennünk a néphagyományt. Ezen

---

Mozaik Kiadó, Szeged, 2002; Uők.: *A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret munkafüzet (B változat.) 5. osztály*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002; Uők.: *A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret munkafüzet. (B változat.) 6. osztály*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002.

[13] Baksa Brigitta: *Élet a házban. Hon- és népismereti tankönyv 5. évfolyam*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp,. 2003; Uő.: *Tanári kézikönyv az Élet a házban. Hon- és népismeret 5. évfolyam tankönyvhöz*. NTK, Bp., 2003; Uő.: *Élet a faluban. Hon- és népismereti tankönyv 6. évfolyam*. NTK, Bp., 2003; Uő.: *Tanári kézikönyv az Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam tankönyvhöz*. NTK, Bp., 2004; Uő.: *Élet a házban. Hon- és népismeret 5. évfolyam. Multimédiás oktatási segédanyag*. Mende Község Önkormányzata, Mende, 2006; Uő.: *Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam. Multimédiás oktatási segédanyag*. Mende Község Önkormányzata, Mende, 2006; Uő.: *Hon- és népismeret atlasz*. NTK, Bp., 2006.

[14] Balázs Géza: *Hon- és népismeret. A magyar nép kultúrája. (A változat.) 5–6. osztály. Tankönyv, munkafüzet, tanári kézikönyv*. Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft., Celldömölk, 2006.; Uő.: *Hon- és népismeret. Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek. (B változat.) 5–6. osztály. Tankönyv, munkafüzet, tanári kézikönyv*. Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft., Celldömölk, 2006.

[15] Angeli Éva: *Ungarndeutsche Volkskunde (5–6.)*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Bp.; Borza, Lucia: *Cunostinte despre romanii din Ungaria (1–4.)* Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Bp.; Donovald Józsefné: *Ungarndeutsche Volkskunde (1–4.)*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Bp.; Frankovics György: *Národopis 1–4. 7–8. (Néprajz tankönyv.)* Croatica Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; Glüková-Szabóová, Monika: *Slovenská vdelanost'*. Sikerx Bt., Bp.; Heka László: *Národopis 9–10. (Néprajz tankönyv.)* Croatica Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; Hegedűs Sándor: *Cigány kronológia (9–12. évfolyam)*. KONSEPT–H Kiadó, Bp.; Juricskay Istvánné Szabeva Aszja: *Bolgár népismeret 1–4. osztály*. Croatica Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; Ligeti György: *Cigány népismereti tankönyv 7–12. évfolyam számára*. KONSEPT–H Kiadó, Bp.; Mukic, Francek – Kozar, Marija: *Slovenec sem, tako je mati d'jala*. Croatica. Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; *Spoznavanje Slovenstva (1–4.)*. Croatica Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; *Spoznavanje Slovenstva (7–10.)*. Croatica Kulturális, Információs és Kiadó KHT, Bp.; Páncsity István: *Pjesmarica 5. (Tankönyv)*.

kell tehát nyugodnia a középosztály nemzeti műveltségének is, mely így alátámasztva az elnemzetietlenítés veszélye nélkül hordozhatja az európai műveltséget is, mert hiszen az európai művelt népek közösségébe is beletartozunk."[16]

Ezek a gondolatok a mai napig érvényesek, és egyben alapját képezhetik egy olyan helyi tanterv kialakításának, amelyben a néphagyományok minden évfolyamon helyet kapnak.

A mendei NOKI ÁMK Géza Fejedelem Általános Iskolában a néprajzi ismeretek oktatása már több évvel a Kerettanterv megjelenése előtt elkezdődött. Az intézmény hagyományai szorosan kapcsolódnak a hon- és népismerethez. Az adventi időszakban szervezett gyertyagyújtás, illetve a márciusi gergelyjárás már hosszú évek óta közös ünnepe iskolánknak.

Ebben a tanévben már hatodik alkalommal rendeztük meg a megyei szintű hon- és népismeret levelezőversenyt, amelyre évről évre szép számmal jelentkeznek csapatok és egyéni versenyzők Pest megye több településének iskoláiból.

2007 januárjától féléves szakos tanítási gyakorlatra fogadjuk az ELTE ötödéves néprajz szakos hallgatóit, akik tanári szakként is felvették a néprajzot. Jelenleg a harmadik csoport tölti intézményünkben gyakorlatát. Idáig tíz néprajztanárjelölt teljesítette kiváló eredménnyel a vizsgatanítását.

2007 májusában a NOKI ÁMK Géza Fejedelem Általános Iskola tantestülete egyhangúlag elfogadta, hogy a jövőben a néprajzi ismeretek oktatása határozza meg az iskola egyéni arculatát, és határozatot hozott a nyolc évfolyamos néprajzoktatás helyi tanterv keretében történő bevezetésről 2008 szeptemberétől kezdve. Így az elsőtől a nyolcadik évfolyamig végigvonuló ismeretanyag egyre bővülő háttérismeretként segíti majd a többi tantárgy tanítási-tanulási folyamatának megvalósítását, és minden évfolyamon önálló tantárgy keretében ad lehetőséget a magyar népi kultúra széles körű megismerésére.

Az első évfolyam számára készült *Kerekedő esztendő* című füzet az év hónapjait mutatja be, és rajzos formában segíti azok évszakokhoz kötését. A gazdagon illusztrált kiadványban minden hónaphoz egyszerű, rövid szövegek, időjárási regulák, találós kérdések kapcsolódnak. Az évszaknak megfelelő játékok, dalok, vagy kézműves tevékenységek is segítik a hónapok megismerését, a természet változásának nyomon követését.[17]

Az első osztályos füzet folytatásaként a megismert hónapokhoz kapcsolható tevékenységek, a gazdálkodó életből vett példák bemutatására kerül sor a második évfolyam kiadványában. Ezekhez a tevékenységekhez köthető mondókák, népdalok, játékok, egyszerűbb szokások megismerése után azok dramatikus játék keretében történő feldolgozása ad lehetőséget a megszerzett ismeretek elmélyítésére. A dramatikus játékokban fontos szerep jut a népi gyermekjátékoknak és az egyszerűbb motívumkincsű néptáncoknak is.

Harmadik osztályban a gyerekek már elég jól tudnak olvasni, így az esztendő jeles napjainak, és az azokhoz kapcsolódó szokások megismerésének nincs technikai akadálya. A kiadvány kalendárium jelleggel mutatja be a naptári időpontokhoz köthető jeles napokat. Röviden bemutatja azok eredetét, és a hozzájuk köthető népi megfigyeléseket, szokáscselekvéseket, szokásokat. A gyerekek a megismert jeles napokat saját rajzaikkal illusztrálhatják. Megismerkednek kapcsolódó szólásokkal, közmon-

---

[16] Györffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Bp., 1939. 65.

[17] Az első osztályosoknak szóló füzet 2008-ban jelenik meg a Nemzeti Tankönyvkiadó Színes olvasókönyv sorozatán belül.

dásokkal, regulákkal, rövidebb népmesékkel. Bizonyos napokhoz köthető tevékenységet időben aktualizálva maguk is kipróbálhatnak.

Az esztendő ebben az évben kerekedik teljessé a gyerekek tudatában. A korábban áttekintett időkeret először megtelt a mindennapi tevékenységgel, majd a hétköznapok sorából kiemelkedő jeles napokkal. A negyedik évfolyam során ebbe a keretbe illesztjük be az ünnepeket. Megismerkednek a gyerekek a három nagy ünnepkör, a karácsony, a húsvét, és a pünkösd hagyományaival, szokásaival, népköltészetével, az ünnepek tárgykészletével. Betekintést nyernek az adventi és a farsangi időszak, a nyári napforduló szokásaiba is.

A négy évfolyam során több síkon teljessé váló esztendő teremti meg azt az időbeli alapot, amelyre a felsőbb évfolyamokban egyre táguló körökben ráépíthetjük a gazdálkodó emberek életének bemutatását.

Az ötödik és a hatodik évfolyamon a jelenlegi tantervi követelményeknek megfelelően a családban, illetve a falu közösségében zajló élettel ismerkednek meg a tanulók az *Élet a házban* és az *Élet a faluban* tankönyvek segítségével.

A hetedik évfolyam során *Élet a természetben* címmel a zsákmányoló gazdálkodás főbb területeiről tanítunk. A gyűjtögetés, a halászat és a vadászat módjainak, eszközkészletének, táji jellemzőinek megismerése mellett a tanulók a természetes alapanyagok feldolgozásának folyamatába pillanthatnak be. A mesterségek közül a vízparti és termesztett fonható növények hasznosítása, a fa-, a bőr-, az agyag-, és a fémművesség jellemzői kerülnek bemutatásra. Külön fejezet foglalkozik a kender és a gyapjú feldolgozásával. A mesterség gyakorlásának kereteivel (házi munka, házi ipar, céhek, iparosok) is megismerkedhetnek a gyerekek, ahol már felvázolódik előttük a gazdálkodó életmódból kiváló specialistákkal, illetve mesterekkel kapcsolatban a társadalmi rétegződés előképe.

A nyolcadik évfolyamban *Élet a társadalomban* címmel a Magyarországon élő népek, népcsoportok, osztályok és rétegek vizsgálatára kerül sor, amelynek keretében kirajzolódik a magyar társadalom szerkezetének 19. század végi képe. A magyarországi nemzetiségek, a felekezeti megoszlás, a nagyobb néprajzi tájak és népcsoportok kérdése mellett a tanulók betekintést nyerhetnek a paraszti társadalom rétegződésének, a polgárosodás folyamatának kialakulásába is.

Reményeink szerint az egyre bővülő ismeretanyag nemcsak a magyar népi kultúra rendszerbe foglalt megismerését teszi lehetővé, hanem megteremt egy olyan háttér-tudásbázist is, amely megkönnyíti a többi tantárgy ismeretanyagának megértését, elsajátítását. Ezzel a lehetőséggel pedig akkor is élhetünk egy helyi tanterv segítségével, ha a Nemzeti Alaptanterv legújabb, bevezetésre váró változata már nem biztosít órakeretet a hon- és népismeret tantárgyi modul oktatására.

BAKSA BRIGITTA

TÉKA

Tanulmánykötet a jakutok és az evenkik folklórjáról

Rešetnikova, A.[iza] P.[etrovna]: *Fond sjužetnyh motivov i muzyka olonho v etnografičeskom kontekste*. Bičik, Jakutsk, 2005. 406 old.

2005 fontos év volt a jakut folkloristák és egész Jakutia számára: a jakutok epikus énekei, az *oloŋxo*k, és ezzel együtt az *oloŋxo*-éneklés (mára leginkább folklorizmusként továbbélő) hagyománya Párizsban az UNESCO döntése alapján felvétetett az emberiség kulturális örökségeinek sorába; a török nyelvű népek közül másodikként, két évvel követve a kirgiz *Manaszt* és a *Manasz*-énekeseket.

Aiza Petrovna Rešetnikovának, a Jakutszki Folklorisztikai Múzeum igazgatójának, aki munkássága nagy részét az *oloŋxo*k zenei és poétikai világa megértésének szentelte, komoly szerepe volt abban, hogy az UNESCO-hoz benyújtott pályázat sikerrel járt. Az ő cikkeiből közöl válogatást a kötet. Az itt megjelenő tanulmányoknak körülbelül a fele már korábban is napvilágot látott kötetek előszavaként, konferenciakötetben vagy folyóiratban, egy jó részük azonban első közlés. A szerző igyekezett e cikkeket egységbe rendezvén két nagyobb tanulmányt létrehozni, az egyik a jakut *oloŋxo*, a másik (kisebb terjedelemben) az evenki epikus ének, a *nimŋakan* motívumait veszi számba és értelmezi, összevetve a néprajzi tényekkel. A kötetben – külön részeket alkotva – három, az *oloŋxo* zenéjét bemutató, ugyanennyi totemizmussal kapcsolatos és két etnomuzikológiai cikk is helyet kapott. Aiza Petrovna – aki korábban nem elsősorban kutatóként, hanem zenészként tett sokat a jakut zenei kultúráért – első komolyabb önálló kötete ez. Az alábbiakban elsősorban a könyv második, az egész kötetnek címet adó fejezetével foglalkozunk (A jakut oloŋxok szüzsémotívumainak készlete), mivel a többi fejezet tartalmában is, terjedelmében is inkább csak kíséri, kiegészíti azt.

A szerző alapgondolata szerint a hősénekek definiáló erejű tulajdonsága az, hogy a hős, a főszereplő a történetben az emberi élet különböző szakaszait bejárván, azok fordulópontjain különféle csodás eseményeket él meg. Ilyen például a születés, a felnevelkedés, a harcba szállás vagy a házasság. E csodás események és a hős életének biográfiaszerű előadása adja a hőseposz szüzséjének szerkezetét. A fordulópontokon a hőssel olyan események történnek meg – vagy éppen az ő viselkedésmintái olyanok –, amelyek kijelölik, hangsúlyozzák e fordulópontok jelentőségét. Ez a megjelölés szertartásossá, vagy valódi szertartássá változtatja a fordulópontokat. Történhet ez úgy is, hogy a hős egy szertartásnak résztvevője, esetleg szervezője (esküvő), vagy pedig úgy, hogy környezetében különböző rituális cselekmények mennek végbe (a világfa körül történő csodás események). Rešetnikova ezeket az – *oloŋxo*t felépítő, cselekményét továbbvivő, megszerkesztő – elemeket *epičeskoj obrjadnost'*-nak, azaz epikus szertartásoknak nevezi, melyeket a valódi „tradicionális szertartások" keretében tart értelmezendőnek. Ezek az epikus szertartások Rešetnikova értelmezése szerint a hősének cselekményeinek forgatókönyvét adják. Ez a megállapítás – a szerző szerint – nemcsak a jakut *oloŋxo*ra igaz, hanem általában is a hősepikára. Az epikus

szertartások tehát olyan terjedelmesebb (mind a motívumnál, mind a funkcióknál nagyobb) egységei a hősénekeknek, amelyek univerzális jelenségként (ha eltérésekkel is) minden folklórban megtalálhatóak.

Rešetnikova szerint a hagyományos szertartások és az epikus szertartások közötti kapcsolat világít rá arra, hogy a hőseposzok történetei nemcsak a fantázia szülöttei, hanem egyfajta realizmussal vannak átitatva. Azonban míg a hagyományos szertartásokban mitologikus alakok szerepelnek, addig a hősepikában epikus hősök. A könyv felépítése is ezen előfeltevésen alapul. A fejezetekben egy-egy szertartásos elemet mutat be a szerző előbb általánosan leírva azt, majd egy kétoszlopos táblázatban egymás mellé helyezve a hőseposzok szüzséinek motívumait, és az arra felelő, avval párhuzamba állítható szertartást. Rešetnikova összehasonlítja azt is, hogy milyen típusú éneklés kapcsolódik az *oloŋxo*ban az adott részhez, és milyen a szertartások éneklésének világa. Nagy csoportokként (számos alcsoporttal) megkülönbözteti a valódi dalt, a révülést, a recitálást és beszédet. Mintegy 20 *oloŋxo*-szövegen alapul (ezek kisebb része publikált anyag, többsége a Jakutszki Központi Archívum anyagát képviseli) az a korpusz, amelyet a szerző összevet a jakut és az orosz néprajzkutatók szertartásleírásaival.

A fejezetcímek azonban arról árulkodnak, hogy a szerző nem tud maradéktalanul eleget tenni saját felvetésének, és nem csupán szertartásos elemeket vizsgál meg, hanem azt is, hogy a hőseposzokban található motívumok, sőt, klisészerű leírások hogyan jelennek meg más, nem hősepikai szövegekben. Sok esetben a szerző nem egy szertartásos cselekedettel, hanem a szertartáshoz kapcsolódó, annak keretében megnyilvánuló szöveggel veti össze a hőseposz szövegét és annak énekes előadásmódját. A viszony a szövegek és a cselekvések státusza között ugyanis, a szerző által felvetett módon, legalább négyféle lehet. Egyfelől a valódi szertartások cselekedeteit lehet összevetni egyrészt a hőseposz cselekményével, másrészt a hőseposzban is már csak a hős szájába adott elbeszélésekkel, leírásokkal – másfelől pedig a hőseposz e két fajta szövege a szertartásokban jelenlevő szövegekkel állítható párba. Ez a probléma a munkában, sajnos, reflektálatlan marad. Hiszen nem ugyanaz az eredmény, ha az *oloŋxo* szövegéből azt a részt, amely az ütközet előtt a harci megállapodásokat írja le, a jakutok tényleges harc előtti *cselekedeteivel* vetjük össze, vagy ha a gyermekáldásért könyörgő eposzbeli öreg pár áldozásának megfogalmazását a valódi gyermekáldásért eljáró sámán áldásszövegének motívumaival hasonlítjuk össze. Az egyik esetben ugyanis a valósággal, a tényleges életvilágban megtörténő eseményekkel realizáljuk, igazoljuk a hőseposz szövegeit, a másik esetben pedig a szóbeli irodalom egyes területeinek hasonlóságairól teszünk megállapításokat.

Ez a reflektálatlanság oda vezet, hogy a hőseposz mint a jakut gondolkodásmód és életmód teljességének lenyomata áll a könyv elolvasása után előttünk. A valóságban azonban avval a gyakorlattal állunk szemben, amely a nagyepikus szövegeket előszeretettel vonatkoztatja közvetlenül a hitvilágra, a mitológiára vagy a szertartásokra, szem elől tévesztve azt, hogy a szövegeknek is és hiedelmeknek is más a felépítésük. Nem lehet tudni, hogy egy hőseposz epikus szertartásai honnan kerültek be a szövegbe, és hogyan szerveződtek meg ott, és nem jelenthető ki külön vizsgálatok nélkül az, hogy azok egyértelműen valamely szertartásnak feleltethetők meg. Az pedig végképpen kérdéses, hogy vajon a rituális cselekedetek hőseposzbeli elrendezése a hiedelemrendszerek kognitív szerkezetére felel-e. A kötet értéke igazából nem is ebben rejlik, hanem inkább abban, hogy a szerző az *oloŋxo* motívumait és előadásának módját egységben kezeli, és mindig hangsúlyozza, hogy milyen típusú szereplő

adja elő az egyes részeket (azaz, hogy kinek a hangján szólal meg a hősének előadója), és ezt veti össze az egyéb áldásszövegek énekmódjával, valamint az előadó személyével. Ez a felvetés, amely a szövegek és dallamok – Szibériában még alig kutatott – kapcsolatát igyekszik megvilágítani, a legfőbb erénye a munkának. Ugyanígy, a szakirodalomban először találunk példát arra, hogy az *oloŋxo* motívumait zenei közegével együtt egy másik – az evenki – folklór hasonló szövegeivel és zenei világával veti össze a szerző. A hősepikai motívumok etnográfiai közegbe helyezése és azok tükrében való szemlélete, elemzése, mindazáltal, egyáltalán nem tévút. A kötet például a házasság vagy a harci rituálék eddig páratlan pontosságú és kitekintésű összehasonlításával az *oloŋxo* motívumait vagy a jakut szertartásokat tematikusan elemezni szándékozó kutató számára megkerülhetetlen alapmunkának bizonyul.

Az *oloŋxo* motívumainak szemantikai elemzése a rituális cselekedetek tükrében – úgy tűnik – divatjelensége lett a jakut folklorisztikának. A. E. Zaharova 2004-ben Novoszibirszkben kiadott munkája (*Arhaičeskaja ritual'no obrjadovaja simvolika naroda saha. A jakutok archaikus rituális-szertartási szimbolikája*) szintén kizárólag az *oloŋxo*k anyagára támaszkodik. Rešetnikova könyve ugyanakkor az előbb említett munkánál – etnomuzikológiai kontextusával és a motívumokhoz való szigorúbb ragaszkodásával – pontosabbnak és gazdagabbnak tűnik. Bízvást remélhetjük, hogy a szerzőnek nem ez a kötet az utolsó szava a kérdésben.

MÉSZÁROS CSABA

A számítástechnika és a néprajzi kutatások

Az Arcanum Adatbázis Kft. történeti néprajzi forrásul szolgáló kiadványai

Még 1990-ben, a pécsi Néprajz Tanszék szervezésének viszonylag kezdeti stádiumában egy belső előterjesztés számára voltam kénytelen határozottan megfogalmazni, hogy a szaktudományunkban a számítógép nem a korábbinál intelligensebb írógép, nem is csak kiadványok előkészítését megkönnyítő eszköz, és nem is csak a közgyűjteményi anyagot sokoldalúbban nyilvántartó, a különféle keresések lehetőségét biztosító elektronikus gépezet. Nagyon világossá vált előttem már akkor, hogy új kutatóműszert is kaptunk a gyártóktól, amely minden korábbinál jobb minőségben, az anyagszerűséget is érzékeltetve megőrizheti a képi adatállományokat, s egyúttal a legkülönbözőbb elemzésekre és mérésekre kínál kiváló alkalmat. Rögtön hozzá kell fűznünk, hogy a zene- és a szövegfolklorisztikát legalább ilyen mértékben segíthetik a computerek.

Röviden utalhatunk a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén az OTKA Társadalomtudományi kuratóriuma Iskolateremtő személyiségek program (T04075) munkálatára. Andrásfalvy Bertalan professzor emeritus vezetésével DVD-lemezen a Magyar Országos Levéltárral közös munkában megjelent *A Duna-mappáció – A Duna folyó magyarországi szakaszának térképei (1819–1833) az osztrák határtól Péterváradig* címmel a Médiatér Kft. kiadásában (Pécs, 2006).

A pécsi tanszéki vállalkozás egy korábban megindult nagy vállalkozássorozatba illeszkedett. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára 2004-ben megindította a

történeti Magyarország országos felméréseinek DVD-lemezeken való közzétételét. A kiadás előkészítése Jankó Annamária, a Hadtörténeti Térképtár vezetője, utóbb könyvtárának vezetője, jelenleg könyvtárosa kutatásainak, szervező, feldolgozó munkájának köszönhető. Kutatásait monografikus kötetként, illetve CD-lemezként megjelentette *Magyarország katonai felmérései 1763–1950* címmel a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára sorozatcím alatt. A kiadás előkészítésébe, megvalósításába bekapcsolódtak a Magyar Országos Levéltár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai Kara Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének, illetve Természettudományi Kara Geofizikai Tanszéke Űrkutató Csoportjának tudományos munkatársai is. Sőt a 19. és a 20. század rendkívüli tudománytörténeti értékű könyveit vagy alapvető tanulmányait is újra tudták közölni az egyes DVD-lemezek bevezetőjeként, ami segíthet a források értelmezésében. Így napjainkban rendelkezésünkre áll 1763-tól 1887-ig az egykori Magyar Királyság, az Erdélyi Nagyfejedelemség, a Temesi Bánság területének három országos felmérésének minden reánk maradt lapja. A *Josefinische Aufnahme* különösen értékes *országleírásának* alapszövegét is közzétették az egykori Magyar Királyság területére vonatkozóan. Az 1869 és az 1887 között készült III. felmérés 1: 25 000 arányban készített anyagában Horvátország és Szlavónia térképeit is kézhez kaptuk. Igaz, amíg a korábbi két felvétel szinte hiánytalanul az utókorra maradt színes kéziratos lapokon, az I. Ferenc József rendeletére készült III. felmérési anyagnak a Magyarországot ábrázoló részén alig 100 darab eredeti kézirati lap állt rendelkezésre, amit a II. világháború pusztításának „köszönhetünk". Így kénytelenek voltak a fekete-fehér nyomdai sokszorosított térképeket reprodukálni. A III. felmérési anyag, úgynevezett levezetett, évtizedeken át mind katonai, mind polgári használatban közkézen forgott 1: 75 000 arányú térképsorozat iker-DVD lemezén Dalmáciától Bukovináig, Voralbergtől Galíciáig az Osztrák–Magyar Monarchia teljes területét tanulmányozhatjuk Dél-Tirollal és Bosznia-Hercegovina térségével együtt.

A térképtörténet hazai művelésének minden bizonnyal a reneszánszát élhetjük meg, hiszen olyan példaadó monográfiára támaszkodhatunk, amilyen Reisz T. Csabának, a Magyar Országos Levéltár főigazgató-helyettesének Lipszky János életművéről írott alapvető és példaadó monográfiája, amelyet ma már szintén DVD-lemezen is tanulmányozhatunk. A DVD kiadás jelen esetben arra is teret biztosított, hogy az előkészületi vázlatoktól a különféle kiadási változatok egymás mellett való közlését is megoldhatták. (A kiadást a Cartofil és az Arcanum Adatbázis Kft. közösen biztosították.)

Valamennyi történeti értékű, katonai térképünk kiadását, digitalizálási munkáit, és a különféle keresőrendszerei kidolgozását az Arcanum Adatbázis Kft. végezte el, és biztosította az igen színvonalas kivitelezést, a megbízható sokszorosítást. Valóságos nagy sorozatot hozott létre Digitalizált Történelmi Térképek sorozatcímen, Arcanum Digitized Historical Maps angol címváltozattal. (Cím: Arcanum Adatbázis Kft. 1115 Budapest, Fejér Lipót utca 12. Ezen a címen megtalálhatók az érdemi munkát végző munkatársak, és megvásárolhatók a kiadványok is. Bár vállalják a postai úton is az igények kielégítését. Levelezési cím: Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, Pf. 99. 1507. Internet: www.arcanum.hu)

A szerzők és a kiadó becsületére válik, hogy az I. és a II. országos felmérés első három DVD-lemeze megjelentetése után (1. Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagy felbontású színes térképszelvényen 1782–1785. 8 GB térkép, német nyelvű országleírás, tanulmányok, településnevek; 2. Az első katonai felmérés. Erdély és a Temesi Bánság [280 erdélyi és 208 temesi bánsági szelvény, több mint 3500 település neve 3 kísérő tanulmánnyal]; 3. A második katonai felmérés

1819–1869. A Magyar Királyság és a Temesi Bánság [Jankó Annamária térképtörténeti tanulmányával, Timár Gábor, Molnár Gábor vetületi elemzésével együtt 1112 db szelvényt tartalmaz a lemez, amelyet csaknem 11 000 helynév koordinátákkal meghatározott jegyzéke egészít ki]) új rendszerű második kiadást jelentetett az Arcanum Adatbázis Kft.

Az új módszerű kiadásnál valamennyi térképművet úgynevezett georeferált változatban szerkesztették, ami lehetővé teszi, hogy más vetületekbe is exportálhassa a felhasználó az egyes szelvények tartalmát. Ez azt is biztosíthatja, hogy a későbbi térképekkel összevethetővé válik a történeti dokumentum, a rajta rögzített földrajzi pontokat 50–100 méteres pontossággal azonosítani lehessen. Másfelől a második georeferált kiadás mozaikrendszerben került kiadásra. Minden térképlap csak az érdemi tartalmával egymáshoz csatlakoztatva jelenik meg. A kutató akadálytalanul tud térképszelvényről térképszelvényre „navigálni", a szomszédos szelvények csatlakozó tartalma egyszerre tanulmányozható, szükség szerint 100 %-os nagyítást lehet elérni. Ha az egyedi térképszelvényt kívánjuk tanulmányozni, egyetlen mozdulattal kiléphetünk a mozaik folyamatosságából. Azonnal tanulmányozhatjuk a térképszelvény peremére, keretére rögzített szöveges és egyéb információkat. Az egyedi térképszelvényeket – lévén mindegyik térképmű nagyfelbontásban digitalizálva – szinte korlátlanul nagyíthatjuk, szükség szerint a legkedvezőbb irányban elforgathatjuk. Különösen szellemesen szerkesztették meg az első és a második katonai felmérés Erdélyi Nagyfejedelemséget bemutató DVD-lemezét. Ezen a két térképmű egymással párhuzamba állítva került bemutatásra szintén mozaikrendszerben. Egyik felmérésből könnyen a másik anyagába léphetünk át. Két monitort használva egyszerre vizsgálhatjuk, hasonlíthatjuk össze a két sorozatot. A II. felmérési anyag ebben a kiadásban is georeferált változatban áll rendelkezésünkre. Valamennyi kiadás bármelyik szelvényét egészében vagy részletében kinyomtathatjuk, vetíthetjük, elektronikus kéziratunk számára másolhatjuk.

A fentieket összevetve: lényegében a 18. század nyolcvanas éveitől (egyes térségekben korábbi időszaktól) a 19. század nyolcvanas éveiig ismételten felvételek készültek az egykorú Magyarországról és földrajzi, államjogi szomszédságáról. Mindehhez hozzáfűzhetjük, hogy bizonyos katonai helyzetekben egyes nagy fontosságú körzetekről ismételten a változásokat rögzítő, új felvételeket készítettek. Nem egyszer az 1: 28 800 arány helyett az 1: 14 400-as arányt választották, hogy a részleteket jobban ábrázolhassák. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a III. felmérés anyagát rendszeresen és ismétlődően ellenőrizték, felújították, gazdag adatsorok keletkeztek, amelyek segítségével a történeti geográfiától a táj ökológiai történetén át a településtudományon keresztül a néprajz különféle ágazataiig, az agrártörténetig pótolhatatlan, más forrásokból meg nem szerezhető, vagy csak nagyon nehezen megközelíthető információkat kínálnak a kutatók számára. Az eddig csak egyedi szelvényenként használható és technikailag is csak korlátozottan hozzáférhető katonai felmérési bázis a legszélesebb tudományosság számára egészében kiválóan és totálisan kutathatóvá vált.

Mindehhez hozzá kell számítanunk azt is, hogy a kataszteri felmérések anyagának segítségével, amelyek a katonai felmérési lapokba kiválóan beilleszthetők, a léptéküknek köszönhetően az apró részletekbe is betekinthetünk. Másfelől az apró parcellákra is kiterjedő birtokok nyilvántartásával, a művelési ágakra vonatkozó megbízható adatállománnyal együtt a katonai térképeken ábrázolt terepszakaszokat sokkal jobban, plasztikusabban és megbízhatóbban lehet értelmezni. Jelenleg már az Arcanum Adatbázis Kft. gondozásában napvilágot látott a *Vas megye az első katasz-*

teri felmérés térképein 1856–1860 DVD-lemez. Ez 310 településről csaknem 2500 nagyfelbontású térképszelvényt tartalmaz. Különösen értékes számunkra az, hogy az 1: 2800, illetve az 1: 1400 arányú részletekben gazdag felmérésekkel világítják meg a katonai felmérési lapok részleteit.

Ehhez hozzá tudjuk tenni, hogy a mai Budapest területe egykori résztelepüléseinek térképanyagát a 18. századtól 1950-ig 11 058 térképszelvénye áll rendelkezésünkre szintén az Arcanum gondos kiadásában.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Magyar Országos Levéltár és az Arcanum Adatbázis Kft. kiadásában napvilágra került egy DVD-lemez kiváló annotációval (*A Magyar Országos Levéltár Térképtára I. Kamarai térképek anyaga [1747–1882]*), amely a jelzett időszakból mintegy 3200 térképszelvényt és 1500 oldalnyi kísérő dokumentumot tárt a tudományos kutatás nyilvánossága elé. Utóbb a Helytartótanács működése során készült térképek is a tudományos kutatás közkincsévé váltak. *A Magyar Országos Levéltár Térképtára II. – Helytartótanácsi térképek (1735–1875)* című DVD-lemez várja a kutatókat, hogy alapos, elmélyült elemző munkát végezzenek.

Nem elhanyagolható tétel, hogy a nemzeti könyvtár az Arcanummal együttműködve igen magas színvonalon közrebocsátotta a *Kéziratos térképek az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában* DVD-lemezt is. Ez 2300, esetenként szelvénysorozatokból álló térképműveket tartalmaz. Túlnyomólag 18. és 19. századi, ma már pótolhatatlan alkotások válnak tanulmányozhatóvá a legszélesebb nyilvánosság számára. E gyűjteménnyel kapcsolatosan érdemes rögzíteni azt a tényt, hogy az anyag jelentős hányadát a 20. század elején a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának munkatársai mentették meg az enyészettől. A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből az 1930-as évek nagy anyag- és gyűjteményátrendezése során került a mai őrzési helyére.

A három utóbb felsorolt DVD-lemez közös, feltétlenül kiemelendő értéke, hogy az egykori térképészek, geometrák nagyon gyakran tájképi részleteket, népéleti jeleneteket örökítettek meg. Az egyik lapon, amelyen a Felső-Tisza menténék terepszakaszát térképként szerkesztették meg, keretdíszítésként a folyóvízen bonyolított tutajozás különféle mozzanatait rajzolta meg a térképész. Ezek a véletlenszerű rajzi ábrázolások, életképek nagy néprajzi, művelődéstörténeti értéket képviselhetnek.

Meggyőződésünk, hogy ebbe a digitalizált adatbázisba fel kellene venni a jövőben az elkülönözési perek, az úrbéri rendezések, perek térképanyagát, illetve nagy határon gazdálkodó mezővárosok, városok kéziratos térképeit, ahogyan nem lenne szabad a publikációs tervekből kihagyni az uradalmak birtokjogot biztosító vagy az üzemviteli szervezést szolgáló térképeit sem.

Az Arcanum Adatbázis Kft. és a Magyar Országos Levéltár együttműködésében megjelent az *Urbaria et Conscriptiones* néprajzi szempontból is rendkívül fontos állagából végzett, sok éven át folytatott gyűjtésének, kijegyzésének gazdag anyaga. Megjegyzésre érdemes, hogy valaha az 1970-es és az 1980-as évek első számítógépes kísérletei is ehhez a gyűjtőtevékenységéhez kapcsolódtak, kezdetben az anyag kijegyzéséhez a kollégák még lyukkártyákat használtak. H. Veress Éva ennek a kutatásnak a során kísérelte meg elsők között számítógéppel statisztikai adatok térképre rajzolását. E tevékenységben akkor néhány nagyon reményteljes munkával büszkélkedő etnográfus kollégánk is aktívan közreműködött.

Néprajzi, néptörténeti szempontból kiemelt jelentőségű az Arcanum és a Magyar Országos Levéltár közös munkájával megjelentetett *Az 1715. évi országos összeírás* DVD-lemeze. Az Arcanum Adatbázis Kft. a kiadványt egyfelől az eredeti oldalak nagyfelbontású digitalizált képével is felszerelte, másfelől az összeírt személyek, az

érintett települések nevére kereső adatbázist is működtetnek. Így az eredeti és a hivatásos kutatói olvasat egymást értelmezheti.

A módszert az Arcanum Adatbázis Kft. olyan nyomtatványok közrebocsátásánál is alkalmazza, amelyek ma már nehezen hozzáférhetőek, sőt adott esetben a mai helyesírástól is eltérő normák szerint születtek. Az 1854. és az 1921. évek között megjelent, néprajzilag is fontos *Vasárnapi Újság* teljes anyagát úgy tették közzé, hogy digitalizált hasonmást jelenítenek meg, de a lemez másik rétegében karakterfelismerő szoftverrel állományba vették az egész szöveganyagot. Erre a szövegtestre keresőrendszert építettek fel, amellyel gyorsan feltalálható a kutatást érdeklő minden fontos mozzanat, elem, név, földrajzi fogalom stb. Hasonló rendszerrel oldották meg a *Magyar Könyvszemle* 1876-tól 2006-ig terjedő folyamát. Legújabban a „kereshető hasonmások" (searchable facsimiles) kiadványok közé a *Századok* 1867–2006 közötti évfolyamai összes számát is feldolgozták.

Nem kell különösebben bizonygatnunk: ebben a sorozatban mielőbb meg kellene, hogy jelenjen az *Ethnographia*, a *Néprajzi Értesítő*, a *Néprajzi Közlemények*, az *Acta Ethnographica*, a Herrmann Antal múlhatatlan értékű *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*jának sorozata. Amint elodázhatatlanul szükség lenne a *Népünk és Nyelvünk* (kolozsvári és újabb szegedi utódfolyóiratával), a *Föld és Ember* digitalizált kiadására. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének évkönyvsorozatáról sem lenne szabad megfeledkeznünk, amint Az *Erdélyi Múzeum* nehéz körülmények között megjelent sorozatát is nemes misszió lenne mind a hazai, mind a romániai, mind az európai tudományosság számára hozzáférhetővé tenni.

Biszak Sándornak, az Arcanum Adatbázis Kft. cégvezetőjének rátermettségét bizonyítja, hogy a kiadványaival keresi az európai tudományosság érdeklődését. Nagyon helyesen a térképkiadványok kísérő tanulmányait angolul, németül, magyarul, románul párhuzamosan közölt szövegekkel egészítette ki. Maga is mint képzett matematikus részt vállalt a térképkiadványok georeferált változatainak kidolgozásában, közreműködött a szükséges apparátus megteremtésében. Természettudományos iskolázottsága nem akadályozta meg, hogy szerencsésen válogassa a kiadványai szépprózai, költészeti anyagát. Jó érzékkel szemelte ki a ma már nehezen elérhető bibliográfiákat, lexikonokat, szótárakat, történeti alapműveket és jelentős kézikönyveket.

Biszak Sándornak a néprajztudomány és a folklorisztika azért is hálás lehet, mert a *Magyar néprajz* (nyolc kötetben) és *A Magyar néprajzi lexikon* kötetsorozatainak anyagát digitalizált formában is hozzáférhetővé tette. A néprajz, a folklór és a kibocsátó népcsoport iránti tisztelete egyaránt megnyilvánult abban is, hogy a bukovinai székely betlehemesek anyagát is kiváló színvonalú lemezen jelentette meg.

Az Arcanum Adatbázis Kft. eddigi munkája európai rangot vívott ki magának. Nemzeti és egyetemes missziót teljesített mindmáig. Érdemes felfigyelnünk hiánypótló kiadványaira! Szaktudományunk elemi érdeke lenne, hogy minél jobban elmélyítsük az együttműködését e tisztes és nehéz körülmények között jelentős eredményeket felmutató vállalkozással! Fontos lenne, hogy minél több múzeumunk, kutatóhelyünk, tanszéki műhelyünk felszerelkezhessék az Arcanum Adatbázis Kft. által felkínált kiadványokkal. A magam kutatói, oktatói, előadói tapasztalataim nyomán biztosan állíthatom, ma már nem nélkülözhetők az Arcanum DVD- és CD-lemezei az egyetemi oktatásban és a mindennapi kutatásban. Az Arcanum Adatbázis Kft. kiadványai egyfelől primer forrásokként serkenthetik a források iránti érdeklődést, másfelől a lemezek újra széles körben hozzáférhetővé tették az egyébként nehezen hozzáférhető klasszikus kézikönyveket.

Fel kell hívnunk a figyelmet az utóbbi két, három év tapasztalata alapján, hogy az Arcanum Adatbázis Kft. által rendelkezésre bocsátott források csak akkor hasznosulhatnak igazán, ha rendszeresen kellő forráskritikai felkészüléssel és egyre csiszoltabb gyakorlattal igyekszünk az eddig csak nehezen és csak töredékesen rendelkezésre álló adalékokat felhasználni, lehetőségeink szerint mind mélyebben értelmezni!

Jelen írásunkkal a szaktudomány és a társágazatok figyelmét szerettük volna felhívni. Kutatási tapasztalatainkat, kritikai észrevételeinket szakfolyóiratbeli elemző tanulmányban szeretnők közzétenni. A magam részéről a kiadói vállalkozás iránti őszinte tisztelettel és hálás köszönettel ajánlom kollégáim figyelmébe az Arcanum kiadványait, digitalizált írásos és képi forrásanyagait!

Befejezésként érdemes megjegyeznünk, hogy az Arcanum Adatbázis Kft rendszeresen megjelenteti az *Arcanum Körlevél* című periodikáját, a legutóbbi, a 2007. évi novemberi kiadása sorrendben a 33. számmal látott napvilágot. A kiadvány áttekintést nyújt a kínálatról és az időszerű akciókról, időszakos kedvezményekről.

FILEP ANTAL

Bibliotheca Moldaviensis

A moldvai csángók könyvtára

Igen jelentős könyvsorozat magyar és román nyelven történő megjelentetéséhez fogott a moldvai magyarság hagyományos műveltségének közkinccsé tételét évek óta felvállaló csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal. 2000-től gondozza a moldvai csángók egyetlen folyóiratát, a *Moldvai Magyarság*ot; 2001-ben kiadta a magyar irodalom csángókkal foglalkozó verseiből Mirk László által összeállított válogatást (*Az ember ott a legfájóbb magyar*); és az ugyancsak általa megjelentetett *Székelyföld* folyóirat is több, csángó témájú írást közöl.

Az elegáns, kézbe és zsebbe simuló Bibliotheca Moldaviensis fő célkitűzése, hogy *mindkét nyelven* hozzáférhetővé tegye azokat a magyar és román szerzőktől való, a moldvai csángómagyarokra vonatkozó forrásmunkákat, amelyek nélkülözhetetlenek e nehéz életű népcsoportunk múltja és művelődése iránt előítéletek nélkül érdeklődők számára. A közléseket mindegyik könyvben komoly jegyzetapparátussal ellátott értékelés egészíti ki, amely bemutatja a szerzőt, elhelyezi művét az adott korban és vázolja a téma tudományos hátterét.

1. A sorozat első kötete Zöld Péter csíkdelnei plébános *Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz 1781-ben írt jelentésé*t tartalmazza. Annyira jelentős ez a forrásmunka, hogy legtöbbször még a csángók magyarságát tagadó román szerzők sem kerülhetik meg politikai brosúráikban. A jászvásári püspökség csángóellenes akcióit szervezők azonban mindeddig csupán vitatkoztak Zöld Péter jelentésén, román nyelven azonban óvakodtak megjelentetni.

Páter Zöld felsorolja a Moldvában talált kilenc plébániát, néhány esetben megjelöli a lakosság számát és felsorol még 45 települést, amelyeknek részben vagy egészen katolikus, tehát túlnyomó részben magyar a lakossága. A plébániák szűkszavú bemutatása mellett a népéletről is szolgál néhány adalékkal. A felkeresett magyar

települések közül Csöbörcsökkel foglalkozik a legrészletesebben a jelentése, valószínűleg itt érte Zöld Pétert a legnagyobb megrázkódtatás, látván a moldvai magyarság magárahagyottságát, lelki gondozatlanságát. Végezetül megemlíti a néhai forrófalvi kántor, Petrás Mihály 1671-ben kezdett, magyar nyelven írt naplóját, amely – bár többen is jártunk utána – a mai napig nem került elő.

2. Ennek a naplóíró kántornak volt 19. századi leszármazottja Petrás Incze János, az Egerben szentelt, később Pusztinában, majd élete végéig Klézsén szolgáló tudós lelkész, egyike azon keveseknek, akik Isten szolgálatát össze tudták egyeztetni a csángók javára végzett munkájukkal. A moldvai magyarokról küldött jelentései a csángók tudományos megismerésének becses forrásai, a Döbrentei Gábor kérdéseire adott „feleletek" pedig megalapozták a moldvai magyarság történeti-néprajzi kutatását. A 38 kérdésre adott válaszokból megismerjük a moldvai csángómagyarok 19. század elejei életét. Olvashatunk számukról, településeikről, foglalkozásukról, öltözetükről, mai lakóhelyükre kerülésükről, társadalmi rétegződésükről, magyarságukhoz, nyelvükhöz való ragaszkodásukról, történelmi tudatukról, nyelvi sajátosságaikról, lelki gondozottságukról, szokásaikról, vallási életükről. Ha jól meggondoljuk, ez volt Magyarországon – vagy talán Európában – az első tudatos, „kérdőívvel" végzett néprajzi gyűjtés, 1841-ben.

3. A következő kötet a bosnyák nemzetiségű Bandinus Márk 1646-ben készült jelentését tartalmazza. E pártalan értékű forrás 42, többségében magyaroklakta településről ad hírt, a legtöbb esetben földrajzilag is beazonosítható pontossággal. Bemutatja a falvak és városok környezetét, természeti kincseit, lakóinak megélhetését, templomainak felszerelését. Különös 17. századi népszokásokról, csodákhoz kapcsolódó búcsújáróhelyről, bajelhárító hiedelemről ad hírt. De a nehéz életű püspök nemcsak azt írta le, amit a moldvai körútjai során szemeivel látott, hanem azt is, amit füleivel hallott. Különösen érdekelte a múlt, a sokszor már akkor is csak romokban megmaradt történelem. Feljegyzéseiből ízelítőt kapunk a török és tatár pusztítások előtti, középkori Moldva virágzó életéről, s az ott élő magyarságnak a kereskedelemben, az iparosság terén betöltött szerepéről, majd azt követő pusztulásáról. Számos jelentős moldvai városról és faluról már csak azt jegyezhette fel, hogy „régen a magyarok híres faluja volt, most szinte elhagyott". Nem hallgatja el azt a mérhetetlen szenvedést sem, amelyet a háborúk és éhínségek által sújtott tartományban nyomorgó katolikusok csekélyke javaiért marakodó, különböző politikai érdekek szolgálatába szegődő papok okoztak lelki gondozás nélkül maradt híveiknek.

4. Gheorghe Ioan Năstase, a jászvásári egyetem történészprofesszora ennek a kódexnek az anyagára, valamint a moldvai katolikusok 1926. évi egyházi összeírására építette *Moldvai magyarok 1646-ban a Bandinus-kódex nyomán* című összehasonlító történeti munkáját. Elsősorban arra kereste a választ, hogy melyek a moldvai magyar betelepedés szakaszai és milyen lehetett a magyarok letelepedési folyamata Moldva területén? Tanulmányának legfőbb hozadéka, hogy megállapítja: Moldva középkori magyar lakossága a 17. század derekára alaposan megcsappant, „elköltözés, vagy a moldvai román tömegekbe való beolvadás következtében" elvesztette magyar lakosságát. Năstase arra is fölfigyelt, hogy a Szeret bal oldalán 1930-ban sorakozó magyar lakosságú települések Bandinus idejében még nem, vagy kizárólag román lakossággal léteztek. Ebből arra a határszerepre következtetett, amelyet a Szeret folyó „a magyar elem nyugatról keletre terjeszkedésében betöltött", s levonta a tanulságot, amely szerint ez volt „a magyar állam keleti határa a moldvai államiság létrejöttét megelőző időkben".

Mely okok vezettek a moldvai magyar közösség földrajzi elterjedésének visszaszorulásához? – teszi fel a kérdést az objektivitásra törekvő történész, majd több jelentős tényezőt sorol fel, amelyek mind a moldvai magyarság etnikai leépüléséhez, a magyar politikai érdekérvényesítés hatékonyságának csökkenéséhez vezettek. „A moldvai magyar közösség gyengülésének első jelentős oka, minden kétséget kizáróan a moldvai állam létrejötte volt." – írja. Második tényezőnek a moldvai katolikus püspökség hiányos szervezettségét említi, s ehhez kapcsolódik a harmadik körülmény, az egyre jobban szervezett ortodox román egyház erőszakos fellépése. Ennek hatását erősítette a negyedik tényező: „egész sor magyar falu a moldvai [görögkeleti] püspökségek és kolostorok birtokát képezte, s az ortodox hittérítői buzgalom ezekben a falvakban nyilván hatékonyabb lehetett, mint általában". Végezetül megemlíti a szerző a háborúkat és járványokat, „amelyek megtizedelték és szétszórták a lakosságot".

5. Domokos Pál Péter 1929. és 1932. évi moldvai útjainak leírását tartalmazza a következő kötet. Ő volt az első felkészült néprajzgyűjtő, aki a csángók közé ment, tudta mit kell keresnie és mit fog találni. Naplószerűek ezek a följegyzések, a beszámoló mégsem egyszerű útleírás, nem is kronológia. Szerzője ugyanis nemcsak térben, hanem időben is utazik. A látottak és hallottak följegyzése mellett visszapillant az elmúlt századokra: mi volt, mi lehetett itt ötven, száz vagy éppen több száz esztendővel ezelőtt? A moldvai papok túlnyomó részének ellenséges magatartása miatt a plébániák gazdag könyv- és iratanyagába ő sem tudott betekinteni, de amit a néhány tisztességes gondolkodású lelkésznél kijegyezhetett, az ma kincset ér.

Utazásai során elsősorban a moldvai csángó falvak ott *deák*oknak nevezett kántoraira támaszkodott, akik az idegenszívű papok mellett – de főként helyett – az anyanyelvű vallásgyakorlat, a buzgó, mélyen átélt katolikus hit őrzői, megtartói voltak. Idős csángó emberek még ma is vágyakozva emlékeznek azokra az időkre, amikor falujuk filia volt, és a románul prédikáló, gyóntató pap csak évente néhányszor látogatta őket, egyébként a *deák*kal énekeltek és imádkoztak vasárnaponként a templomban. Domokos Pál Péter még találkozhatott a nagy moldvai kántornemzedékek néhány jeles, már-már legendássá vált alakjával, a hívek által azóta is nagy tisztelettel és szeretettel emlegetett *véngyák*okkal (vén deák, öreg kántor).

Két, összesen féléves időtartamú útján a beszámolók szerint több mint ötven helyen fordult meg. Ezek között több olyan település is szerepel, amelynek magyar lakosságáról jószerével Domokos Pál Pétertől tudjuk a legtöbbet. E félszáz falu közül azóta már jó néhányban kiveszett, vagy erősen meggyöngült a magyar szó, a legtöbbnek azonban még ma is magyar az anyanyelve. Másfelől jó néhány olyan helyet ismerünk, amelynek katolikus lakossága ma is túlnyomó részben magyar, de ahová Domokos Pál Péter annak idején nem jutott el, vagy legalábbis nem szerepel úti beszámolóiban.

6. A sorozat eddig megjelent köteteinek ötödike a *Gazda László Codex*. Talán furcsa, hogy egy kortárs szerző „helyismereti lexikon"-ára ezt a patinás szót használja, de mert a moldvai csángómagyarok számos középkori elemet őrző archaikus műveltségéről van szó, talán mégsem lepődünk meg túlságosan.

Akik a moldvai magyarok történelmével és hagyományos értékeivel foglalkoznak, régóta ismerik Gazda László nevét. Azon kevesek közé tartozik, akik a legnehezebb időkben, a furfangos székely észjárással kitaktikázható minden lehetőséget felhasználva, mégpedig nem is a könnyebben elrejtező magányos vitézek módján, hanem diákcsapatok élén, hogy úgy mondjam, az ellenség szeme láttára, pionírexpedícióknak álcázott felderítő utakon, a legalitás vérfagyasztó lehetőségeivel élve, éveken át járta a moldvai magyar településeket, értékesnél értékesebb írott forrásokat

és személyes tapasztalatokat gyűjtve a Kárpátok keleti oldalán élő testvéreinkről. Míg csak – mint Bemet Erdélyből – ki nem szorították őt Moldovából. Mikor aztán az 1990 márciusában, Sepsiszentgyörgyön induló *Csángó Újság*, majd utóda, a Csíkszeredán megjelenő *Moldvai Magyarság* közölni kezdte az egykori Etelköz magyar lakosságú településeire vonatkozó, szócikk műfajú írásait, akkor ezt a korábban megkezdett, értékes munkát folytatta Gazda László.

Ezeknek az írásainak összegyűjtött és kiegészített anyagát adta közre a Bibliotheca Moldaviensis legújabb kötete. Szám szerint harmincöt település múltjával, művelődéstörténeti értékeivel ismerkedhet meg az olvasó. Az egyikről bővebb ismertetés született, a másikról szűkszavúbb a közlés, melyikről mennyi forrásanyag és személyes tapasztalat állt a szerző rendelkezésére. Márpedig a források rendkívül szűkösek, a hozzáférési lehetőségek pedig mostohák. A jászvásári levéltár még a 19. század elején porig égett, az azóta összeszedett anyag pedig – magyar kutató számára – gyakorlatilag hozzáférhetetlen. Tudjuk, hogy már Jerney János másfél évszázaddal ezelőtti levéltári és régészeti kutatásai is milyen ellenállásra találtak és milyen fölháborodást váltották ki a hivatalos román közegekből. Domokos Pál Péter, Lükő Gábor szinte lopva juthattak a 19. századi egyházi összeírásokhoz, a moldvai csángókra vonatkozó statisztikákhoz. Az elmúlt fél évszázadban aztán a világi levéltáraktól a román szekuritáté, az egyháziaktól pedig a hasonló célokat szolgáló klérus tartotta távol a valóság feltárásán és bemutatásán fáradozókat. Ezért aztán Gazda László anyagának fontos részét jelenti a szájhagyomány, a felkeresett települések jó – vagy kevésbé jó – emlékezetű lakóival való beszélgetések során szerzett ismeretek. De természetes is, hogy egy ilyen népcsoportnál, amelynek magyarul még értő és beszélő része a harmadik évezred elején is a szájhagyományozódás állapotában él, s anyanyelvű iskolák hiányában anyanyelvén sem írni, sem olvasni nem tud, annak történelmi forrásai között legalább olyan fontosnak kell tekintenünk az apáról fiúra, szájról szájra szálló szellemi örökséget, mint a Kárpát-medencén belül – mondjuk – 1200 táján, amikor Anonymus mester számos, szájhagyományból átvett elemből építette fel a magyarokról szóló krónikáját.

A könyvben szereplő harmincöt településből négy olyan moldvai város, amelynek a múltban számottevő magyar lakossága volt, és jelentős szerepük volt a moldvai magyarság történelmében. A négy város Bákó, Husztváros, Kotnár és Románvásár. A 31 faluból kettő tartozik az úgynevezett északi (Szabófalva és kirajzása: Ploszkucén), és három a déliként számon tartott csángó etnikai csoporthoz (Bogdánfalva, Diószén, Trunk). A többi falu magyarsága úgynevezett székelyes csángó.

7. Radu Rosetti *A moldvai magyarokról és a katolikus püspökségekről* című, 1905-ben elhangzott előadását adja közre a sorozat hatodik kötete. Ezt a mindeddig rendkívül nehezen és természetesen csak román nyelven hozzáférhető munkát tudomásom szerint eddig csak Domokos Pál Péter és Mikecs László használta fel. Mikecs különösen nagyra értékeli Rosetti szövegét, megállapítva, hogy „meglepően modern és korát meghaladó szempontokkal kapcsolta össze az okleveles történelmi kutatást a moldvai magyarok eredetének tisztázásában. [...] Az okleveles adatokat nemcsak úgy szárazon regisztrálta, hanem a hátterüket, összefüggéseiket is vizsgálta, a bennük lévő magyar névanyagot másutt is, földrajzi nevekben is kutatta."

Ki volt Rosetti, ez a fejedelmi elődökkel rendelkező, nagybojári családból származó, jó szándékú és nagy tudású, amatőr történész? Jászvásáron született, külföldi tanárok keze alatt nevelkedett, majd szülei Genovába küldték tanulni, aligha véletlenül, hiszen a családi hagyomány szerint őseik innen kerültek a 13. század folyamán Sztambulba, majd Moldovába. Franciaországban érettségizett, hazatérve az apja után

maradt adósságok miatt falura költözött és birtokainak egy részét eladva közhivatalokat vállalt, aztán végképp visszavonult a politikai életből, irodalmi és történelmi művek készítésének szentelte idejét. 1926-ban halt meg Bukarestben.

Történelmi munkáin megérzik a szerző műkedvelő mivolta, elbeszéléseit és regényeit pedig erős történelmi szemlélet jellemzi. Mivel birtokain csángómagyar jobbágyok is éltek, az ő történelmükkel is foglalkozott, talán magyarul is tudott valamennyit. Rosetti történelmi munkái fölött persze jócskán eljárt az idő, a legtöbb témakörben azóta újabb, teljesebb forrásanyagra alapozott, korszerűbb szemlélettel megfogalmazott munkák születtek. De nem szabad elfelejtenünk, hogy a moldvai magyarokkal és katolikus püspökségükkel foglalkozó Rosetti-mű – és néhány kortárs történelemtudós munkájának – megjelenése óta eltelt mintegy 60–70 esztendő alatt román történész nem nyúlt tisztességes szándékkal a moldvai katolikus csángók múltjához. Józserével jeleneéhez sem. Amíg tehát Rosetti más témájú művei elsősorban művelődéstörténeti értékeket hordoznak, ebben a kötetben újra kiadott tanulmánya – történeti értékén túl – arra is bizonyíték, hogy – Demény Lajos fogalmazásában – „a 20. század elején akadt olyan román szakember, aki román szempontból is tárgyilagosan próbálta megközelíteni a moldvai csángómagyarok kérdését".

8. Ioan Ferent, vagyis Ferenc János, Dormánfalván született csángó pap *A kunok és püspökségük* című, 1931-ben megjelent művének Domokos Pál Péter fordításával született kétnyelvű kiadása. A Moldvai Fejedelemség 14. századi megalapítását megelőző időkbe vezet minket ez a könyv. A Magyar Királyság 11–13. századi keleti szomszédjáról, Kunország alapításáról, felvirágzásáról, a mongolok általi elpusztulásáról, s – ami bennünket leginkább érdekelhet – a kunok egy részének magyar misszionáriusok által keresztény hitre való térítéséről, a kun püspökség létrehozásáról és rövid életű működéséről szól. Ferenc könyve új ismeretek és adatok hosszú sorát tárja elénk – írja róla Domokos Pál Péter, aki két moldvai útján is felkereste, megszerette és nagyra becsülte a Buteán szolgáló tudós papot. Mint írja: „szobájában magyarul beszéltünk, onnan kilépve románul, s beszélgetéseink közben az volt a benyomásom, hogy lelke mélyén sejtette magyar származását, de a [számára] kényszerrel kijelölt útról már nem térhetett vissza."

A moldvai csángómagyar születésű Ion Ferenţet a jászvásári papneveldében román pappá nevelték, s külföldi tanulmányaiból visszatérve teológia tanárként működött, püspöknek is jelölték, de nem vállalta a magas méltóságot. Plébánosként, szerzetes-történészként élte életét és kutatta a moldvai katolikus élet gyökereit, elsősorban a kun püspökség működését. Amint a történész Makkai László írja: „Azon, hogy az anyaországgal ilyen sűrű összeköttetésben élt a kun püspökség, nincs mit csodálkozni: magyarok voltak a kun-térítő barátok, magyar egyházi és világi segédlet mellett alakult meg maga a püspökség is, továbbra is Magyarországról jöttek a domokosrendiek a misszió folytatására, magyar telepesek laktak a kunok közt a püspök fennhatósága alatt. [...] Végül pedig magyar hűbér volt maga Kunország is." A 2007-ben újra kiadott műve nélkülözhetetlen a csángók előtörténetének, a római katolikus élet moldvai kezdeteinek megismeréséhez, így szervesen hozzátartozik nemcsak a moldvai katolikus magyarok történelmének megértéséhez, de nemzeti történelmünk teljességéhez is.

Mi a legfontosabb közös érték a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal moldvai magyarokkal foglalkozó kiadványaiban? Négy szempontot emelek ki. (1) Nehezen hozzáférhető, vagy hozzáférhetetlen könyvek újrakiadásáról van szó, mégpedig két nyelven, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy a témával foglalkozó magyarok és románok mielőbb *egy nyelven* beszéljenek. (2) Nem egyszerűen reprint kiadásról van szó,

mindegyik kötet tartalmaz egy-egy bevezető tanulmányt, amely hasznos ismereteket nyújt a könyv szerzőjéről, és tudománytörténeti szempontból értelmezi a közölt szöveget. (3) Valamennyi kötet érett, korrekt, elfogulásoktól és előítéletektől mentes anyagot közöl, a szerzők nem vesztegetik idejüket és nem terhelik az olvasót fölösleges és haszontalan dolgokkal; természetesnek tekintik azt, ami kézenfekvő, se nem bizonygatják fölöslegesen a moldvai csángók magyarságát, se nem vonják kétségbe. A szerzők – románok és magyarok – kizárólag a tényekkel, azok értelmezésével és tanulságaival foglalkoznak. (4) Számomra a könyvecskék legnagyobb értéke, hogy Moldvában járva előhúzhatok egyet-egyet a tarisznyámból, kezébe adhatom néhány csángó barátomnak, s örömmel láthatom, hogy milyen szívesen olvassák a falujukról szóló igaz írásokat.

A Bibliotheca Moldaviensis sorozat eddig megjelent kötetei

- *Pater Zöld. Zöld Péter Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése.* Szőcs János: *Zöld Péter élete és munkássága* (2002).
- *Năstase. Moldvai magyarok 1646-ban a Bandinus-kódex nyomán. Utószó* (2003).
- *Petrás. Petrás Incze János tudósításai.* Domokos Pál Péter: *Petrás Incze János élete és műve* (2004).
- *Bandinus. Bandinus-kódex.* Bartha György: *A Bandinus-kódex és a moldvai csángómagyarok ügye a XVII. század derekán* (2004).
- *Domokos Pál Péter.* Domokos Pál Péter: *Moldvai útjaim.* Halász Péter: *Domokos Pál Péter moldvai útjai* (2005).
- *Gazda László Codex.* Halász Péter: *Codex Gazdalaciensis* (2005).
- *Rosetti. A moldvai magyarokról és a katolikus püspökségekről* (2006).
- *Ferenț. A kunok és püspökségük.* Domokos Pál Péter utószavával (2007).

HALÁSZ PÉTER

Könyv a társadalmi és a családon belüli egyenlőtlenségekről

Görög-Karády Veronika: *Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete. Mesék, teremtéstörténetek,etnoszemiotikai elemzések (Afrika, Európa).* L'Harmattan, Budapest, 2006. 428 old.

Mintegy összegezve Görög-Karády Veronika antropológiai aspektusú szövegelemző vizsgálatait, a kötet két nagy fejezetben adja elénk azt a problematikát, amely őt pályája kezdetétől foglalkoztatta.

A társadalmi egyenlőtlenségekről szóló első részben tíz, A családon belüli egyenlőtlenségekről szóló másodikban pedig hét tanulmányt olvashatunk. Az első részben elemzett mesék, teremtéstörténetek és eredetmagyarázó mondák afrikai, afroamerikai és európai (elsősorban magyar és magyarországi cigány) adatközlőktől, archív gyűjtésekből, illetve gyűjteményekből származnak. A könyv második részében csak egyetlen, a Predesztináció és álom című tanulmány épül magyarországi cigány mesére, a többi hat fekete afrikai bambara és malinké meséket elemez a hazai műfaj- és szüzséközpontú szövegfolklorisztika gyakorlatától teljesen eltérően, egy mindannyiunk számára igen tanulságos, kombinált módszerrel.

Az itt közzétett dolgozatok olvastán az is kiderül, hogy van egy harmadik, mindkét fő témát átszövő problematikája is ezeknek az írásoknak: a női sors, a nemi alávetettség, a családon belüli kiszolgáltatottság. A nemek közötti társadalmi különbségek (amelyek Nyugat-Afrikában már a mesemondás körülményeiben is jól érzékelhetőek voltak), a női szerepek ambivalenciájának megragadása és feltárása nemcsak a kötet második részének afrikai szövegeit elemző tanulmányokban (A megvetett feleség; Női identitás és ambivalencia. Az életmentő és halált osztó anya; A válogatós leány; A fivér-nővér viszony a bambara-malinké mesékben. Vérségi és házassági kötelékek) érhető tetten nála, de a cigány mesék vizsgálatakor is. Már az európai és afrikai anyagot összehasonlító címadó tanulmányban is kimutatja a társadalmi/bőrszín miatti egyenlőtlenség összefüggéseit a nemek közötti alá-, illetve fölérendeltséggel. A nők ellentmondásos társadalmi szerepének és „önmegvalósítási" lehetőségeinek bemutatása Görög-Karády Veronika másutt publikált írásaiban is fontos téma, ami egyenesen következik a szerző etnológiai stúdiumaiból és gyakorlatából.

Mint látjuk, ez a pszichológiai magyarázatokkal is kombinált, etnoszemiotikai vizsgálati módszer nemcsak az afrikai, hanem az európai folklórszövegekre is jól alkalmazható. Az *Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete* című könyv tanulmányaiból a módszertani tanulságokon túl kirajzolódik egyfajta szellemi önarckép, mely plasztikusan mutatja be a Görög-Karády Veronika munkásságát meghatározó tudományos problémákat. A dolgozatok többsége francia nyelven született, a példatárakban, függelékekben szereplő mesék és elbeszélések többsége is idegen nyelvű volt, de a szerző személyesen ellenőrizte, javította, némely esetben pedig maga készítette e kötet számára a fordításokat. A magyar nyelven írt tanulmányok közül kettő teljesen új, de a korábban már publikált dolgozatok is jelentős bővítésen, átdolgozáson mentek keresztül. A szerző újszerű megközelítésmódja, elgondolkoztató következtetései e kötet legfőbb értékei.

Meggyőződésem, hogy Görög-Karády Veronika további feladatokat is kijelölő tanulmánygyűjteménye évtizedekig megkerülhetetlen lesz a magyar mese- és elbeszéléskutatók számára, és – remélhetőleg – olyan ösztönző kiindulási pont is, amely (egyebek közt) a magyarországi cigány mesék és mesemondók etnikus sajátosságainak mielőbbi leírását eredményezi. Az úttörés és az első összefoglalás érdeme e témáról mindenképpen az övé.

KÜLLŐS IMOLA

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Emlékezés Balassa Iványra

Báránd régen és ma
Konferencia Balassa Iván születésének 90. évfordulója alkalmából
(Báránd, 2007. október 5.)

Bárándon 2007. október 5-én a Balassa Iván Művelődési Házban és Könyvtárban gyűltek össze Balassa Iván tisztelői, hogy emlékezzenek a nagy tudósról, a kedves barátról, aki 90 éve született a faluban. A Sárrét a magyar néprajznak és művelődéstörténetnek olyan kiválóságokat adott, mint Szűcs Sándor, P. Madar Ilona, vagy Balassa Iván. A nemzetközi tudományosság Balassa Iván munkásságát ismeri legjobban, hiszen hatalmas életműve máig eligazító irányjelző számos kérdésben.

Ezt az életművet értékelte és ismertette Ujváry Zoltán, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének volt vezetője, emeritus professzora. Blassa M. Iván édesapja kéziratos önéletírásából olvasott fel egy-egy részt, majd Deli Andor nyugdíjas iskolaigazgató, Balassa Iván barátja a bárándiak nevében idézte fel a közösen eltöltött éveket. Ezután Pozsony Ferenc, a kolozsvári egyetem professzora, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke és Kinga Gábor, a Kós Károly tervezte sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum – Balassa Iván első munkahelye – néprajzos munkatársa tisztelgő emlékezése hangzott el. Az ünnepi ülés utolsó harmadában a *Balassa Iván-díj*as Viga Gyula, majd Bartha Elek tanszékvezető és dékán, az MTA Néprajzi Bizottsága nevében köszöntötte az ülés résztvevőit, illetve Balassa Iván hozzátartozóit. Az egykori munkatársak, tanítványok nevében Selmeczi Kovács Attila levelét olvasták fel, illetve Csoma Zsigmond tartott emlékbeszédet.

Az emlékülés végén Báránd polgármestere bejelentette, hogy Balassa Iván sírját a Nemzeti Kegyeleti Bizottság emlékhellyé nyilvánította. Délután a bárándi református templom falán emléktáblát lepleztek le és a temetőben az emlékezők megkoszorúzták Balassa Iván csónak alakú fejfáját.

CSOMA ZSIGMOND

Balassa Iván fejfájánál

Kedves szülőfalujában, a sárréti Bárándon nyugszik a magyarországi etnológia, múzeumügy és a határon túli magyarok népi kultúrájának Európa-hírű, református tudósa, Balassa Iván. A 60. születésnapján még Ortutay Gyula köszöntötte, aki nagy sikerű, nemzetközi elismerést nyert közös könyvük szerzőtársa volt. A *Magyar néprajz* ma már világnyelveken minden nagyobb könyvtárban, tudományos-kulturális intéz-

ményben megtalálható. Ez alapján ismerik külföldön a magyar és a magyarországi néprajzot, a népi kultúrát, a magyar nép művelődéstörténetét. De a vasfüggöny meglétéig – nyugodtan mondhatjuk – ezt a kis országot, e táj népének küszködését, a nemzeti függetlenség eléréséért folytatott küzdelmeit ebből a könyvből ismerhették meg a nagyvilágban.

Balassa professzor munkássága a szorgalom, a kitartás, a jó értelemben vett, a jóért kitartóan munkálkodó nyakas kálvinizmus és a teljességre való törekvés jegyében telt el. Egykori nagy hírű professzora, Csűry Bálint tanítványaként nyelvészeti kutatásokat végzett, majd 1940–1941-ben a legendás kolozsvári Szabó T. Attila mellett dolgozott. Így mindkettőjüktől a nyelvtudományi érdeklődésen túl a néprajzi érdeklődést is elsajátította. Kolozsvári évei után a nagy múltú, még Kós Károly által épített Székely Nemzeti Múzeumba nevezték ki Sepsiszentgyörgyre. A múzeum dolgozói máig hálásan gondolnak vissza a később már európai kitekintésű és elismertségű tudósra, az ottani múzeumi gyűjteménygyarapítói tevékenységére. 1944 őszén került Pestre a Néprajzi Múzeumba, ahol 1948-ban a leggazdagabb gyűjteménynek, a Magyar Osztálynak a vezetője lett, majd kiváló szervezőképességének és óriási munkabírásának köszönhetően hat éven át a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként szervezte a nemzetközi és a belföldi kapcsolatokat, a gyűjteményi-múzeumi műtárgyi gyarapításokat, leírásokat. Emellett természetesen tudományos és népszerűsítő kiadványok szerkesztését, és a nagy hírű külföldi-belföldi kiállítások rendezését is irányította. 1956 és 1961 között a sárospataki Rákóczi Múzeumot igazgatta. Munkája révén, Újszászy Kálmánnal – akit az amerikás reformátusok csak „Miszter Sárospataknak" neveztek – együtt ennek az északkelet-magyarországi térségnek mind a kulturális, mind a néphagyományok területén menthető emlékeit gyűjtötték, rögzítették és tudományosan feldolgozták a jövő számára. Több könyve e gyümölcsöző együttműködési időszaknak a terméke, így a folklorisztikában is úttörőnek számító *Karcsai mondák*, vagy a Bodrogköz lírai monográfiája, a *Lápok, falvak, emberek*, vagy ide sorolható a *Földművelés a Hegyközben* című kötet, amely már a Mezőgazdasági Múzeum-beli szolgálatának kezdetét jelezte. De írt Sárospatak helyneveiről, később pedig (1991-ben) több előtanulmány után a hegyaljai borászat „Bibliáját" alkotta meg *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora* címmel, Balassa Iványhoz máltó vastag, mutatós kötetben. Emellett persze számos tanulmányt írt a hegyaljai németek betelepítéséről, Kossuth Lajosról, közzétette az amerikás magyarokkal kapcsolatos gyűjtését.

1961-től a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának tudományos osztályvezetője, a magyar múzeumok és múzeumügy aranykorszakának megteremtője. 1969-től a Mezőgazdasági Múzeum megbízott főigazgatója, majd tudományos főigazgató-helyettese, ahol megalakítja a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetségét, az AIMA-t, megalapítja az Európa-szerte híres Munkaeszköztörténeti Archívumot.

Nagy történeti-néprajzi, agrártörténeti monográfiákkal örvendeztette meg a szaktudományt, így például *A magyar kukorica* (1960), *Az eke és a szántás története Magyarországon* (1973), vagy a magyarországi aratómunkásokról írt művekkel. A rendszerváltás hajnalán jelent meg a híres, *A határainkon túli magyarok néprajza* című kézikönyve, amelyet elkapkodtak az érdeklődők (1989-ben), majd ismét kiadták. Nagy szakmai és politikai elismerést aratott ezzel a könyvével, amely az első teljességre igényt tartó feldolgozása volt – a szocialista országok internacionalista összefogásában fuldokló, Trianon óta magára hagyott – határon túli magyarság néprajzának. De monográfiát írt a magyar falusi temetőkről, a magyar művelődéstörténet számára

rendkívül értékes kolozsvári házsongárdi temetőről egyik tanítómestere, Herepey János kéziratát adta közre. Hűséges tanítványként nyelvész mintaképeiről, Csűry Bálintról és Szabó T. Attiláról is közzétett egy-egy kötetet. Eközben számtalan tudományos publikációt készített a magyar népi földművelés történetének témaköréből, a nyolckötetes *Magyar néprajz* című monumentális akadémiai kiadvány előrelendítője, főszerkesztője volt, kiállításokat rendezett, előadások százait tartotta, külföldi tudományos, néprajzi, agrártörténeti, művelődéstörténeti, nyelvészeti és kulturális bizottságokban képviselte a magyar nemzeti érdekeket. Az 1970-es évek közepén megindította a magyarországi nemzetiségek, nemzeti-etnikai kisebbségek kutatását és maga is írt velük kapcsolatos cikkeket, könyvfejezeteket. Egyik létrehozója volt a Békéscsabai Nemzetközi Nemzetiségkutató Konferenciáknak és megindítója a hazai nemzetiségek néprajzát bemutató könyvsorozatoknak. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum filiáléjaként 1972-ben megalapította a keszthelyi Georgikon Falumúzeumot.

Munkásságát, tudományszervező tevékenységét, a Magyar Néprajzi Társaság elnökeként elért eredményeit és tudományos teljesítményeit a Svéd Gustav Adolf Tudományos Akadémia és a Dán Királyi Tudományos Akadémia tagjai sorába való meghívással ismerte el, a hamburgi F. V. S. Alapítvány (a későbbi Toepfer Alapítvány) a kulturális és tudományos területen elért sikereiért és érdemeiért 1980-ban *Herder-díj*jal tüntette ki. Sok magyar kitüntetés birtokosa is volt Balassa Iván, amelyekkel szakmai munkásságát ismerte el minden rendszer, minden kormány. A legutolsó kitüntetéseként 1997. augusztus 20-án *A Magyar Köztársaság Érdemrend Középkeresztjét* vehette át.

Balassa Iván nyugdíjba igen, de nyugállományba nem vonult, fehéredő hajjal is aktívan dolgozott. A TIT Országos Néprajzi Választmányának, majd jogutódjának, a Györffy István Néprajzi Egyesületnek alapító társelnöke, az erdélyi néprajzkutatók felkérésére a Kriza János Néprajzi Társaságnak tiszteletbeli elnöke volt. Számos egyesület, tudós társaság tagja, aktív közreműködője volt, aki fiatalos lendülettel törekedett a jobbra, a szebbre, az okosabbra. Diplomatikus és robbanékony volt egyszerre, aki a teljességben és a folyamatban gondolkodott. A rendszerváltozás után rögtön megszervezte a határon túli magyar néprajzosok továbbképzését, a romániai „forradalom" után szintén azonnal irányítani kezdte fiatal kollégái segítségével a közgyűjtemények, múzeumok műtárgyainak védelmét, az újraindulás megkönnyítését, a felbecsülhetetlen értékű magyar szellemi javak védelmét.

A fiatalos és mindig segítőkész tudóst, a környezetéből egy fejjel kimagasló termetű, hófehér hajú egyszemélyi tudós intézményt a szakemberek, a kortársak és a magukat tanítványainak mondhatók serege vette körül, hogy szakmai és egyéb problémáikról beszámoljanak neki és kikérjék véleményét a Néprajzi Múzeumban, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, a Magyar Nemzeti Múzeumban és más magyarországi közgyűjteményekben, akadémiai intézetekben és a közoktatásban, felsőoktatásban. Kitűnő kapcsolatot ápolt a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékével, Ujváry Zoltánnal, a közösen alapított *Néprajzi Látóhatár* főszerkesztőjével. Még befejezhette szeretetteljes ecsetvonásokkal a régész, László Gyula barátjáról készült kötetet. Számos terve maradt azonban így is torzóban. Tanácsai, szakmai intelmei, útmutatásai, opponensi véleményei a 20. század második felének közgyűjteményi-közalkalmazotti munkájára rányomta jobbító, felemelő kézjegyét.

Báránd, ahol felcseperedett, díszpolgárának fogadta az Európa-hírű és tekintélyű tudós fiát 1997-ben. Ezzel elismerve tudományos és népszerűsítő munkásságát, illetve az általa írt és szerkesztett falumonográfiák között oly sok szeretettel és megértéssel írt Báránd-monográfiát, amellyel kedves szülőfalujának akart kedveskedni. A meg-

örökített és tudományos szinten feldolgozott falusi évszázadok, örömök és perlekedések, ünnepek és hétköznapok, a temetések, gyászok és az újjászületések így egy kötetben szolgálják azóta is a települést. A múlt-jelen-jövő idősíkjában a kötet eligazodást jelenthet és erőt adhat Báránd népének.

Balassa Iván földi munkássága főleg a 20. századra esett, de nyugodtan kijelenthetjük, hogy a 21. század európai tudományosságát megalapozó, iskolateremtő hatású, kivételes munkabírású, példamutató ember volt, akit a tudomány lángja éltetett.

Személyes szerencséjüknek és áldásnak vehetik mindazok, akik vele együtt dolgozhattak, élhettek és formálhatták, emelhették a magyar tudományosságot, a magyar kultúrát.

CSOMA ZSIGMOND

Emlékkonferencia Balassa Iván 90. születésnapja tiszteletére (Tarcal, 2007. október 12.)

Tokaj-Hegyalja az ország legjelesebb borvidéke volt már a 16. század közepétől. A táj a reformáció bölcsője, hiszen Göncön fordították magyarra a görög nyelvű *Bibliát*, majd a földesurak – mindenekelőtt Rákóczi Zsigmond – anyagi áldozata révén Vizsolyban nyomtatták ki (1590). A gazdag mezővárosok polgársága sokat áldozott a közösség lelki életére, illetve az iskolák működtetésére. A prédikátorok nemcsak a település lelki vezetői voltak, hanem az egész táj irányítói is. Ha végigtekintünk napjainkban e volt mezővárosok – Szántó, Tállya, Mád, Zombor, Keresztúr, Tokaj és Tarcal – társadalmán, megállapíthatjuk, hogy jogállásuk megszűnésével – az elmúlt több mint egy évszázad alatt – a parasztfalvak sorába süllyedtek. Megmaradtak azonban a birtokos parasztság és a középnemesség családjai. Ők hordozták vállaikon a táj szőlő- és borkultúrájának kötelezettségeit. Aztán a második világháború nyomán kialakult társadalmi változás kifosztotta településeinket a maradék hagyományból is.

Úgy ítélhetjük meg, hogy szükséges mind Tarcalnak, mind a többi településnek tudatos és tervszerű táplálása. Ezért határozott úgy Tarcal önkormányzata és a Helytörténeti Gyűjtemény, hogy Hegyalja jeles kutatója, Balassa Iván körül egy tudományos kultuszt teremt. Kilencvenedik születésnapján, immár második alkalommal szerveztük meg azt az emlékülést, amelyet a néprajz e jeles tudósa emlékének áldoztunk.

Az ünnepséget emléktáblája megkoszorúzásával nyitottuk. Majd Tamás Edit (Sárospatak), Diószegi György (Budapest), Balassa M. Iván (Szentendre) és P. Szalay Emőke (Debrecen) tartott egy-egy izgalmas előadást, Petercsák Tivadar (Eger) elnökletével. Az emlékkonferencia programját gazdagította a Bodrogközi Művelődési Egyesület elnökségének azon döntése, hogy ez alkalommal Tarcalon adja át – immár harmadik alkalommal – a *Balassa Iván-emlékérmet*. A kitüntetést az idén Boros László földrajztudós, a nyíregyházi főiskola nyugalmazott professzora kapta.

Az ünnepi események zárásaként, az újonnan létesített tarcali „Borfalu" reprezentatív helyén – Filep Antal meleg hangú emlékező szavait követően – egy tölgyfát ültettünk, tisztelegve ezzel Balassa Iván emléke előtt.

OROSZ ANDRÁSNÉ

Keszi Kovács László századik születésnapja

Zsúfolásig megtelt a Néprajzi Múzeum 213-as terme 2008. március 4-én azon a nagyszabású ünnepségen, amelyet Keszi Kovács László etnográfus, tudományszakunk élő klasszikusa 100. születésnapja alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az Európai Folklór Intézet rendezett.

Amíg a nagyszámú tisztelő, tanítvány és munkatárs elfoglalta a helyét, az ünnepelt megilletődötten ült a vetítővászon előtt, amelyen a csíksomlyói búcsúról egykor általa készített film kockái peregtek és könnyeivel küszködve hallgatta az őt zene- és énekszóval köszöntő Ferencz Évát és Kobzos Kiss Tamást.

Az ünnepséget levezető T. Bereczki Ibolya, Társaságunk főtitkára elsőként Vígh Annamáriát konferálta be, aki mint a Közgyűjteményi Főosztály vezetője az Oktatási és Kulturális Minisztérium üdvözletét tolmácsolta. Ezt követően Paládi-Kovács Attila, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke *Keszi Kovács László, az anyagi kultúra kutatója* című előadása és Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója köszöntője hangzott el. Pozsony Ferenc, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszékének professzora és a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke levelét T. Bereczki Ibolya olvasta fel, majd Szemkeő Endre *Keszi Kovács László, az Ethnológiai Adattár szülőatyja* című előadását hallhatták a jelenlévők. Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az Európai Folklór Intézet igazgatója Vizi E. Szilveszter, az MTA elnöke köszöntő sorait olvasta fel és átadta az ünnepeltnek az erre az alkalomra megjelentetett műve (kandidátusi értekezése), *A Borsa-völgyi juhászat* (Örökség. Sorozatszerkesztő: Hoppál Mihály. Az előszót írta: Paládi-Kovács Attila. Gondolat Kiadó – Európai Folklór Intézet, Bp., 2008) egy példányát. Bakos István, a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma nevében a magyarság szolgálatában kiemelkedők számára létrehozott *Teleki Pál-érdemérmet* adott át számára. Ezt követően Tari János bemutatta a 91 filmet és 199 fotót tartalmazó, a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum által, az Európai Folklór Intézet közreműködésével kiadott, *Keszi Kovács Mozgóképek – Digitális mozgóképtár Keszi Kovács Lászlótól/ról 100. születésnapjára* című DVD-ROM-ot. Az etnográfus tanítványok nevében szóló Szabó Mátyás és a filmes tanítványok jókívánságait tolmácsoló Jancsó Miklós után B. Juhász Levente, a Nemzetőrség tábori püspöke felolvasta a C. zsoltárt és megáldotta az ünnepeltet. T. Bereczki Ibolya zárszava után még hosszan tartott a baráti beszélgetés.

Március 15-én, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 160. évfordulója alkalmából Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke Keszi Kovács Lászlót „a magyar néprajztudomány, a néprajzi muzeológia és a néprajzi filmezés területén végzett több mint hét évtizedes munkássága elismeréseként" a *Magyar Köztársasági Ér-*

Fejős Zoltán köszönti Keszi Kovács Lászlót, balra az ünnepelt leánya, Kovács Imola
(Fotó: Sarnyai Krisztina)

*demrend Lovagkeresztjé*vel (polgári tagozat) tüntette ki. A születésnap és a kitüntetés alkalmából, Hanthy Kinga tollából, Megmerevedett film – Keszi Kovács László a hortobágyi festészeti óráról, a finn bajtársi csoportokról és a Teleki téri babákról címmel a *Magyar Nemzet* (2008. márc. 22. 33. old.) közölt terjedelmes interjút.

A fenti ünnepségen Paládi-Kovács Attilától elhangzott életmű-értékelő előadás az *Ethographiá*ban fog megjelenni, mi az alábbiakban Fejős Zoltán köszöntőjét, valamint Vizi E. Szilveszter és Pozsony Ferenc levelét közöljük.

A SZERK.

A százéves Keszi Kovács László köszöntése*

Tisztelt Tanár Úr, Kedves Laci bácsi, igen tisztelt megjelentek, Hölgyeim és Uraim!

Paládi-Kovács Attila igen részletes és nagy ívű szakmai értékelése után az én tisztem sokkal szűkebb, de remélem, hogy legalább olyan fontos lesz mondanivalójában.

* A Néprajzi Múzeumban 2007. március 4-én szóban elhangzott köszöntés szerkesztett változata.

Megpróbálom nagyon röviden Laci bácsi saját szavaira utalva megidézni azt a bölcsőhelyet, ahonnét ez a rendkívül gazdag életpálya elindult. Látszólag egy nagyon rövid életszakaszt kell felidéznem, hiszen Kovács László 1939. március 22-én kapott gyakornoki kinevezést a Néprajzi Múzeumba, ahol nem egészen két évet töltött. Tehát ha szó szerint vesszük, Kovács László a Néprajzi Múzeumnak mindössze másfél-két évig volt alkalmazottja. Az időszak rövid volt, ám annál jelentősebb teljesítmény, az Ethnológiai Adattár megszervezése fűződik az ünnepelt nevéhez. Ez a másfél-két év alapvető jelentőségű volt a múzeum fejlődésének a történetében. Azonban a kép így nem teljes, sőt, félrevezető, mert egy sokkal korábban kezdődött szoros kapcsolatról kell itt beszélni. Kovács László a Néprajzi Múzeumot sokkal korábbról ismerte már. Saját szavaival is sokszor, részletesen megidézte ezt a korszakot. A vele készült interjúkban, amelyeket majd a DVD-n mindenki megtekinthet – amit én is melegen ajánlok mindenkinek szíves figyelmébe –, többször, több összefüggésben felidézi életének ezt a korszakát. Elmeséli azt, ahogy Teleki Páltól kapott névjeggyel elzarándokolt a Néprajzi Múzeum épületébe, valamikor 1930 telén, vagy 1931 elején, hogy megkeresse Györffy Istvánt. Voltaképpen ettől az időszaktól egészen 1940-ig látogatta rendszeresen a Néprajzi Múzeumot, kivéve azt a másfél évet, amíg Finnországban, északon tartózkodott. Elutazása előtt pár évig „már" önkéntes díjtalan gyakornoknak számított. A Néprajzi Múzeum akkor nagyon más volt. Mindnyájan jól tudjuk, hogy nem itt a város szívében volt, hanem az akkori viszonyok mellett egy külvárosnak számító külső kerületben, ahol egy iskolában helyezték el 1924-ben. Ez ugyan a korábbi, még mostohább viszonyokhoz képest nagy előrelépés volt, s tulajdonképpen a fejlődés lehetőségével kecsegtetett. Amennyire Laci bácsi saját szavaiból meg tudom ítélni, a '30-as évek legelején, amikor ő találkozott ezzel az intézménnyel és az ott dolgozó – ne kerülgessük a szót – maroknyi kutatógárdával, akkor minden pénzügyi szűkösség ellenére egy viszonylag mozgékony, gyűjtésre nyitott, nagyon aktív társaságot talált ott. Egy olyan utat járt be egyetemistaként, miközben már rendszeresen bejárt a Néprajzi Múzeumba, hogy ennek a végén – idézzem saját szavait – „azon vettem magam észre, hogy szőröstül-bőröstül etnográfus vagyok". Úgy lett etnográfus, úgy csinálta meg magának ezt a szakmát, ezt a tudományt, hogy akkor még az oktatásnak igazán meg sem voltak az alapvető vonásai, amelyekből a mai generáció táplálkozik.

Azt hiszem, mindannyian érezzük, hogy egy jubileumi köszöntés, egy ilyen találkozás, mint a mai, a generációk találkozása is. S ez a születésnapi ünnepség most valóban ennek a szakmának több generációját hozta ide össze. Úgy érzem, hogy a mi nemzedékünk számára, mely nemzedék már több generációra van attól a nemzedéktől, melynek idejében ezt a szőröstül-bőröstül etnográfussá válás lehetőségét Kovács László elnyerte, a mai napnak megvan a tanulsága. Tanulhatunk ettől a távoli, kezdeti nemzedéktől. Azt hiszem, leginkább pont azt tanulhatjuk, hogy a nagy specializáció és szakosodás mellett az alap, a kulcs mégiscsak az, hogy a világra tökéletesen nyitottnak kell lenni. Fogékonynak kell lenni úgy, ahogy ő elmeséli ezekben a filmekben. Pedig ő már otthonról is hozott néprajzi tudást magával. Elmondja például, hogy hogyan szembesült a múzeum polcairól lekerülő alföldi cserépedényekkel, amelyeket ő családja révén jól ismert. Tudta, hogy melyik készítőközpontból származnak, így segítette tanárát, Györffyt, mesterét, akinek később önkéntes tanársegédjévé szegődött. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy szinte együtt tanították egymást erre a szakmára. Ma nagyon más a mi helyzetünk. De amiben ugyanúgy kellene ezt a szakmát művelni, az talán pontosan ennek a nyitottságnak és a minden más szempontot félretevő azonosulásnak a vágyából következik.

Ebben a korszakban és ebben a műhelyben ismerkedett meg Laci bácsi elsősorban Gönyei Sándoron keresztül a filmkészítés műhelytitkaival, ahogy szintén elmeséli, a gyerekfürösztő kádakban előhívott filmek rejtélyeivel. Gönyei Sándoron keresztül került kapcsolatba Balogh Rudolffal és körével, s tőlük sajátította el a néprajzi filmezés alapfogásait, ami persze akkor nem kész mesterség volt, hanem inkább küzdelem azokkal az objektív fizikai feltételekkel, amelyet a korabeli technika jelentett. Hogyan is lehet rögzíteni a 15 vagy 30 méteres filmekkel egy kultúrának tárgyakban, vagy orálisan továbbadott szövegekben nem rögzített formáit? S ebben van óriási jelentősége ennek a munkásságnak. Pár évvel, vagy talán egy évtizeddel később, a háború utáni évekre visszaemlékezve egy nagyon jellemző kifejezést használt saját magára Laci bácsi az egyik vele készült interjúban. Azt mondta, hogy amikor a híradókat készítő filmeseket követve a falvakban jártak és megpróbált mindent ő is saját kis kamerájával lefilmezni, őt úgy hívták, hogy a *gyalogfilmes*. S azt mondták, hogyha jön a *gyalogfilmes*, tőle nem kell félni, szemben az igazi filmesekkel, akik nagy „tűzijátékkal", a nagy felszereléssel, világosító gépekkel, nagy apparátussal, jó nagy stábbal érkeztek. Nagyot változott a világ ezt követően. Ez a stáb egyre terebélyesebb lett, a filmesek egyre nagyobb mesterségbeli tudásra tettek szert, s egyre komplikáltabb lett a néprajzi filmezés művelése is. De talán most, egy nagyon más korszakban, a digitális technika világában jutottunk el újra ugyanoda, ahol a *gyalogfilmes* az, aki igazán közel tud férkőzni a kultúrának azokhoz a vonásaihoz, amelyek megismerése és filmes rögzítése az 1930-as évek második felében, a '40-es évek derekán forradalmian új tett volt. S az az archívum, ami ebben az új technológiával készült kiadványban előttünk áll a Keszi Kovács László filmjeit tartalmazó DVD-n, igazolja azt, hogy a *gyalogfilmes* jut legközelebb oda az emberhez, akinek a megismerésére ez a tudomány hivatottnak képzeli magát. S úgy érzem, hogy ezt a *gyalogfilmes* hozzáállást, a jó szemet, a nyitottságot, s azt, hogy szőröstül-bőröstül ezt csináljuk, ezt köszönhetjük Neked. Köszönet érte!

FEJŐS ZOLTÁN

Vizi E. Szilveszter levele Keszi Kovács Lászlóhoz

Keszi Kovács László
kandidátus úrnak

Tisztelt Professzor Úr!

Közelgő 100-ik születésnapja alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia kutatói társadalma nevében szívből gratulálok.

A magyar néprajztudomány területén végzett kiemelkedő munkája a szűkebb szakmai érdeklődőkön túl is elismerést vívott ki. A tárgyi néprajz terültén elért kutatási eredményei különösen fontosak. A magyar néprajzi filmezés elindításával hozzájárult történelmi örökségünk megőrzéséhez.

Mint az *Ethnographia* szerkesztője, fontos szolgálatot teljesített a Magyar Néprajzi Társaság tevékenységében.

Az MTA Néprajzi Kutatóintézetében végzett több évtizedes munkáját ezúton is megköszönöm.

Budapest, 2008. február 13.

Üdvözlettel

Vizi E. Szilveszter

Pozsony Ferenc levele Keszi Kovács Lászlóhoz

A magyar néprajztudomány élő klasszikus néprajzkutatója 1908-ban született Polgáron, de élete, munkássága szorosan összekapcsolódott Erdéllyel. 1930–1937 között Budapesten végezte egyetemi tanulmányait, ahol tudományos szemléletét alapvetően meghatározta Teleki Pál szemináriuma és munkássága. Rövid finnországi és észtországi tanulmányút után előbb Györffy István tanársegédje, majd a Néprajzi Múzeum önkéntes gyakornoka volt, ahol megtervezte és szervezte a magyar néprajztudomány központi archívumát, az Ethnológiai Adattárat.

A pályakezdő fiatal néprajzkutató életét alapvetően meghatározta a második bécsi döntés, mivel 1940–1944 között Teleki Pál tanácsára Kolozsváron kinevezték a Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézetének tanárává, miközben az Erdélyi Tudományos Intézet Néprajzi Osztályát is ő vezette.

Teleki Pál tanácsára Keszi Kovács László a Kolozs megyei Borsa-völgyben kezdeményezett interdiszciplináris kutatási programot. Az Erdélyi Tudományos Intézet jelentős támogatásával folyó kutatásban cselekvően részt vett Haáz Ferenc és Sándor Gábor, továbbá Gönyey Sándor, Vajkai Aurél, Palotay Gertrud, Kresz Mária, Szűcs Sándor, Járdányi Pál, Veres Sándor, Vincze Lajos és mások. Keszi Kovács László érdeklődése akkor elsősorban a pásztorkodás felé irányult.

Keszi Kovács László erdélyi évei alatt rendszeresen kutatta a Kolozsvár Hóstátjaiban élő magyar földészközösségek intézményrendszerét és halottas szokásait. Kutatásai eredményeit 1944-ben az Erdélyi Tudományos Intézet közölte nagy sikerű és szakszerű monográfiájában (*A kolozsvári hóstátiak temetkezése*).

Az intézet támogatásával már akkor fényképezőgépeket, filmezőgépet, vetítő- és világítóberendezést, hanglemezvágót, mikrofonokat vásárolt. Kiváló fényképeket és dokumentumfilmeket készített erdélyi lakodalmakról, temetésekről, búcsúkról, különböző népszokásokról, földművelésről és pásztorkodásról. Ennek a nagyon értékes adattárnak és könyvtárnak a kisebb része 1944 őszén Kolozsvárt maradt, míg értékesebb részét Magyarországra menekítették, ahol a Teleki Intézet pincéiben helyezték el, de az anyag mindkét helyen elpusztult.

Keszi Kovács László egy nagyon összetett és bonyolult időszakban végzett nagyon jelentős oktatási és tudományos munkát Erdélyben. Elévülhetetlen eredményei alapvetően meghatározták az erdélyi szokáskutatást, a néprajz egyetemi oktatását és a szakemberképzést.

Péntek János 1990-ben újraindította Kolozsvárt a néprajzi oktatást, mely azóta önálló tanszékkel rendelkezik. Fiatal értelmiségiek ugyanott és ugyanabban az évben megalakították a Kriza János Néprajzi Társaságot is.

Mindkét intézmény nagyra becsüli Keszi Kovács László erdélyi és magyarországi szakmai tevékenységét. E kerek életfordulón kiváló néprajzkutatónknak jó egészséget és hosszú-hosszú életet kívánunk!

Kolozsvár, 2008. március 4.

Köszönettel

Pozsony Ferenc

Vajda László nyolcvanöt éves

A nyolcvanöt éves Vajda László köszöntése Münchenben

Két hűséges tanítvány, a kínai tanszék vezetője, professzor Thomas Höllmann és a Staatliches Museum für Völkerkunde igazgatója, Claudius Müller hívta össze ez év február 9-re Vajda László etnológusprofesszor volt hallgatóit, barátait és tisztelőit. A meghívásra hetven személy érkezett bel- és külföldről.

A múzeum dísztermében Claudius Müller köszöntötte az ünnepeltet és a vendégeket. Kiemelte, hogy mindannyian, akik hallhattuk előadásait, hálával tartozunk professzor Vajdának, aki nemcsak rendkívül széles tudását adta tovább, hanem mint mentor és motor buzdított, segített, provokatív kérdéseivel ösztönzött. Nem ritkán – német felesége támogatásával – otthont és szállást adott a vizsgák előtt álló kimerült doktorandusoknak. Ma is ugyanúgy mindenkinek rendelkezésére áll, szívesen fogadja kiadós szakmai vagy baráti beszélgetésre a jelentkezőt. Nagy könyvtára, valamint híres cédulakatalógusa komoly segítség a kutatóknak, akik tapogatózva indulnak egy téma feldolgozására és tanácsát kérik.

Három volt tanítványa készült fel előadással ez alkalomra. Bruno Richtsfeld, a múzeum kelet-ázsiai részlegének vezetője *Az elrejtett völgy és a mongolok eredete* címmel tartott előadást. Prof. Alois Moosmüller *A látószög megváltozása és az idegenek megértése* című referátumát Prof. Wilhem Heizmann *Arany, hatalom és kultusz – Istenségek amulettjei a népvándorlás korában* című előadása követte.

Az előadásokat Fejős Zoltánnak, a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatójának köszöntése követte, mely felidézte a múzeum egykori munkatársát, a fiatal Vajdát. Nagy sikert aratott a múzeum adattári anyagából kiválasztott fényképfelvételek vetítése, majd Durku Csilla egy székely születésnapi dallal zárta le az ünnepséget.

Meglepetésként Claudius Müller átnyújtott Vajda professzornak egy számítógépen készült füzetet, melyben tanítványok és barátok (34-en) írtak hosszabb-rövidebb visszaemlékezést, szakcikket vagy küldtek fotókat és karikatúrát. Az írásokból egy rendkívül színes, sokoldalú egyéniség bontakozik ki, akinek az érdeklődése az ős- és ókortól napjainkig terjed.

Tari János, a Néprajzi Múzeum munkatársa videofilmen megörökítette a rendezvényt, mely baráti beszélgetésekkel folytatódott a múzeum kávézójában. Az ünnepelt, a tőle megszokott módon mindenkire szakított időt, figyelmesen hallgatva nemcsak a

Vajda László a müncheni ünnepségen

szakmai eredményeket, hanem a privátéletek alakulását is.

Professzor Vajda több mint harminc évig tanított a müncheni Ludwig Maximilian Egyetemen, előadásai népszerűek voltak, dinamikus előadásmódjával, kritikus gondolataival, provokatív kérdéseivel sok hallgatót rázott fel, késztetett elmélyedésre, gondolkodásra. Metódusának alaptétele: minden felmerülő kérdést történetileg kell vizsgálni és komparatív, komplex módszerrel kell átvilágítani.

Óriási munkabírása van mindmáig. A végigdolgozott éjszaka után csak néhány óra alvást igényel, majd folytatja a munkát, miután lelkiismeretesen átnézte a napisajtót. Hagyományos Olivetti írógépen dolgozik, hatalmas cédulakatalógusa gyarapítása mellett ma is ír szaktanulmányokat. Művészetkedvelő ember, főleg a klasszikus zene (Beethoven) híve, a festészetben Hieronymus Bosch és Picasso csodálója.

A számítógépre nem tért át, így nála sosincs programlefagyás. Tudását a lelkiismeretesen végigolvasott és kijegyzetelt könyvekből és nem az internetből meríti. A számítógép csak szavakat, sorokat tud olvasni, Vajda László pedig a sorok között olvas és rögzíti az adatot céduláin.

Szerinte még körülbelül kétszáz évre van tudományos témája, amelyeken érdemes lenne dolgozni, s még van néhány szakfolyóirat, amelyet nem jegyzetelt ki teljesen és kíváncsisága sem csökkent új ismeretek szerzésében...

A Vajda Lászlót köszöntő ünnepség résztvevői azzal a jó érzéssel távoztak, hogy az ünnepelt ugyan fizikailag már nem olyan fürge, mint volt, de ugyanazzal a kritikus szellemi frissességgel, humorral és öngúnnyal rendelkezik, mint valaha.

KECSKÉSI MÁRIA
(München)

A nyolcvanöt éves Vajda Lászlóról

Az etnológus-történész Vajda László Budapesten született 1923. február 6-án. Biológusnak készült, kezdetben az állatföldrajz érdekelte, majd egyre inkább az emberek életmódja foglalkoztatta, és így a művelődéstörténet, az etnológia felé fordult az egyetemen. Néprajzot Viski Károlytól tanult, s hallgatta a folklór és etnológia területén is alkotó ókortörténész, Marót Károly óráit. Mindketten nagy hatást tettek rá, tanítványuknak tekinti magát. 1941-től Eötvös-kollégistaként tanult.

A második világháború után az egyetem Néprajzi Intézetében, majd 1955-ig a Néprajzi Múzeumban dolgozott, miközben párhuzamosan tanársegéd volt az egyetemen. 1947-ban a budapesti egyetemen doktori fokozatot szerzett az obohalmokról írt vallásetnológiai témájú disszertációjával. 1956 végén előadások tartására Lipcsébe utazott, de nem tért haza, hanem Nyugat-Berlinen keresztül Nyugat-Németországba távozott. Először Frankfurt am Mainban a Frobenius Intézetben az igazgató, Adolf Jensen asszisztensként dolgozott, ahonnét Münchenbe hívta Hermann Baumann, az egyetem etnológiaprofesszora. Itt 1957-ben kezdett el tanítani, majd Baumann nyugdíjba vonulása után ő volt az intézet professzora 1968-tól 1988-ig. Itt írta alapművét, az *Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen* (Wiesbaden, 1968) című monográfiát a pásztorkultúrákról. Tanulmányait tanítványai rendezték sajtó alá nagy kötetben *Ethnologica* címmel (Wiesbaden, 1999). Összesen 41 évet oktatott egyetemen, s csaknem 60 termékeny évet töltött a tudományos pályán.

Vajda László a modern magyarországi etnológia megalapítója. Már egyetemi évei alatt tanított, az elsők között például Bodrogi Tibort, Nagy Piroskát, Boglár Lajost indította el a pályán. Egy egész nemzedéknyi etnográfusnak adta át az etnológia alapismereteit, s hallgatói között mindig voltak régészek, különösen ősrégészek. Németországban etnológusok nemzedékeit nevelte. Olyan tudós, aki az egyetemi katedrán nyújtotta munkásságának legjavát.

Kutatásaiban kezdetben elsősorban Afrikára specializálódott, ám alapvetően az összehasonlító és történeti alapú vizsgálatok híve volt és maradt napjainkig. E módszertan máig utolérhetetlen képviselője. Hatalmas mennyiségű etnológiai, történeti, régészeti, vallástörténeti és elméleti irodalmi anyagot tárt fel, gyűjtött össze és katalogizált. Cédularendszere fogalommá vált a szakmában. A legkülönbözőbb témákban gyűjtötte, jegyzetelte, s katalóguscédulák segítségével rendszerezte az anyagot. Összehasonlító munkáinak ez képezte az alapját, forrásbázisát.

Vajda László a kultúra valamennyi megnyilvánulását mindig a lehető legszélesebb összehasonlító keretbe illesztve fogja fel és elemzi. Számára bármilyen társadalmi és kulturális jelenség kizárólag az időbeli és térbeli összefüggéseiben nyeri el valódi jelentését. Nagyon fontosnak találta mindig is a földrajzi, tematikai súlypontok kijelölését, az ebből való kiindulást, de célja minden esetben az, hogy az értelmezést a legszélesebb történeti és földrajzi összefüggések alapján végezze el. Vajda szemében az egészségtelen méretű specializálódás, vagy az összehasonlító módszert és a kellő anyagismeretet nélkülöző dilettantizmus éppen ettől a tudományos szemlélettől, metodikától fosztja meg a kutatót.

Vajda László gondolkodása nem ér véget az etnológia határainál. Számára az etnológia, a kultúra tudománya nem létezik a régészet és a történettudomány nélkül. S nem is lehet őket szétválasztani, ezért a legáltalánosabb értelemben történésznek vallja magát (lásd „Én tulajdonképpen történésznek tartom magam". Fejős Zoltán interjú-

ja Vajda Lászlóval. *Tabula* 2006. 1. 15–39.). Szemében az igazán termékeny kérdések éppen a határterületeken alakulnak ki. Sosem volt számára kérdés az eredeti forrásokhoz való fordulás, legyenek azok bármilyen nyelven. Vajda számára a megkerülhetetlen kiindulópontot – a történeti és összehasonlító szemlélet mellett – a forráskritika képezi, bármilyen tudományt űz is az ember. Ebben pedig máig utolérhetetlen maradt. Páratlan filológiai érzékkel megírt tanulmányai széles kört fognak át. Egyaránt foglalkozott a népvándorlással, a samanizmussal, a nomád és pásztorkultúrákkal, a poligámiával, a mítoszokkal, az ekstázissal, az etnikai identitással, de főként különféle vallástörténeti kérdésekkel.

Egyéniségét, pedagógiai tevékenységét és tudományos szemléletét hallatlan humanizmus jellemzi, a tudomány adatai és értelmezései mögött számára mindig a kultúra létrehozói és működtetői, az emberek a fontosak. A mai napig figyelemmel követi a világ hátrányosabb helyén élők mindennapi életét, körülményeit, és ha szükségesnek látja, a saját eszközeivel, kritikai írásaival kiáll jogaikért. Ugyanígy a legtermészetesebb módon követi az etnológia és rokon tudományainak alakulását, újabb módszereit, változó szemléletét és tematikáit.

Vajda László a történeti tudományok egyik utolsó polihisztora, aki teljes mértékben otthon van a mai társadalom és a mai tudomány legaktuálisabb kérdéseiben.

Vajda Lászlót *A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjé*vel tüntették ki.

FEJŐS ZOLTÁN
WILHELM GÁBOR

Köszöntjük a 80 éves Tóth Ferencet

Mindenki, aki ismeri a makói múzeum 1988 óta nyugdíjas (de – szerencsénkre – nyughatatlan) igazgatóját, Tóth Ferencet, reflex-szerűen „helytörténetiként" jelöli meg tematikailag igen szerteágazó, elsősorban „Makó-ismeretünket" gyarapító tudományos munkásságát.[1] Ha „helytörténetiként" jellemezhető is az életmű, hozzá kell persze tennem: Tóth Ferenc olyan helytörténész volt és maradt mindmáig, aki mindig is beleértette ebbe a nehezen definiálható, s bárki mást is „polihisztorkodásra" csábító történeti stúdiumba nemcsak a szülővárosnak, egyben működése színterének köztörténetét és politikatörténetét, településtörténetét és intézménytörténetét, hanem művelődéstörténetének egészét, ennek részeként a művészettörténetet, az irodalomtörténetet, az etnográfiát-folklorisztikát is.

Ha ez a megfogalmazásom azt sugallná, hogy Tóth Ferenc csupán „mellesleg" volt néprajzos – azért, mert a vidéki muzeológussors könyörtelen logikájának engedelmeskedve ezt a diszciplínát is bele kellett értenie a helyismeret-helytörténet bárki számára csak egyéni módon kezelhető/kezelendő fogalmába, ez a születésnapi köszöntő (mely „szakmánk" íratlan szokásrendje szerint egyszersmind pályaképvázlat

[1] Életéről, munkásságáról lásd Fejér Gábor: Tóth Ferenc és a makói honismereti mozgalom. *Honismeret* XVI. (1988) 6. sz. 65–66.; T. Bernátsky Sára: *Tóth Ferenc a 75 éves helytörténész*. A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 38. Makó, 2004.

is) e megalapozatlan vélekedés cáfolatára is vállalkozni fog. Vállalkoznom kell a cáfolatra azért is, mert Tóth Ferenc – noha magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett a szegedi egyetemen, s évekig tanárként dolgozott – önvallomásaiban, kutatói önképét megrajzoló interjúiban legnagyobb hatású mestereként az etnográfus-folklorista Bálint Sándort[2] szokta volt emlegetni – következésképpen a lelke legmélyén néprajzosnak szereti tudni magát. (Számomra ez az „önkép" fejeződött ki abban is, amikor néhány héttel ezelőtt leplezetlen örömmel és büszkén számolt be nekem, a valamivel ifjabb pályatársnak egy e-mail-levélben a makói monográfia-sorozat – természetesen általa szerkesztett – néprajzi kötetének közeli megjelenéséről: életműve betetőzéséről.) S azért is vállalkoznom kell a „sok egyéb mellett néprajzos is volt" kissé lefokozó tartalmú értékítéletnek a születésnapi köszöntőbe beleburkolt cáfolatára, mert – meggyőződésem – Tóth Ferencnek néprajzi ismereteinkhez tetemesen hozzájáruló munkássága mennyiségre is, s még inkább minőségre, sokszorosan felülmúlja sok olyan pályatársunkét, akik az etnográfia-folklorisztika „főfoglalkozású" művelői voltak-lehettek (s akik elvárják, hogy sokra tartsuk „olyan, amilyen" szakmai teljesítményüket...).

Ez alkalommal tehát – hisz az őt „szakmabeliként" tisztelő néprajzkutatók nevében, s egy néprajzi folyóiratban köszönthetem – csupán Tóth Ferenc etnográfiai-folklorisztikai munkásságáról fogok szólni, nem pedig sok más diszciplínát is gazdagító tudományos munkássága, no meg múzeumot/kiállítóhelyeket, helyismereti publikációs fórumokat teremtő és huzamosan megtartó tudományszervezői tevékenységének teljességéről. Noha magam sem tudom egyértelműen eldönteni, hogy mindabban, ami egy ilyen megközelítés esetén nem minősül „néprajzinak", vajon nem bújnak-e meg olyan tartalmak, melyeket – ha másképp fogalmazzuk etnográfiai-folklorisztikai kérdéseinket – nekünk is hasznosítanunk lehetne-kellene! Néhány példát említve: ha egy 19. század elején alkotó „népköltőnek" a makói árvízről írott versezetét[3] „folklórérdekességűnek" minősítem, vajon nem lenne-e fontos figyelembe vennie a majdani újraértelmezőnek (éppen az „új szempontú" folklorisztikai megközelítés kedvéért: a „mezővárosi/kisvárosi folklór" specifikumait keresve) mindazt a háttérismeretet, mely Makó városa egyházi életéről, oktatásügyéről, a makóiak könyvekhez való viszonyáról, művészeti életéről Tóth Ferenc történeti tanulmányaiból[4] körvonalazódik? Ha a József Attila makói iskoláztatását és első költői kísérleteit megidéző terjedelmes adattárat és visszaemlékezés-gyűjteményt[5] (ez utóbbiakat jórészt maga gyűjtötte, a költővel kapcsolatba került személyek-intézmények lényeglátó jellemzésébe pedig teljes

---

[2] Összefoglaló igénnyel a mesteréről: *Emlékezés Bálint Sándorra.* A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 37. Makó, 2004.

[3] *Gilitze István népköltő és az 1821-es makói árvíz.* A Makói Múzeum Füzetei 9. Makó, 1972. (Meg kell jegyeznem, hogy e múzeumi füzetsorozat majd minden darabja – ahogy ez is – különlenyomat volt: a legtöbbje *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvé*ben jelent meg, tehát ott is kereshető.)

[4] Lásd pl. a Makó-monográfiában (Blazovich László [szerk.]: *Makó története a kezdetektől 1849-ig.* [Makó monográfiája, 4.] Makó, 1993; Szabó Ferenc [szerk.]: *Makó története 1849-től 1920-ig.* [Makó monográfiája, 5.] Makó, 2002; Tóth Ferenc [szerk.]: *Makó története 1920-tól 1944-ig.* [Makó monográfiája, 6.] Makó, 2004) megjelent tanulmányait, valamint egyháztörténeti érdekű forrásközléseit: *A makói görög katolikus egyházközség kánoni látogatásainak jegyzőkönyvei* (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 26.) Makó, 1997; *Kánoni látogatások a makói evangélikus egyháznál* (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 44.) Makó, 2004 és néhány Makó közeli településről szóló összefoglalásait: *Az öföldeáki templom történeti forrásai* (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 28.) Makó, 1999; *Apátfalva* (Száz magyar falu könyvesháza) Bp., 2000.

[5] *„Az otthonom pedig hát ott, Makón van". József Attila makói évei.* Makó, 2005.

Makó-ismerete belesűrűsödik) evidensen „irodalomtörténetinek" minősítem, vajon nem hagyok-e figyelmen kívül egy olyan „nekünk is fontos", s a 20. században különösen virulens forráscsoportot (azaz: a „nagy ember"-legendakört), melynek kellene hogy legyen folklorisztikai olvasata? A város szülötte (s az etnográfiai mezővároskutatás számára is utat mutató!) Erdei Ferenc családjáról, ifjúkorának alakulástörténetéről szóló dolgozatokat vajon szabad-e, érdemes-e szétválogatnia a néprajzi tudománytörténet művelőjének, aszerint, hogy témája-címe alapján melyik látszik néprajzi,[6] s melyik kizárólag történeti/helytörténeti[7] érdeklődésre számot tartónak?

A „szabad-e, érdemes-e szétválogatni a néprajzi és a nem néprajzi tartalmakat?" dilemmájával persze egy-egy Tóth Ferenc-művön belül is szembetalálkozhat az olvasó! Az a 800 szövegoldalnyi (s persze gazdagon illusztrált) hatalmas könyv, melyből a makói hagyma karriertörténetét megismerhetjük,[8] mind a művelési mód, az eszközkészlet (ennek részeként az innovatív készség) aprólékos ismertetésében, mind a „majdnem-monokultúrás" hagymatermesztéshez elvezető évtizedek helyileg jellemző volt társadalmi és gazdasági állapotának lényeglátó elemzésében, mind a „hagymás"-létforma paraszti-parasztmunkási életmódot és kultúrát módosító hatásának bemutatásában vitathatatlanul néprajzi célú, módszerű és eredményű. Csakhogy ugyanebből a könyvből megtudjuk azt is, hogy miként rétegződtek egymásra a „népi" és a „kísérleti" növénynemesítés eredményei; hogy miképpen akart és tudott hozzájárulni (mobilizálható kereskedelmi tőkével és propagandával) nemcsak a parasztok, hanem „a város" legfőbb mezőgazdasági termékének hazai és nemzetközi piacra juttatásához a helyi (elsősorban a zsidó) polgárság, s hogy a szocialista korszakban, a helyi szándékok és az országos politika szerencsés összebékítésének köszönhetően hogyan is teremtődött meg a hagymának afféle „város-szimbólum" rangja (melynek velejárója volt, hogy gondosan számba vett képzőművészeti-iparművészeti-fotóművészeti, irodalmi alkotásokat is ihletett a növény és a hagymás-lét). Ezek az utóbbi tartalmak okkal-joggal „nem-néprajzinak" minősülnek e monográfiában, ha azonban értelmezni szeretnénk azt a „nagytársadalmi" miliőt, melyben a kapitalizmus kori paraszti árutermelésnek mégiscsak ki kellett bontakoznia, elvezetvén a parasztokat-parasztmunkásokat a paraszti létezésforma (részleges) megtagadásáig, jó, ha világosan látjuk – ez a személyes meggyőződésem – a parasztok és nem-parasztok, egy innovatív hajlandóságú kisközösség és az aktuális hatalom együttműködési készségének és ellenérdekeltségének olyan konkrét viszonylatait, amilyeneket Makó példáján Tóth Ferenc további elemzésekre serkentően felmutatott – s amilyeneket a szintén a „parasztkertészetről" elhíresült egyéb vidékekről nincs szerencsénk ismerni.

És azt is eléggé nehéz lenne egzakt módon leírni, hogy – akár egy-egy konkrét dolgozatban, akár a Tóth Ferenc-i életmű egészében – hol fejeződik be a hatalmas mennyiségű város- és határtérképre (teljességigénnyel egybegyűjtött és közölt párat-

---

[6] Lásd pl. *Erdei Ferenc szülőháza*. A Makói Múzeum Füzetei 44. Makó, 1985.

[7] Lásd pl. Az ifjú Erdei Ferenc és Erdei Sándor kapcsolata a munkásmozgalommal. In Hegyi András (szerk.): *Fejezetek hat évtized történetéből*. Szeged, 1982. 99–105.; *Erdei Ferenc, a makói diák*. A Makói Múzeum Füzetei 52. Makó, 1986; *Erdei Ferenc hadbírósági pere*. A Makói Múzeum Füzetei 53. Makó, 1986; *A parasztpárt megalakulása*. Az Erdei Ferenc Társaság Füzetei 3. Makó, 1989.

[8] *A makói hagyma*. Makó monográfiája 2. Makó, 1998. Az e monográfia „előmunkálatait" jelentő (s a teljességigényű bibliográfiában úgyis megtalálható) igen nagyszámú Tóth Ferenc-tanulmány, -cikk bibliográfiai számbavételétől eltekintek.

lanul nagy mennyiségű anyagra!)[9] alapozódó néprajzi célú és módszerű településvizsgálat,[10] s hol kezdődik a helyismereti indítékú,[11] s térképészet-történeti szempontokat is figyelembe vevő településtörténet. Ahogy az is Tóth Ferenc egyéni megoldási javaslata a helytörténet és a néprajz szempontjainak lehetséges egyeztetésére, amikor a makói vízi átkelés történetét vizsgálva egymás után sorakoztatja fel a néprajzi szemléletű komp-, s a műszaki jellemzőkre is gondosan ügyelő hídleírást, mindkét átkelési forma építéstörténetét és lakossági hasznosításának feltételeit is részletezvén.[12]

Egyértelműen a néprajzi problematika van jelen viszont a népi építészetről és a lakáshasználatról szóló Tóth Ferenc-tanulmányokban: a városi, illetve tanyai lakóházról és a melléképületekről, az anyaghasználatról és az építéstechnikai megoldásokról szólnak a „makói" dolgozatok.[13] Az persze feltűnhet a figyelmes olvasónak, hogy milyen magától értetődő természetességgel építi be ezekbe a népi építészeti és lakáshasználati tanulmányokba is Tóth Ferenc (a legjellemzőbben az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkba áttelepített makói épületegyüttest bemutató „kismonográfia" értékű-jelentőségű dolgozatba[14]) a történeti források megannyi tanulságát. S nemcsak a feudalizmus kori hagyatéki leltárak, tűzkárbecslések sok más etnográfus által is hasonlóan hasznosított beszédes adalékait, hanem a 19–20. századi, városi-megyei építési szabályrendeletekben megfogalmazódó, az óvatos urbanizálást célul tűző újmódi „városi normát" is! Építészeti vizsgálatainak is vannak persze helytörténeti érdekű „elágazásai"[15] – bizonyságául annak, hogy Tóth Ferenc, noha alaposan megtanulta, s kiválóan hasznosítja a népiépítészet-kutatás „kánonját", az építészettörténet részének tekinti a mezővárosi-falusi (azaz: népi) építészetet.

Sok más néprajzi témához kínálkozik fel még számunkra egy-két anyag- és szempontgazdag Tóth Ferenc-tanulmány, arról árulkodván, hogy a „polihisztorkodásra" rákényszerülő vidéki muzeológusi sorssal bizony-bizony együtt szokott járni egy-egy „érdekes", „különös" néprajzi jelenség hiteles-pontos dokumentálásának lehetősége és újra meg újra tudatosított kötelessége. Így ő tudatosította pl. a hagyomány és az innováció együttes hatása alatt formálódott eszközkészlet kapcsán, hogy a makói hagymásoknak mennyire nélkülözhetetlen szállítóeszköze-munkaeszköze volt az ezen a tájon közkeletűen „makói" jelzővel illetett talicska.[16] Melynek városon

---

9 *Makó régi térképei.* Makó monográfiája 1. Makó, 1992.

10 Fontosabb településtörténeti/településnéprajzi tanulmányok: *Makó településtörténeti vázlata.* A Makói Múzeum Füzetei 14. Makó, 1974; *Giba Antal felmérése Makó szállásföldjeiről 1819–1820-ban.* A Makói Múzeum Füzetei 57. Makó, 1988; *Makó úrbéri térképei.* A Makói Múzeum Füzetei 58. Makó, 1988.

11 Elsősorban a helyismeretet szolgáló, másodlagosan azonban néprajzi tanulságokat is kínáló közlemény: *Makó utcanevei.* A Makói Múzeum Füzetei 72. Makó, 1992. [Társszerző: Búzás László]

12 *A makói rév és híd.* A Makói Múzeum Füzetei 19. Makó, 1977.

13 Pl. A makói városi paraszthäz telke. *Ethnographia* LXXXV. (1974) 421–445.; *Anyag és technika Makó népi építészetében.* A Makói Múzeum Füzetei 24. Makó, 1979; *A makói ház.* Budapest–Makó, 1980–1982; *A makói parasztgazdaságok ellátottsága 1781-ben.* A Makói Múzeum Füzetei 33. Makó, 1983; Melléképületek Makón a 18. század végén. A *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984/85. 1. Szeged, 1986. 99–108.; A paraszthäz és berendezése. In *Csongrád megye népművészete.* Budapest, 1990. 57–104. [Társszerző: Juhász Antal]; Állattartó és földművelő tanyák. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographicae* 1. Szeged, 1995. 7–26.

14 *Egy makói hagymás család életútja.* A Makói Múzeum Füzetei 26. Makó, 1982.

15 Pl. *Régi makói házak.* A Makói Múzeum Füzetei 74. Makó, 1992 [Társszerző: Tipity János]; *Csongrád megye építészeti emlékei.* Szeged, 2000.

16 A makói talicska. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1966/67. Szeged, 1967. 119–130.

belüli használata rendészeti vitákat is kavart, annak is bizonyságául, hogy olykor a legperiférikusabb néprajzi témához is felsorakoztathatóak „hivatalos" forrásokból származó adatok.[17] Valamint dolgozatot – aprócska könyvet – írt Tóth Ferenc egy makói gabonatárolási módról,[18] a makói vasművességről,[19] a makói temetőkről,[20] Nepumoki Szent János Csongrád megyei kultuszáról.[21] És egy magvas tanulmányban summázta mindazt, amit a „makói mentalitásról" a város elkötelezett polgáraként (ám kutatói különállását: megfigyelői pozícióját mindvégig megtartva!) eleddig megtudott – és szeretné, ha ezt a „tudást" mindannyian számon tartanánk.[22]

És az ünnepelt érdeklődésének sokoldalúságáról: a kisvárosi muzeológus-létnek elsősorban a néprajzi ismereteinkhez való hatékony hozzájárulásáról tanúskodó dolgozatok sorolását csak megszakíthatom, be nem fejezhetem... Hisz Tóth Ferenc éppen 80. születésnapja esztendejében ajándékozza meg a szakmát Makó nagyszabású néprajzi monográfiájával! Mely – a látszat szerint – egyike lesz csupán a mezővárosi múltú magyar kisvárosok összefoglaló igényű néprajzi feldolgozásainak, abból a szempontból azonban – sejthetően: a szerkesztői életműből következtetve – páratlan lesz, hogy a mezővárosi/kisvárosi társadalom rétegeinek-csoportjainak: a polgároknak és parasztoknak hagyományszabályozta együttműködésére és a paraszti innovatív készségre kerül benne az igazi hangsúly.

Az ilyen értelmű felfokozott várakozásunkat kinyilvánítva hadd köszöntselek tehát Feri bátyám a „néprajzos társadalom" nevében 80. születésnapodon! És hadd köszönjem meg Neked, hogy egy „helytörténész" beláthatatlanul hatalmas Makó-ismeretéből az etnográfiai és a folklorisztikai gondolkodásunk is ilyen sokat figyelembe vehet, mint amennyi ebből az életmű maradandó értékeit előzetesen számba vevő hevenyészett vázlatból felsejlik.

SZILÁGYI MIKLÓS

---

17 *A makói talicskaper*. A Makói Múzeum Füzetei 8. Makó, 1971.

18 A makói gabonakas. *Somogyi Könyvtári Műhely* XIII. Szeged, 1974. 219–224.

19 *Makói vasművesség*. A Makói Múzeum Füzetei 73. Makó, 1992. [Társszerző: Tipity János]

20 *Makói temetők*. A Makói Múzeumi Füzetei 83. Makó, 1996.

21 Nepumoki Szent János kultusza Csongrád megyében. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica* 3. Szeged, 2001. 231–247.

22 A makói ember mentalitása. In Bárkányi Ildikó–Fodor Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére*. Szeged, 2005. 405–414.

IN MEMORIAM

Elhunyt Vincze Istvánné, Lilia Hrisztova Peneva

(Szófia, 1929. június 7.–Szófia, 2007. szeptember 22.)

Ászja leányától kaptuk a szomorú hírt, hogy 2007. szeptember 22-én Szófiában elhunyt a bolgár és a magyar néprajzkutatás jeles képviselője, akit magyar tisztelői és barátai általában csak úgy ismertünk: Peneva Lili.

Vincze Istvánné, Lilia Hrisztova Peneva

Édesapja Bécsben tanulta ki a gyógyszerészetet és Szófiában nyitott patikát. Édesanyja háztartásbeli volt, fivére neves kémikus. Lili a háború előtt Szófiában az osztrák iskolanővérek által működtetett, német nyelvű Sancta Maria római katolikus középiskolában kezdte, majd 1945 után az Első Bolgár Leánygimnáziumban folytatta tanulmányait. Itt érettségizett 1949-ben. Ugyanebben az évben beiratkozott a szófiai egyetem filológiai tanszékére, noha érdeklődése már korábban a néprajz felé fordult, azonban ekkor a bolgár egyetemeken néprajzi fakultás még nem volt. Közben a Todorov Cvetan professzor által vezetett speciális tárgyi néprajzi és folklorisztikai kollégiumokat is hallgatta.

Habár az 1950-es évek végén filológiai szakon végezte el az egyetemet, doktori disszertációját – *A bolgár ház tradicionális berendezése* címmel – néprajzi témából írta. Első munkahelye a Bolgár Néprajzi Intézet és Múzeum volt, ahol muzeológusként dolgozott. Az első bolgár szabadtéri néprajzi múzeum egyik szervezője és létrehozója, számos berendezési tárgyának gyűjtője volt. Legkedveltebb kutatási területének Dobrudzsát tekintette.

Számos tudományos konferencia, szimpózium résztvevője, az *Etnografszki Proucsvanija na Bulgarija* című néprajzi tudományos kötet egyik szerkesztője, illetve azon belül a bolgár paraszti lakóházak berendezése, valamint a bolgár szőlészet és borászat témakörben külön fejezetek szerzője is volt. Ez utóbbi munkásságát *Jordan Jovkov-díj*jal ismerték el.

1972-ben ment férjhez Vincze Istvánhoz, az MTA Néprajzi Kutatócsoportja, illetve a Néprajzi Múzeum munkatársához, akivel a népi borászattal és szőlőtermesztéssel kapcsolatos bulgáriai tanulmányútja során ismerkedett meg. Miután Budapestre költözött, elsősorban a Magyarországon élő bolgárkertészek körében kezdett kutatni. Tanulmányokat is írt róluk. Később érdeklődését a bánáti bolgárokra (Románia: Óbesenyő, Vinga) is kiterjesztette.

Miután a magyar nyelvet jobban elsajátította, fő feladatának tekintette, hogy a két nép között láncszemet alkosson. Fordított, tolmácsolt, katalizátori feladatokat

vállalt. Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén adott elő, munkatársa volt a Közép-Európai Történeti Intézetnek. Ez idő tájt magyar kutatók részvételével két expedíciót is vezetett Bulgáriában. Kutatási területük Dobrudzsa, Északkelet-Bulgária, a Rhodope-hegység vidéke és Szófia környéke volt, emellett külön figyelmet szenteltek a Bánátból a 19. század végén Bulgáriába visszatelepedett katolikus bolgároknak is.

Élete végéig kedvenc témája maradt a borászat kutatása, amelyet – férjével, Vincze Istvánnal együtt – dél- és közép-európai perspektívában vizsgált. Azon belül külön is foglalkoztatta a bolgár szőlőtermesztés protobolgár eredetű terminológiája, amelyet feltehetően még a magyarokkal közös őshazából hoztak magukkal. (Többek közt bizonyítottnak tartotta, hogy az Északkelet-Bulgáriában ismert *borhana* [borházat, bortároló helyiséget jelentő] és a *deliboran* [must értelmű] bolgár szavak *bor* eleme a magyar bor szóval azonos, s azt még a magyarokkal közös őshazából hozták magukkal. Ugyancsak feltételezte, hogy a fára futtatott szőlő termesztése szintén protobolgár eredetű.)

Peneva Lili fiatalkora óta tagja volt a Bolgár Történelmi Társaságnak, illetve azon belül a Bolgár Néprajzi Szekciónak. 1997-től 2000-ig a Magyarországi Bolgárok Kutatóintézetét igazgatta. Számos tudományos konferencia szervezője és résztvevője, az ezeket összegző kötetek szerkesztője volt. Néprajzi tanulmányai az *Ethnographia*, a *Blgarszka etnografija*, az *Acta Ethnographica*, a *Haemusz*, a *Barátság* című folyóiratokban, a magyarországi nemzetiségek néprajzi tanulmánykötetében jelentek meg. Utolsó éveiben egészségi állapota azonban már nem engedte, hogy számos terve megvalósuljon.

Vinczéné Hrisztova Peneva Lili élete munkásságának nagy részét a bolgár és a magyar néprajztudomány közös szolgálatában töltötte. Helye ott van azon kiváló magyar és bolgár néprajzkutatók (Györffy István, Jankó János, Szilády Zoltán, Kúnos Ignác, Ecsedi István, Gunda Béla, Hriszto Vakarelszki és mások) sorában, akik eredményesen vállalták a két nép tradicionális kultúrájának kölcsönös feltárását és megismertetését.

Néprajzi örökségét, a két nép közös kutatásának folytatását leánya, Juricskayné Szabeva Aszja vállalta magára.

Hrisztova Peneva Lilit szülőföldjén, Szófiában helyezték örök nyugalomra.

EPERJESSY ERNŐ

Meghalt Gaál Károly professzor

(1922–2007)

Gaál Károly, a Bécsi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének volt rendes, majd pedig emeritus professzora 2007-ben elhunyt. Földi maradványait a heiligenkreutzi kolostorban, a magyar államhatártól nem messze helyezték örök nyugalomra. Élete utolsó negyedében többször itt, illetve az alpesi házában talált pihenőhelyet, újabb és újabb erőt gyűjteni felkérései teljesítéséhez, a megfogalmazandó tudományos gondolatai kifejtéséhez.

A Bécsi Tudományegyetem (Universität Wien, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Institut für Volkskunde) egykori professzorának, tanszék- és intézetvezetőjének (1975–

Gaál Károly

1992) munkásságát nemcsak az európai tudományosság értékelte, hanem 30–35 éve a szülőhazája is. 1956-ban Magyarországról elmenekülve kereste a kapcsolatot nemzetével, nemzete képviselőivel. Nem véletlen, hogy a traiskircheni menekülttábor szintén menekült plébánosa, a bencés szerzetes, Galambos Ferenc Iréneusz által szervezett cserkészcsapat egyik vezetője lett. Több évtizedig az óhaza ambivalensen ítélte meg Gaál Károlyt, míg az 1970-es évek második felében már a bécsi Magyar Nagykövetségen és a Collegium Hungaricum épületében is szívesen fogadták. A diplomáciai, tudománypolitikai élet követte azt a nemzetközi politikai enyhülést, amely a végén a rendszerváltáshoz vezetett. Talán akkortól vált elismertté Magyarországon is, amikor a *Herder-díj* kuratóriumának tagja, illetve kelet-európai szakértőjeként a Bécsi Tudományegyetemen a kelet-európai néprajzos *Herder-díj*asok és az ösztöndíjasok kurátora, tutora, tanszéki fogadója és segítője lett. Ő javasolta, fogadta, szervezte meg a vendégelőadásait Ortutaty Gyulának, Gunda Bélának, Balassa Ivánnak, Dömötör Teklának, Hofer Tamásnak, Barabás Jenőnek és még sok más magyar tudósnak, a magyar néprajz jeleseinek. Az első igazi elismerésben akkor volt része, amikor Budapesten 1994. május 13-án az ELTE díszdoktorrá avatta. Azóta számos elismerést kapott, kiadványai, könyvei Magyarországon is megjelentek, főleg Bács-Kiskun megye és Vas megye, illetve Szombathely támogatásával.

Kutatásait, eredményeit eleinte a magyar néprajz nem egyértelmű lelkesedéssel fogadta, mert a politikai érzékenység és félelem, valamint a határon kívülre került magyarság megítélése nem volt egyértelmű a magyarországi politikai vezetésben. A burgenlandi magyarságról nem sokat lehetett Magyarországon hallani, még akkor sem, ha a történeti-néprajzi feldolgozásukban Gaál Károly elévülhetetlen érdemeket szerzett. Az 1980-as évek elejéig ellenséges, majd semleges, de óvatos és éber barátság jellemezte Ausztria és Magyarország kapcsolatát. A szigorúan őrzött határsáv, az engedélyekhez kötött belépés, az osztrák oldalról „szabadságtornyoknak" (Freiheitsturm) gúnyolt szocialista határvédelmi rendszer időszaka volt ez, amikor nem igen volt politikus határ menti, kisebbségi témákat választani. Az ebben az időszakban megjelent cikkei, könyvei, még ha külföldi kiadásban is és német nyelven, de azt az úttörést jelentették, azt a nyugati kéznyújtást, amelyet keletről nemigen fogadtak.

Gaál Károly behatóan foglalkozott Bécsi időszakában a kárpát-medencei régiók, különösen a délnyugati és északnyugati ún. „hármas határok" („Dreiländerecke") területének néprajzával, az itt élő nemzetiségek, etnikai-vallási kisebbségek történeti néprajzával, gazdasági-társadalmi-kulturális kapcsolataikkal, ezek problémáival. Több mint 20 könyve és számtalan cikke, előadása jelent meg, az általa elindított Ethnographia Pannonica kutatás és kiadványsorozat is ezekkel a kérdésekkel foglalkozott. Emellett a kelet–nyugat, az észak–dél konfliktusaival, a majorsági cselédek-béresek folklórjával, az ausztriai nagy társadalmi átalakulás vesztesei, a vándormunkások (Pendelarbeiter) burgenlandi, alsó-ausztriai, felső-ausztriai és stájerországi rétegével is érzékenyen foglalkozott. Természetesen a Mária-kultusz ausztriai és magyarországi kapcsolatai is érdekelték.

Burgenlandi magyar–osztrák–horvát kölcsönkapcsolat-kutatásai, a három nemzedék (korosztály) néprajzi kutatása és változásvizsgálatai ma is példamutatóak, elismerésre méltóak. Mindezt az tudja csak igazán értékelni, aki próbálkozott a vegyes nemzetiségű és vallású területen etnikus és interetnikus kapcsolatokat, hatásokat kutatni. Nem véletlen az a végkonkluziója, hogy az azonos természeti, földrajzi, ökológiai adottságok hasonló, egységesülő hegyvidéki, dombvidéki vagy síkvidéki anyagi kultúrát alakítottak ki az Alpok vidékén, Burgenland területén. Gaál Károly magára vonatkoztatva is kissé ironikusan jegyezte meg többször, hogy bárhova vesse az embert a sorsa, bármilyen kultúra részese is lesz, bármilyen nyelvi-nemzeti közegben is él, számolni, imádkozni és káromkodni a gyermekként elsajátított módon, születési helyének megfelelően tud, mert ösztönösen ez tör felszínre.

Gaál Károly professzor még Viski Károlytól hallgatta a magyar néprajzot. Ekkor még elsősorban az anyagi kultúra szerteágazó területe érdekelte. Az 1940-es évek végén Kecskeméten a múzeumban gyakornokoskodott, majd 1949-ben megbízták, hogy a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum néprajzi gyűjteményét rendezze, vegye leltárba, szakmailag csoportosítsa a tárgyakat. Rövid itt-tartózkodása után Keszthelyen múzeumigazgatói feladatokat látott el. Családi kapcsolatai ugyanis részben a Dunántúl nyugati területeihez kötötték. Alföldi, pusztai, nagyállattartói, pásztorművészeti és pásztoréleti tapasztalatai mellé így társult a Balaton környéke, a halász, a földműves életforma és eszközkészletének ismerete. Itt érte az 1956-os forradalom, amikor a múzeum faláról az ötágú vörös csillagot lefeszítette és a herceg Festetics családi címerre akarta azt kicserélni. Mindezért 1956 őszén, a határok lezárása előtt jobbnak látta, ha a keszthelyi Balatoni Múzeum pártonkívüli igazgatójaként elmenekül Magyarországról. Nyugat-európai hányattatásai közben sem hagyta fel tudományos kutatásait, terepgyűjtéseit, összehasonlító társadalom- és kultúravizsgálatait, melyek közül több, pl. az Új-Zéland, Svédország, vagy az Alpokalja területén gyűjtöttek ma már nem kerülhetnek megírásra. Új szempontú család-mikroközösségi vizsgálatai, a már említett háromgenerációs történeti néprajzi változásvizsgálatai, a jelenkori néprajzi, kulturális sajátosságok és események elemzései révén munkássága Magyarország és a magyarországi kutatás, valamint Európa és az európai kutatás közötti kapcsolatot jelenti a tudományos életben.

Még megélhette, hogy – ma már tudjuk – utolsó könyvét (*Kultúra a régióban. Válogatott néprajzi tanulmányok.* Szombathely, 2006.) Magyarországon (Szombathelyen) bemutassák. A Fontes Castriferriensis sorozat 3. tagjaként megjelent kötetet a hűséges Vas megye jelentette meg Horváth Sándor értő szerkesztésében, amely kötetben esszenciáját adja eddigi kutatásainak (a három burgenlandi nyelvcsoport hagyományos és változó kultúrájáról, a haladó hagyományok és életforma ellentmondásairól, az osztrák és a régiókutatás tudománytörténetéről, az egyén és a közösség szerepéről, a Lorettó-kultuszról és egyik kedves, vissza-visszatérő történeti néprajzi nagy témájáról, a halászatról).

Szakmájával és önmagával vívódó, néha érdes modorát és könnyen sértődő személyiségét, de érzékeny, nemegyszer könnyeivel küszködő természetét, sokak a barátságát, de ugyanakkor meg nem érthető haragját, mások a nagylelkűségét és ugyanakkor kicsinyességét, ironizáló stílusát nem értették, nem értékelték. Mindezt az utókor már nem fogja megtapasztalni. Könyvei, feldolgozott témái, néprajzi tanulmányai beszélnek helyette és igazolják nyomot hagyó munkásságát. Szenvedései, üldözöttsége ellenére megadatott élete utolsó harmadában, hogy viszonylag nyugodtabb, jobb körülmények között élhette életét, mint pályatársai. Az európai színvonalú magyar néprajz panteonjában Gaál Károly is méltó helyet foglal el. Számára az élet megadta azt, hogy gondolatai

nem béklyózódtak csak az anyanyelvébe (első magyar nyelvű könyve, a *Kire marad a kisködmön?* 1985-ben jelent meg, amit azóta több is követett).

Kedves Professzor úr – másoknak Károly, Karcsi –, nyugodjál békében!

CSOMA ZSIGMOND

Búcsú Gazda Lászlótól

(1933–2007)

Gazda László

Jó ideje tudtuk, hogy egyre súlyosbodó betegséggel küszködik, mégis példamutató az a következetesség, ahogy élete szorgos, elsősorban a moldvai csángómagyarok helytörténetének megismerését szolgáló munkássága termését fogyatkozó erejével betakarította, közkinccsé tette. Ha valakire, hát őrá illik az önkéntes, vagy talán méginkább a szolgáló néprajzgyűjtő kifejezés. Amíg egészsége engedte, részt is vett szinte minden gyűjtőtalálkozón, és csángó sorskérdésekkel foglalkozó előadásai mindig érdeklődésre számíthattak.

Gazda László annak a Sepsiszentgyörgyön gyökerező, kiváló embereket kibocsátó családnak volt legidősebb fia, amely a Kovásznán élő művészettörténészt, művelődésszervezőt, Erdélyben, a Kárpát-medencében, sőt, immár a világban szétszóródott magyarság sorskérdéseinek számontartására és bemutatására vállalkozó Gazda Józsefet, valamint az utóbbi évtizedben Kolozsváron dolgozó tudós néprajzkutatót, egyetemi oktatót, Gazda Klárát adta az erdélyi és az egyetemes magyar tudományosságnak. Gazda László, két testvéréhez képest talán kevesebb ismertséggel, de hasonló elkötelezettséggel testesítette meg azt a mind ritkább tanári típust, aki teljesítményével méltán megérdemli a „tudós tanár" és a szolgáló értelmiség titulust. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium és a kolozsvári Bolyai Egyetem jeles tanáraitól kapta azt a szellemi és lelki muníciót, amivel gondosan sáfárkodva, élete végén tiszta lelkiismerettel írhatta le önéletrajzi vázlatában: „Minden írásommal, egész életemmel a magyarságtudatot akartam szolgálni."

A néprajz területén végzett munkásságából elsősorban a moldvai csángó települések helytörténetét feltáró és bemutató teljesítményét kell számon tartanunk. Gazda László érdeklődését azonban nem az elmúlt jó másfél évtized hirtelen támadt divatjelensége fordította a moldvai csángók felé. Azon kevesek közé tartozott, akik a legnehezebb időkben, példátlan bátorsággal és furfangos székely észjárással, a hatóságok szeme láttára, pionírakcióknak álcázott felderítő utakon járta diákjaival a moldvai magyar településeket. Értékes írásbeli adatokat, szóbeli emlékeket gyűjtöttek a Kárpá-

tok keleti oldalán élő archaikus műveltségű népcsoportunkról. Ő maga így írt erről: „Az 1970-es években újabb életcélt tűztem magam elé. Felhasználtam a pionírexpedíciók adta lehetőségeket, és Moldvába, a Csángóföldre egymás után négy évben szerveztem gyűjtő-feltáró utakat, néprajzi kiképzésben részesítve a tanulókat, és megtűzdelve a csapatot néprajzkutatókkal. Ezek az alkalmak egyedülálló lehetőségeket kínáltak a reális kép felmérésére akkor, amikor már megkezdődött a Moldvába utazások zárlata, s mindenkit kitoloncoltak arról a vidékről, aki odamerészkedett. Minket meg tehetetlenül szemléltek az Országos Pionírtanács pecsétjével ellátott úti okmányaink birtokában. Így olyan forrásokhoz juthattunk hozzá, amire a hivatásos kutatók nem is számíthattak. Több mint 30 falut jártunk be, tábortüzeket szervezve, kapcsolatokat teremtve csángó fiatalokkal, családokkal. Nagy gonddal dolgoztuk fel a gyűjteményeket, gyönyörű albumokat állítottunk össze. [...] Végül a szekuritáté vetett véget ennek az akciónak, csángó anyagaim egy része elpusztult."

Az 1990-es évektől aztán folytatta csángókutatásait. Az 1990 márciusában Sepsiszentgyörgyön induló *Csángó Újság*ban, majd a Csíkszeredában *Moldvai Magyarság* címmel megjelenő, kétnyelvű havilapban közölni kezdte az egykori Etelköz magyar lakosságú településeire vonatkozó, műfajilag a lexikonok szócikkeihez igazodó írásait, amelyekkel rendkívül értékes helytörténeti anyagot tudott Gazda László felmutatni. A csángók folyóiratában tervszerű következetességgel közölt helytörténeti fejezetekben benne van mindaz, amit ezeknek a csángó falvaknak a településtörténetéről, népéletéről egy Erdélyben élő, nyugdíjas középiskolai tanár – akinek romló egészségével is küszködnie kell – összegyűjthetett. Hogy milyen hatalmas adattár kerekedett belőle, azt már a Bibliotheca Moldaviensis című, a Hargita Kiadó által indított sorozat *Gazda László Codex* címet viselő vaskos kötetében megismerhettük. Harmincöt, mai és egykori, magyaroktól, vagy magyarok által is lakott, a valamikori Etelközben lévő település szerepel ebben a „kódex"-ben, ami önmagában is óriási szellemi teljesítmény. Gazda László anyagának fontos részét jelenti a szájhagyomány, a felkeresett települések népével való beszélgetések során szerzett információk. Gazda László „kódex"-ének műfaját, tartalmának esetlegességét talán a 19. század nagy országleírásaihoz – Fényes Elek, Pesty Frigyes – lehetne hasonlítani, melyek igazi értékét megszületésük puszta ténye jelentette, s anyagának jelentősége a múló idővel éppen úgy növekszik majd, mind amazokénak.

Fogyó életének utolsó esztendejében olyan kéziratot hagyott a budapesti Nap Kiadónál az utókorra, amely 330 moldvai település helyismereti anyagát tartalmazza. Előzetes címe *A moldvai csángómagyar vonatkozású települések történeti tára*, s ha mint a „kódex", ez is két nyelven jelenik majd meg, akkor hatalmas szolgálatot tehet az anyanyelvű iskolák hiányában írni és olvasni csak románul tudó csángók történeti tudatának, önismeretének erősítésében.

HALÁSZ PÉTER

Bódi Zsuzsanna halálára

(Hajdúböszörmény, 1949–Budapest, 2007)

Bódi Zsuzsanna

A budapesti Farkasréti temetőben 2008. január 9-én fájdalommal kísértük utolsó útjára Bódi Zsuzsannát, a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának titkárát, a Cigány néprajzi tanulmányok című kiadványsorozat szerkesztőjét. Alkotó lendületének, a cigány művelődés magasabb szintű haladása érdekében vállalt fáradhatatlan tevékenységének, soksok tervének vetett véget a súlyos betegségében is korán jött halál.

Hajdúböszörményben született, apja tanácsi hivatalnok volt, akinek mindkét gyermeke jogi pályára lépett. Bódi Zsuzsanna 1973-ban, jogi diplomájának megszerzése után Gödöllő város szociálpolitikai osztályán kezdett dolgozni. E munkakörében a cigányság számos megoldatlan, rendezetlen ügyével találkozik. Ez idő tájt alakul ki benne a cigány művelődés érdekében vállalt, egész pályafutását végigkísérő erős kötődése.

1977-ben a Pest Megyei Tanács cigány koordinációs bizottságának titkára lesz. Új munkakörében már az egész megye roma népességének gondjai nehezednek rá. Lelkiismeretesen látogatja a cigányközösségeket, munkahelyeket szerez a számukra, a cigánytelepek felszámolásán fáradozik. Küzd a cigánygyermekek teljes beiskolázásáért, roma klubokat, esti tanfolyamokat, folklóregyütteseket, kiállításokat szervez. Egyik megvalósítója a cigány művészeti együttesek első országos találkozójának. 1981-től a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságán (Szentendre) vállal kutatói állást. Hogy feladatainak jobban megfeleljen, az 1980-as években a néprajzos diplomát is megszerzi a budapesti bölcsészkaron. Közben gyűjti és rendszerezi a megye múzeumaiban, levéltáraiban fellelhető, a cigányságra vonatkozó korai ábrázolásokat, néprajzi vonatkozású dokumentumokat. A cigány kézművesek és faragók tárgyaiból, az autodidakta művészek képeiből gyűjteményt szervez és kiállításokat rendez. Egyik kiemelkedő múzeumi kiállítása: *A gyermekélet a századfordulón.*

1992-től a Magyar Művelődési Intézet munkatársaként egyik megalapítója az intézmény Nemzetiségi Osztályának. Itteni feladatkörében most már országosan segíti elő a cigány klubok, együttesek létrejöttét. Az Európa különböző országaiban élő neves cigány értelmiségiekkel rendszeres kapcsolatot tart. A roma kultúra és folklór témában több sikeres nemzetközi konferenciát rendez Budapesten. Irányítja, koordinálja a roma közösségek vezetőinek, a romákkal foglalkozó népművelőknek továbbképzését. Az utolsó években különösen nagy figyelmet szentelt a publikációknak. Minden eddiginél részletesebb cigány bibliográfiát állít össze. Különösen nagy szorgalommal dolgozza fel Herrmann Antal és Wlisloczki Henrik cigány tárgyú hagyatékát. Herrmann Antalnak a Cigány néprajzi tanulmányok című sorozatában külön kötetet szentel (2000. 9. k.). Intézeti tevékenysége részeként, eddig soha nem volt,

gazdag cigány tárgyú könyvtárat és dokumentációs gyűjteményt hoz létre. Viszont élete végéig meg nem valósult álma maradt egy országos cigánymúzeum létrehozása.

Bódi Zsuzsanna 1986-tól volt a Magyar Néprajzi Társaság tagja. 1994-től haláláig a Társaság Nemzetiségi Szakosztályának cigányügyi titkáraként tevékenykedett. 1993-tól az MNT gondozásában megjelenő Cigány néprajzi tanulmányok szerkesztője volt. A hivatali feladatai és családi gondjai mellett szerkesztett 14 kötet mindegyikét nagy szeretettel gondozta. Több tanulmánynak maga is szerzője volt. Talán a sors akarta úgy, hogy a sorozat halála előtt megjelent 14. kötetében – mintegy örökül hagyva ránk – az általa írt, eddig publikálatlan színes és értékes tanulmányait foglalta egybe (Cigányok Európában; A magyarországi cigányság; Hagyományos mesterségek; Települési viszonyok; Táplálkozási szokások változása; Viselettörténet; Bibliográfia). Néprajzi munkássága elismeréséül a Magyar Néprajzi Társaságtól 1997-ben a *Pro Ethnographia Minoritatum-emlékérem* kitüntetést kapta.

Nem látványosan, hanem csendes szívóssággal dolgozott, ennek ellenére jelentős életművet hagyott hátra. Jelentősebb publikációi: *Gyermekélet Pest megyében – Gyűjtési útmutatók* (1992); *A Pest megyei cigányok 1768. évi összeírása* (1992); *A vándorcigányok táplálkozási szokásai és a változások tendenciái* (1993); *Fémműves cigányok Magyarországon* (1994); *Munkára nevelés egy szegkovács közösségben* (1995); *Cigány népismeret* (1997).

Munkásságát a hivatalos szervek szakmai elismerés nélkül hagyták. 2007-ben kényszerű nyugdíjazásakor méltatlanságok vették körül, családi gondjai voltak, egészsége megromlott. Mindezek ellenére tele volt további tervekkel. Miközben az országos cigánymúzeum megszületésében reménykedett és éppen a 15. cigány néprajzi kötethez szedte össze az anyagot, váratlanul ért bennünket a hír, hogy Zsuzsa december 18-án eltávozott közülünk. Összesen 10 napig volt „nyugdíjas".

Nyugodjon békében!

EPERJESSY ERNŐ

Pusztainé Madar Ilonától búcsúzunk*

(Sárrétudvari, 1923–Leányfalu, 2007)

A hazai néprajztudomány részéről búcsúzom Pusztainé Madar Ilonától, mindannyiunk kedves Ilonkájától, a fiatalabbak Ilonka nénijétől, akivel oly sok közös kutatásban vettünk részt, akivel oly sok, de ma már tudom, hogy mégiscsak kétségbeejtően kevés szakmai beszélgetést, tartalmas együttlétet töltöttünk el. Amióta ismertem, szinte semmit sem változott, emlékezetemben az a kedves személyisége jelenik meg, akin az idő semmit sem fogott. Mindig meghatározhatatlan korúnak láttuk fiatalos lelkesedése, mozgékonysága, mindenkit magával sodró lendületessége, szeretetre méltó egyénisége miatt. Különösen a néprajzi gyűjtéseken feledkezett meg minden bajáról-gondjáról, pedig sokszor gyötörte betegség, sújtotta családi gond, de csak nagyon ritkán

* Elhangzott 2008. január 16-án a budapesti Farkasréti temetőben.

Pusztainé Madar Ilona a Káli-medencei kutatócsoport tagjainak társaságában
(Fotó: Lukács László, 1986)

Állnak balról jobbra: S. Lackovits Emőke, Havasné Bede Piroska, S. Tamás Márta, Boross Edit, Pusztainé Madar Ilona, Gelencsér József; ülnek balról jobbra: Selmeczi Kovács Attila, Csoma Zsigmond

panaszkodott. Viszont, ha néprajzi gyűjtésre indulhatott, vagy lehetősége nyílt terepkutatásra, olyankor túláradó örömmel, magával ragadó lelkesedéssel, utolérhetetlen fáradhatatlansággal járta a településeket, gyűjtötte az adatokat, készítette jegyzeteit.

Az életmű lezárulásával, ma már biztosan tudjuk, hogy Madar Ilona a jelenkori néprajzkutatás legjelentősebb terepmunkása volt; nála senki sem töltött több időt helyszíni néprajzi adatgyűjtéssel. A szó legszorosabb értelmében az egész magyar nyelvterületet személyes tapasztalásból ismerte meg. Noha Erdélyben már a rendszerváltozás előtti időkben is kutatott, de a határok szabad átjárhatósága számára új gyűjtési feladatot, elodázhatatlan kutatási helyszínt jelentett. Hányszor említette, hogy már fogy az ereje, inkább az addigi gyűjtéseinek a feldolgozásával foglalkozik; majd hallottuk a hírt, vagy maga számolt be utólag, hogy hol mindenütt végzett terepkutatást: nevezetesen Szlavóniában, Burgenlandban, a Zoboralján, a Sóvidéken, de legutóbb többször megfordult Kárpátalján is, nem is szólva a hazai tájakról. Mindannyian elképedtünk, amikor hallottuk, hogy az évtizedes Káli-medencei közös kutatásainkat követően, a 80-as években a sártenger közepén a világtól elzárt távoli székelyföldi Atyhán végzett néprajzi gyűjtést, ahova csak traktorral tudta elvitetni magát. S mindezt törött, begipszelt alkarral!

Madar Ilona a néprajztudományhoz kitérővel érkezett. Kiváló önkéntes gyűjtőként, a *Sebestyén Gyula-emlékérem*mel a tarsolyában, túl a 40. életévén, családanyaként iratkozott be a budapesti egyetem néprajz szakára, és végezte el az ötéves kurzust, majd néhány év múlva az egyetemi doktorátust is megszerezte. Noha kezdettől

szívesen vállalt volna muzeológusi állást, azonban ez a törekvése hosszú éveken át sikertelen maradt, mígnem az Abonyi Múzeum biztosított számára munkalehetőséget, amit a múzeum néprajzi gyűjteményének teljes rendbetételével, a tárgyi anyag tudományos feldolgozásával és több monografikus kutatással viszonzott.

A kötetlenség, az idejével való szabad rendelkezés lehetőséget adott számára szakterületének sokrétű művelésére. Nem akadályozták intézményi korlátok, viszont kitűnő érzékkel mindig megtalálta a legfontosabb témákat, a legszükségesebb kutatási terepeket, ahol a néprajztudomány számára még fontos értékeket menthetett meg. Legszemléletesebben példázza ezt, hogy a horvátországi szlavóniai magyar falvak, Kórógy, Szentlászló, Haraszti és Rétfalu szokásvilágát és vallási életét közvetlenül a polgárháborút megelőző években gyűjtötte fel, érezve az idő sürgetését.

Amilyen sokfelé járt az országban és a határokon túli magyarság körében, olyannyira sokféle témakutatást végzett, és ami a legfontosabb, terepgyűjtéseit csaknem teljes egészében feldolgozta, számos tanulmányban és közel egy tucat könyvben közre is adta. Az atyhai szekeresség̈ről (1973), a békési uradalmi cselédek életétől (1982), a tiszazugi bognármesterségről (1982), a békésiek táplálkozásáról (1983), a kunhegyesi lótartásról (1985), a parajdi sóbányászatról (1988), az Alsó-Garam mente földműveléséről (1994), Siklód népi kulturájáról (1998) és a Sóvidék földműveléséről (2003) közreadott tanulmányai, illetve könyvei mellett legkedvesebb témáját a szokásvilág és a népi vallásosság jelentette. Mindkét témakörben a néprajztudomány számára kiemelkedően maradandó értéket alkotott. Gondolok itt csak a legfontosabbakra, mint például a *Fejezetek a Zoboralja társadalomnéprajzához* (KLTE, Debrecen, 1989), vagy az *Atyha szokásvilága* (Mentor, Marosvásárhely, 2004) című könyveire, továbbá az *Alsónémedi szokásvilága* (1980), a *Sóvidéki lakodalom* (1983), a *Békés társadalma és tudatvilága* (1983) című cikkeire, de a sort még tovább folytathatnám.

Madar Ilona az elsők között tartotta kötelességének és elhívatott feladatának a népi vallásosság vizsgálatát, amikor ez még egyáltalán nem volt divatos téma, sőt, éppen ellenkezőleg! Az Ő számára természetesnek tűnt, hogy Bálint Sándor profeszszor biztatását és útmutatását megfogadva, ezt a hosszú időn át mellőzött témakört nemcsak az anyaországban, hanem a határon túli magyarok körében is folyamatosan kutassa. E téren is egymás után sorakoztak a publikációi, például a Kál-völgyi falvak vallási szokásairól (1985), a szlavóniai magyar reformátusok vallásosságáról (1992); a burgenlandi magyarság vallásos és erkölcsi szokásairól (1994), vagy a legutóbb megjelent szép könyve: *A Sóvidék vallásosságáról* (Mentor, Marosvásárhely, 1998).

Még egy jelentős könyvéről kell szót ejteni, mely számára talán a legkedvesebb volt, mondhatni életművének koronáját jelentette. Ez a szülőfalu, a bölcsőhely, *Sárrétudvari néprajza* című monográfiája. A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke által kiadott impozáns terjedelmű könyve 1993-ban látott napvilágot. Ezzel a kötettel régi, féltve dédelgetett vágya valósult meg: a szülőföldről fiatalon elkerült, de hozzá mindig hűséges gyermeke tiszteleghetett vele az övéi előtt. Az Úristen egyik legszebb, legnagyobb adománya volt ez.

Mi, szakmabeli tisztelői, barátai megrendült lélekkel búcsúzunk Madar Ilonkától, aki nemcsak szülőföldjét ajándékozta meg tudásával, szeretetével, hanem az egész magyarságnak gazdag szellemi javakat hagyott mindabból, amit az előző generációktól lankadatlan lelkesedéssel, fiatalos fáradhatatlansággal gyűjtött. Amíg élük, ápolni fogjuk emlékét.

Drága Ilonka! Isten nyugosztaljon! Soha nem felejtünk el!

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Búcsú ifj. Kodolányi Jánostól*

(Budapest, 1922–Budapest, 2008)

2008. február 11-én befejezte földi pályafutását ifj. Kodolányi János etnográfus, muzeológus, akitől pályatársai, kollégái, a Magyar Néprajzi Társaság nevében búcsúzom. Édesapjától, a *Juliánus barát*, az *Égő csipkebokor* és a *Szép Zsuzska* írójától gazdag, de nehéz szellemi örökséget kapott. Ifjúként kötelezte el magát a magyar őstörténet, a finnugor rokonság néprajzi kutatásának feladatával és a dunántúli, különösképpen a fogyatkozó, de gazdag kulturális hagyatékot felmutató ormánsági, baranyai magyarság elárvult kincseinek védelmével.

Ifj. Kodolányi János
(Fotó: Hála József, 1998)

1941–1945 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szabad bölcsészként végezte tanulmányait. Sok minden érdekelte, mégis leginkább Zsirai Miklós, Németh Gyula, majd Viski Károly előadásait látogatta. Ott kötött életre szóló barátságot Diószegi Vilmossal, aki Ligeti Lajos tanítványaként nyelvésznek készült és a mandzsu-tunguz nyelvekkel ismerkedett. Az ősi magyar hitvilág és a szibériai népek samanizmusa mindkettőjüket nagyon érdekelte. Ifj. Kodolányi János maga is A táltos a magyar néphagyományban címen publikálta első szakcikkét az *Ethnographiá*ban. Viski Károly óráin találkozott először, majd barátkozott össze Vajda Lászlóval, Gaál Károllyal, Kresz Máriával, Kovács Ágnessel és másokkal, ismerkedett meg a professzorát Budapestre is követő Kós Károllyal. Az említettek később mind kiemelkedő tudósai lettek választott területüknek.

Ifj. Kodolányi János hű maradt a finnugor népek kutatásához, de a néphit tárgykörét Diószegire hagyva, fokozatosan áttért a nagy elődök, Reguly, Pápai, Jankó János hagyatékainak feldolgozására, az anyagi kultúra vizsgálatára. Már az egyetemi évek alatt is megfordult Erdély számos vidékén, terepmunkát végzett K. Kovács Lászlóval különböző Borsa-völgyi és udvarhelyszéki magyar falvakban. A háború után néhány évig a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgozott és megpróbálta rendbe rakni az obi-ugor gyűjteményt, de aztán 1949–1957 között a pécsi múzeum néprajzi osztályán tevékenykedett. Szíve csücske az Ormánság, Vajszló és környéke volt, ahonnan több rövid közleményének anyaga származott. Akkoriban főként a hagyományos állattartás lassan feledésbe merülő tárgyai kötötték le érdeklődését. A pécsi évek termése – a baranyai szőttesekről (1957) készült műve mellett – a néprajzi tájmonográfiák sorozatában (1960) megjelent kötete, az *Ormánság* is. Akkor született Problémák az ormánsági etnikai csoport körülhatárolásában címen (1958) megjelent módszertani jellegű tanulmánya, mely a néprajz szakon azóta is a kötelező olvasmányok listáján szerepel.

* Elhangzott 2008. február 25-én a budapesti Farkasréti temetőben.

Az 1957–1987 közötti három évtizedet a budapesti Néprajzi Múzeum szolgálatában töltötte, előbb osztályvezetői, majd főigazgató-helyettesi beosztásban. Az obi-ugor és finn gyűjtemények kezelése mellett felügyelte a múzeum páratlan értékű „nem európai" gyűjteményeit is. Vezetői és szakmai-közéleti feladatai mellett figyelmét ekkor az obi-ugor népek, a manyszik és a hantik tárgyi kultúrájára összpontosította. Előmunkálatként kiadta Reguly néprajzi gyűjteménye című alapos dolgozatát (*NÉ* 1959). Az 1966-ban megvédett kandidátusi értekezését szintén az obi-ugor népek anyagi kultúrájának szentelte. Ebből az összefoglalásból eddig csupán részletek, egyes fejezetek jelentek meg nyomtatásban: Az obi-ugor népek állattartása a XIX. században (*NÉ* 1965); illetve Az obi-ugor női ruházat (*Ethn.* 1967).

Múzeumi vezetőként már-már aggályosan védelmezte a gyűjtemények épségét, szorgalmazta a gyarapítás, a tárgygyűjtés, a nyilvántartás, a tudományos feldolgozás munkálatait. Végezte a nem látványos múzeumi aprómunka végtelenül időigényes és nagy szakértelmet kívánó napi feladatait. Nem értett egyet a Néprajzi Múzeum költöztetésével, Kossuth téri elhelyezésével, s a gyűjtemények külső raktárakban történő „deponálásával", a Néprajzi Múzeum és a szentendrei skanzen perszonális uniójával. A mintegy két évtizeden át tartó szembenállás, oppozíció ifj. Kodolányi Jánostól és a múzeum akkori főigazgatójától is igen sok energiát vont el – mindkettőjük és szakunk kárára.

Meg kell emlékeznünk elhunyt kollégánknak a tudományos közéletben ellátott feladatairól és tanári, oktatói tevékenységéről is. Az 1960-as években a Magyar Néprajzi Társaság főtitkári, az 1980-as évektől fogva hosszú időn át viselt alelnöki, időnként ügyvezető alelnöki tisztségében szervezte nagy múltú szakmai egyesületünk működését. Több cikluson át volt a Tudományos Minősítő Bizottság Néprajzi Szakbizottságának titkára, majd elnöke. Évtizedeken át aktív tagja volt az MTA Néprajzi Bizottságának, de részt vett számos egyéb hazai és nemzetközi tudományos társulat, bizottság munkájában és a felsőoktatásban is. Az egyetemi munkába előbb az ELTE Finnugor, majd az ELTE Folklore Tanszékén egyetemi docensként kapcsolódott be. Sokirányú szakmai, tudományos tevékenységét számos kitüntetéssel ismerték el. Mind közül a *Móra Ferenc-emlékérem*, a *Györffy István-emlékérem* és finn kitüntetései (mint a *Finn Oroszlánrend Érdemérem*) voltak számára a legkedvesebbek. Az MTA Doktori Tanácsa 1997-ben életműve alapján, tézises védéssel fogadta be az MTA doktorainak nagy családjába.

Végül szólnunk kell az apai örökség másik nagy tételéről, a finn rokonság és barátság ápolásáról. Ifj. Kodolányi Jánost küzdelmes évein is átsegítették a finn barátok, a számára oly fontos finn kapcsolatok. Kevesen tettek annyit a finn–magyar tudományos kapcsolatok erősítése, építése terén, mint Ő. Nem csupán a hazai nagy elődök, Reguly, Pápai, Jankó János, Bán Aladár emlékét ápolta, de a finn etnológusok hazai megismertetéséért is sokat tett. Ismeretesek *A finnugor őshaza nyomában* címen megjelent (1973) és a Jankó-hagyatékot feldolgozó tudománytörténeti kötetei (Jankó János: *Finnországi jegyzetei* [szerk. 1993], Jankó János: *Utazás Osztjákföldre 1898* [szerk. 2000], *Úton a szibériai atyafiakhoz. Jankó János oroszországi levelei* [szerk. 2001]). Rendszeresen beszámolt a finn és a finnugor néprajzi eseményekről, recenzálta a frissen megjelent könyveket, megemlékezéseket írt a finn néprajz elhunyt nagyjairól (pl. U. T. Sirelius, T. Vuorela, N. Valonen) és szorgalmazta finn néprajzi kötetek kiadását magyarul. Kustaa Vilkuna *Apáink munkája* (1984), Johan Turi *A lappok élete* (1983) című könyvének kiadását szakvéleménnyel, előszóval segítette, Ilmar Talve *Finn néprajz* című könyvének magyarra fordítására pedig maga vállalkozott.

Az 1960-as évektől kezdődően sokszor járt Finnországban, a Nemzetközi Finnugor Kongresszusoknak elmaradhatatlan résztvevője volt. Ritkán láttam olyan elégedettnek, mint 1985-ben a Syktyvkarban, Komiföldön tartott kongresszus „néprajzi estjén", ahol a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti, illetve külföldi levelező tagságáról szóló okleveleket adtuk át észt, finn, udmurt, votják, komi, mordvin, mari (cseremisz), hanti nemzetiségű kutatóknak. Többségük megválasztására tőle kaptunk írásos javaslatot.

Kezdeményezője és egyik fő szervezője volt a Finn Néprajzi Társasággal együttműködve 1984-ben elindított, és azóta is tartó, finn–magyar néprajzi szimpóziumok sorozatának. 2000-ben még feleségével, Líviával együtt eljött velünk a Lappföldre is, de a hazafelé úton, a repülőn úgy vett tőlünk búcsút, mint aki már nem számít újabb finnországi konferenciára. 2003-ban még örömmel eljött velem a Lakitelken rendezett 8. szimpózium megnyitójára és az volt utolsó megjelenése ebben a társaságban. A jövőre esedékes 10. találkozón néma felállással fogunk emlékezni rá, mint a konferenciasorozat alapítójára.

Emlékét megőrizzük, műveit forgatjuk, tudományos törekvéseit tiszteljük és erkölcsi példaadása előtt fejet hajtunk. Így marad velünk, noha most búcsút veszünk tőle e rövid földi létben.

Drága barátunk, kedves János, Isten nyugosztaljon!

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

MINDENFÉLE

Túl egy határon

Gráfik Imre a *Néprajzi Hírek* 2007. évi 3–4-es számában (116–118. old.) „kötelességének" érzi, hogy „helyreigazítást" kérjen azzal kapcsolatban, hogy a *Györffy István-emlékérem* odaítélésekor az őt méltató kolléga valótlanságot állított. Ő ugyanis semmiféle *állami* elismerésben nem részesült, nem hogy „számos" ilyet kapott volna, mint ami most már – ó, egek! – írásban is olvasható (*Néprajzi Hírek* 2006. 3–4. 8.).

Idáig rendben is volnánk. Ám itt nincs vége, s a szerző jó másfél oldalon keresztül, tudományos apparátussal részletezi saját érdemeit. Lelke rajta, mondhatnánk, nem törvényszerű, hogy kinek mitől kezd émelyegni a gyomra. De a „helyreigazítás" olyan lendületet vesz, hogy írója már nemcsak a jó ízlés határán lendül túl, hanem a tisztességén is. A lendület rafinált vádaskodásba viszi, eszközül felhasználva holmi ócska pletykát, mi szerint egy „muzeológiai berkekben tájékozott" pályatársa szerint a Néprajzi Múzeumból utoljára Hoffmann Tamás terjesztett volna fel valakit is hivatali elismerésre. A múzeum volt „hűséges alkalmazottjaként" nem is hagyja olvasóját kétségek között: nem egészen tíz sorral feljebb már leírta – ügyes! – a két utód nevét. Természetesen a jelen sorok írójáét is. A papír mindent elbír, szokták mondani, ám aki a szóbeszédet és az *ab ovo* nem nyilvános információt tudatosan összekeveri, mi több: saját önképének fényezése érdekében más lejáratására alkalmas módon nyilvánosan fölhasznál ilyesmit, az nincs tisztában az írás felelősségével. Az emberi tartással. Odaát tolta magát egy határon.

Imre, hova lett józanságod, hogyan lehet így elvéteni az „arányok és mértékek" kérdését? Nincs az a lovagkereszt, díj, térdszalagrend és társai, ami ha nincs, ezt a módszert elfogadhatóvá teszi. Meg vagyok döbbenve!

FEJŐS ZOLTÁN

Rövid hírek, tudósítások

ÁRPÁD-PAJZS KALLÓS ZOLTÁNNAK. Az *Árpád-pajzs* kitüntetést és emléklapot a Holdvilágárok Alapítvány hozta létre 2007-ben a pozsonyi csata és Árpád fejedelem halálának 1100. évfordulója alkalmából. A díszes pajzsot formázó kitüntetést minden évben heten kapják meg. A díjat a kuratórium azoknak ítéli, „akik munkásságukkal és életvitelükkel, nemzetükhöz való – fennhéjázás nélküli – ragaszkodásukkal arra érdemessé váltak". Az átadóünnepségre először 2007. július 7-én került sor a Magyar Kultúra Alapítvány budapesti székházában. Az *Árpád-pajzs* kitüntetésben részesült – mások mellett – Kallós Zoltán erdélyi néprajzkutató.

BÁLINT SÁNDOR BOLDOGGÁ AVATÁSI ELJÁRÁSA. *Folytatódik az 1980-ban elhunyt szegedi néprajzkutató és művészettörténész, Bálint Sándor boldoggá avatási eljárása. A kánonjogi folyamat elindítását néhány éve a Szeged-Csanádi Egyházmegye korábbi vezetője, Gyulay*

Endre kezdeményezte. Az ismerősök, tanúk meghallgatását, illetve Bálint Sándor összegyűjtött műveinek dokumentumait a mostani püspök, Kis-Rigó László eljuttatta a Vatikánba, ahol döntenek arról, hogy a „legszögedibb szögedi" élete alapján példaképnek tekinthető-e. Az eljárás két-három évtől évszázadokig is eltarthat. (MTI, 2007) • Ima Bálint Sándor boldoggá avatásáért. *Istenünk! Te megengeded nekünk, hogy a kegyelmedet felhasználó embereket mint példaképeket magunk elé állítsuk és a magunk hivatásában, életében követni próbáljuk. Sándor szolgád szeretett Téged és mindig figyelt lelkiismerete szavára, amelyben a Te szavadat akarta felismerni és utasításodat megvalósítani. Ezért képezte magát, ezért ment a nép közé, hogy a magyar vallásos kultúra gyöngyszemeit mindnyájunk számára hitet növelő kinccsé tegye. De megalázottságának és szenvedéseinek útján is benned bízott, Téged nézett és a te erőddel győzött emberi szenvedélyein. Add meg neki a hozzád hűségeseknek megígért mennyei örök életet és add meg nekünk, hogy őt a boldogok között tisztelhessük és így még inkább példaképünknek tarthassuk. Krisztus a mi Urunk által. Amen. (Írta: Gyulay Endre püspök)*

NOVÁK LÁSZLÓ FERENC KÖSZÖNTÉSE. Tisztelői, kollégái és barátai 2007. június 15-én a nagykörösi Czifra Csárdában köszöntötték Novák László Ferenc néprajzkutatót 60. születésnapja alkalmából. Az ünnepség keretében adták át számára *Az Alföld vonzásában – Tanulmányok a 60 esztendős Novák László Ferenc tiszteletére* (szerk.: Ujváry Zoltán, Az Arany János Múzeum Közleményei XII., Nagykörös–Debrecen, 2007. 654 old.) című tanulmánykötetet (ism.: Mészáros László. *Ethnica* 2007. 4. sz. 137–138. old.).

MESE. *Érdekes műsorral örvendeztette meg a repülőgépre várakozókat a Ferihegyi repülőtér 2007. július 19-én: a 2-es terminálban belga, cseh, dán, finn, francia, ír, német és magyar előadóművészek mondtak meséket a* Tündérmesék felszállás előtt *című program keretében.* • *Benedek Elek emléke előtt tisztelegve a Duna TV 2007 decemberét* a népmese hónapjává *nyilvánította. Az első naptól 25-éig a kora délutáni órákban minden nap levetítettek egy-két filmet a* Magyar népmesék *című, világsikert aratott sorozatból.* Mese-játék *címmel egy magyarnépmese-vetélkedőt is rendeztek négy anyaországi, valamint négy határon túli általános iskolás csapat részvételével. A műsorkészítők csaknem kétszáz mesét adtak meg a diákoknak mint a vetélkedő kérdéseinek, feladatainak témáit. A csapatok filmrészletek, a Budapesti Bábszínház művészei által előadott mesejelenetek felismerésében, mesekellékek, meseszámok ismeretében, meserészletek eljátszásában, mesék befejezésében mérték össze tudásukat. A műsort Rózsa György vezette, a zsűri egyik tagja Nagy Ilona néprajzkutató volt.* • *A* Népszabadság *című napilap könyvsorozatában (A Magyar Irodalom Remekei), annak XVI. köteteként 2007-ben megjelent Arany László* Magyar népmesék *című gyűjteménye (első kiadása:* Eredeti népmesék. *Pest, 1862).*

TESSEDIK SÁMUELRE EMLÉKEZTEK. Szarvason, 2007. július 22-én emlékünnepséget tartottak az újratelepítés 285. és Tessedik Sámuel, a magyar és a szlovák nemzet által egyaránt tisztelt evangélikus lelkész, író, pedagógus itteni letelepedésének 240. évfordulója alkalmából.

TANULMÁNYOK A TRANSZCENDENSRŐL. *Megjelent az e címet viselő sorozat legújabb darabja, mely a* Maszk, átváltozás, beavatás *című, 2005 májusában Siklóson megrendezésre került konferencia tanulmányait tartalmazza. (*Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. *Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó, Bp., 2007. 614 old.)*

GULYÁS ÉVA KÖSZÖNTÉSE. Gulyás Éva, a jeles szolnoki néprajzkutató 2006-ban ünnepelte 60. születésnapját (vö. pl. *Néprajzi Hírek* 2006. 3–4. sz. 96–97. old., *Ethnica* 2006. 4. sz. 145–147. old.). A *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* legújabb kötetében (XVI., Szolnok, 2007) Ujváry Zoltán Gulyás Éva köszöntése című írását olvashatjuk (7–13. old.) és ugyanazon kiadványban, Benedek Csaba összeállításában Gulyás Éva 1972 és 2006 között megjelent műveinek bibliográfiája is napvilágot látott (436–440. old.).

SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM – SKANZEN ÖRÖKSÉG PROGRAM. *2007. július 26-án döntött a kormány az Új Magyarország Fejlesztési Terv akcióterveiről. A kiemelt projektek között támogatást kap a Skanzen Örökség Program (SÖP) is. A tervezett fejlesztéssel elkészül az SZNM tudományos terv szerinti következő – Észak-magyarországi falu – tájegysége, és az Alföldi mezőváros tájegység is tovább bővül egy műemlék vasútállomás-épülettel. Az örökségvédelmi beruházások mellett, közösségi infrastruktúra-fejlesztésként, belső közlekedtetést segítő, korhű skanzenvasút is épül. A korszerű Nyilvános Muzeológiai Műhely megépítésével pedig a múzeumi háttérmunka kerül bemutatásra a nagyközönség előtt, amely lehetővé teszi a nyilvános műhely, az interaktív látványraktár és az új oktatási színhely együttes, hatékony működtetését.*

ELISMERÉSEK A MESTERSÉGEK ÜNNEPÉN. 2007. augusztus 17. és 20. között huszonegyedik alkalommal gyűlt össze mintegy 800 kézművesmester a budai Várban, a *Mesterségek Ünnepén*. Az ez évi fő téma a bőrművesség volt, amelyhez a Nemzeti Galériában kiállítás is kapcsolódott. A találkozó kimagasló eseménye Sebestyén Márta születésnapi koncertje volt. Hagyomány, hogy a Mesterségek Ünnepén adják át a kézműves szakma elismeréseit. *Az Év Ifjú Mestere* ifjú Vajda László díszműkovács lett. *Az Év Mestere* pedig Haris Mária szövő. *Király Zsiga-díj*at kapott Orot István csipkekészítő, Hutkai László bőrműves, Freund János fafaragó, Molnárné Forray Marianna, a Fügedi Márta Népművészeti Egyesület elnöke és a Diósgyőri Kézműves Alkotóház igazgatója, valamint Kovács József fafaragó. A *Hagyományőrző Díj*at Varga Zoltánné botpaládi pedagógusnak és szövőnek ítélték, az életmű-elismerést, vagyis az *Aranykoszorú* díjat pedig ez alkalommal Balda Mihályné hímző vehette át.

SEBESTYÉN MÁRTA. *Sebestyén Márta* Kossuth-díj*as és* Liszt-díj*as énekesnő művészi tevékenységét 2007-beni is több kitüntetéssel ismerték el: januárban megkapta* A magyar kultúra követe *címet, májusban* tiszteletbeli tagjá*vá választotta a Magyar Művészeti Akadémia, júniusban pedig a Magyar Szabadság Alapítvány* A Magyar Szabadságért *díjban részesítette.• A művésznő 50. születésnapja alkalmából a* Magyar Nemzet*ben jelent meg vele készített, terjedelmes interjú (Kiss Eszter Veronika: Az énekhang messzebre jut, mint a gondolat. A kis falvaktól a windsori kastélyig: Sebestyén Márta vasárnap ünnepli ötvenedik születésnapját. 2007. aug. 18. 5. old.).*

KITÜNTETÉSEK AUGUSZTUS 20-A ALKALMÁBÓL. Augusztus 20-a, államalapító Szent István királyunk ünnepe alkalmából 2007-ben Palya Bea előadóművész és Felföldi László néptánckutató *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje*; Halmos Béla népzenekutató, népzenetanár, előadóművész pedig *A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje* kitüntetésben részesült. Több évtizedes múzeumpedagógiai, közművelődési és kutatási tevékenységéért Káldy Mária; a táncházmozgalom, különösen a gyermekek néptáncoktatása terén végzett tevékenységéért Neuwirth Annamária; a népi bőrműves szakma fejlesztése, oktatási rendszerének kimunkálásában végzett tevékenységéért pedig Torma László *Életfa-díj*at kapott. Veres László, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója munkásságát *Széchényi Ferenc-díj*jal ismerték el. Az ez évi *Csángó Kultúráért Díj* kitüntetettje Tánczos Vilmos néprajzkutató, kolozsvári egyetemi tanár volt. *A Népművészet Mestere* és *A Népművészet Ifjú Mestere* kitüntető címben az alábbiak részesültek. *A Népművészet Mestere*: Bágy György táncos, népdalénekes, román hagyományőrző; Illés Gyula takács, népi iparművész; Kádár Gergelyné Papp Erzsi népdal- és balladaénekes; Ország László hímző, népi iparművész; Pápai Józsefné Rózsa Ilona népdalénekes; Sibinger Miklós, A Népművészet Ifjú Mestere, fafaragó népi iparművész; Szőke István fa- és csontfaragó népi iparművész; Tankó Fülöp erdélyi mesemondó; Tímár Viktor erdélyi népzenész; Zorkóczy Miklósné Lázi Éva népviseletes babakészítő. *A Népművészet Ifjú Mestere*: Benczédi László székelyudvarhelyi faragó; Csonka Ferenc vajdasági népi hegedűs; Dienes Nikolett kisgyőri gyapjúszövő; Dobos Krisztina felsőpakonyi bőrműves; Farkas László és Molnár Anna táncospár; Jófejű Kinga győri csipkekészítő; Kelemenné Hézser Katalin budapesti vászonszövő; Konyári Ibolya nyíracsádi népi ék-

szerkészítő; Milleiné Kelemen Csilla lengyeli csipkekészítő; Németh András pomázi tekerős; Ónódi Béla váci népitáncos szólista; Szőke Péter tiszakécskei citerás; Szűcs Judit tiszafüredi fazekas; a pécsi Jasen Trió; a pécsi Vizin Zenekar.

CSÍK VÁRMEGYE TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE. *Ezzel a címmel jelent meg Vámszer Géza Csík vármegye helységekre lebontott, részletes könyve, melyhez 1929 és 1941 között gyűjtött anyagot. Az újabb kutatások ismeretében néhány adat kiegészítésre szorult – ezeket Szőcs János dolgozta bele a kiadványba. (Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2007. 200 old.)*

LAKATOS MENYHÉRT HALÁLA. Életének 82. évében, 2007. augusztus 21-én elhunyt Lakatos Menyhért kétszeres *József Attila-díj*as író, ciganológus. Augusztus 29-én temették el az Óbudai temetőben. • A legnagyobb visszhangot kiváltó, életrajzi ihletésű, folklorisztikus elemekkel átszőtt, több nyelvre lefordított regénye a *Füstös képek* (Magvető, Bp., 1975) volt, amelyben elevenen és hitelesen mutatta be az 1940-es években élt magyarországi cigányok életét.

EMLÉKEZÉS ZENTAI JÁNOSRA. *Zentai Jánosról (1907–1973), a kiváló etnográfusról születésének 100. évfordulója alkalmából a* Rálátás*ban (2007. 4. sz. 32–37. old.) Dankó Imre közölt terjedelmes méltató, „emlékező-emlékeztető" írást.*

PALÓC VISELET. Palócföld viseletéhez kapcsolódóan két kiállításról adunk hírt. 2007 augusztusában főkötőket bemutató tárlat várta az érdeklődőket Rimócon, ahol egyben viseletkészítő-konferenciát és falunapot is rendeztek. • A salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumban 2007 októberében nyílt meg az a népviseleti kiállítás, mely átfogó képet kívánt nyújtani a felvidéki palócság öltözködési kultúrájáról. A tárlat anyagát az Ipolyvarbótól Medveshidegkútig húzódó területen gyűjtötték össze.

KORNISS PÉTER HETVENÉVES. *2007-ben ünnepelte hetvenedik születésnapját a kiváló magyar fotográfus, Korniss Péter. A kolozsvári születésű, majd a '40-es évek végén családjával Budapestre költöző Korniss véletlenül került kapcsolatba a fényképészettel, s kezdetben sport- és női lapoknak fotózott, majd a '70-es évektől legfőképpen Erdélyt járja. Számos, nemzetközileg is ismert felvételt készített például Széken, és több néprajzi–szociográfiai vonatkozású önálló kiadványa is napvilágot látott, mint a* Múlt idő *(Corvina, Bp., 1979),* A vendégmunkás *(Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1988), a* Balaton *(Magyar Könyvklub, Bp., 2000), a* Jászság *(Magyar Könyvklub–Jászságért Alapítvány, Bp., 2001), a* Ki népei vagytok? *(Helikon Kiadó, Bp., 2006), vagy például a* Betlehemes *(Helikon Kiadó, Bp., 2006).*

KRÍZA ILDIKÓ AZ MTA DOKTORA. Kríza Ildikó *A Mátyás-hagyomány évszázadai* című doktori értekezését 2007. szeptember 4-én az MTA székházának Nagytermében védte meg. Az opponensek Bartha Elek, Ujváry Zoltán és Kerényi Ferenc voltak.

KÖTÖNY NÉPE. *2007-ben látott napvilágot a Kunsági Téka-sorozat második köteteként Bagi Gábor munkája, amely a kunok történetével foglalkozik. (*A Nagykunság a XIII–XVI. században. *Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2007. 95 old.)*

EMLÉKEZÉS SÁNDOR ISTVÁNRA. Társaságunk Folklór Szakosztálya 2007. szeptember 5-én *Folklór és irodalom* címmel emlékülést rendezett Sándor István irodalomtörténész, néprajzkutató és bibliográfus születésének 100. évfordulója alkalmából. A házigazda Barna Gábor, a levezető elnök Szilágyi Miklós volt és az alábbi előadások hangzottak el. Szilágyi Márton: *A 18. századi magyar irodalom Sándor István kutatásaiban*; Kerényi Ferenc: *A Jókai-kutató Sándor István*; Pap János: *A mezőkövesdi tanár és a matyók kutatója*; Vajda Tamás: *Sándor István a szegedi tanárképző főiskolán*; Nagy Réka: *A néprajzi bibliográfus.* • Emlékezés egy nagy tudósra címmel a *Magyar Nemzet* (2007. szept. 3. 14. old.) Kő András tollából közölt cikket Sándor Istvánról.

***NYOLCSZÁZÖTVEN ÉVES BÚCSÚJÁRÓHELY**. A stájer Máriazell búcsújáróhely 2007-ben ünnepelte alapításának 850. évfordulóját. Ebből az alkalomból XVI. Benedek pápa is ellátogatott oda szeptember 8-án és szentmisét pontifikált. A búcsújáróhelyhez kötődő népi vallásosságról rendezett vándorkiállítást a szombathelyi Savaria Múzeumban tekinthették meg az érdeklődők.*

EGYÜTTÉLŐ EGYHÁZAK. E címmel volt látható az a kamarakiállítás a Néprajzi Múzeumban 2007. szeptember 16. és október 28. között, mely a 17–18. században Magyarországra érkező telepesek vallási sokszínűségét mutatta be képek, szobrok, ünnepi tárgyak segítségével. Ezek elsősorban nem esztétikai minőségükben, hanem az alkotó és a befogadó folyamatban egyaránt jelenlevő kegyességgel tűnnek ki. Ebből sugárzik a népi vallásosság naiv tárgyainak esztétikai ereje.

***JANKÓ JÁNOS-DÍJAS KUTATÓK TALÁLKOZÓJA**. A Társaságunk* Jankó János-díjjal *kitüntetett tagjainak hagyományos találkozója 2007-ben szeptember 29-én volt Balatonalmádiban, Gráfik Imre Remete köz 2. sz. alatti nyaralóházában.*

KALOTASZEGI ÜNNEPEK. Újra kiadták Vasas Samu és Salamon Anikó *Kalotaszegi ünnepek* című munkáját, mely az erdélyi táj 41 falujának teljes ünnepi szokásrendjét tartalmazza, képekkel, kottákkal, rigmusokkal. (Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2007. 348 old.)

***NÉPZENEI TANSZÉK A ZENEAKADÉMIÁN**. Önálló Népzenei Tanszék létesült a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen (Zeneakadémián), amelynek vezetésével Richter Pált bízták meg. A 2007 szeptemberében tanulmányaikat megkezdett hallgatók a hároméves alapképzés oklevelét fogják megkapni, de már folyik a szak mesterfokozatának akkreditálása, így a diákok egy része három év múlva folytathatja egyetemi tanulmányait és tanári diplomát szerezhet.*

PÁRATLAN ÉRTÉKÜNK: AZ ŐRSÉG. Európa tíz legjobb falusi idegenforgalmi célpontja közé sorolta 2007-ben az Európai Bizottság az Őrséget. Az elismerő cím odaítélésénél figyelembe vették a vidék természeti szépségeit, népi kultúráját és a hagyományok őrzését.

***NÍVÓDÍJAT KAPOTT A NÉPRAJZI MÚZEUM PEDAGÓGIAI PROGRAMJA**. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Múzeumok Mindenkinek programja* Nívódíját *kapta meg a Néprajzi Múzeum a Legjobb múzeumpedagógiai kezdeményezés kategóriában 2007. október 1-jén a Múzeumok Őszi Fesztiválját megnyitó Múzeumpedagógiai Évnyitó alkalmából. A színes, játékos* – A magyar nép hagyományos kultúrája *című állandó kiállításhoz kapcsolódó – interaktív programot (Babahalom a lomban. Valóban?) Joó Emese múzeumpedagógus és Szojka Emese muzeológus közösen dolgozta ki.*

NÉPRAJZOS TALÁLKOZÓ SZEGEDEN. A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke 2007. október 13-án tartotta sorrendben az ötödik, immáron hagyományossá vált rendezvényét, amely lehetőséget biztosított a végzett és a jelenlegi diákok számára az ismerkedésre, a kapcsolatok kiépítésére, megerősítésére. Ez az alkalom különlegesnek számított, hiszen 5 éve hunyt el tragikus hirtelenséggel Bellon Tibor, aki alapvető szerepet játszott a szegedi néprajzi oktatás szakká szervezésében. A Bölcsésztudományi Kar konferenciatermében a résztvevők a délelőtti program keretében Szilágyi Miklós, Örsi Julianna, Mód László, Simon András és Barna Gábor előadásait hallgathatták meg, amelyek igyekeztek Bellon Tibor sokoldalú tevékenységét (muzeológus, kutató, pedagógus) bemutatni. Az emlékülés előtt Paládi-Kovács Attilának jutott osztályrészül az a megtisztelő feladat, hogy ünnepélyes keretek között felavassa a Győrfi Sándor szobrászművész által készített domborműves emléktáblát, amely az új helyre költöző néprajzi tanszék egyik termében nyer majd végső elhelyezést. Ebéd után került sor Dóm téren a Pantheonban Bálint Sándor szobrának megkoszorúzására, amely minden évben megismétlődő eseménye a néprajzos találkozónak. Ezt követően tartották meg a

résztvevők a szegedi öregdiákok által alapított Solymossy Sándor Egyesület közgyűlését, amelyen Simon András (titkár) beszámolt az előző évi tevékenységről, ugyanakkor a tagok javaslatot tehettek a tervekre vonatkozóan. Délután négy órától Barna Gábor ismertette az elmúlt év eseményeit, majd átadta a tanszéki diplomákat. A hivatalos program Tóth Mariann 2007-ben végzett hallgató előadásával zárult, amely a magyarországi hon- és népismeret tanítását igyekezett bemutatni. (MÓD LÁSZLÓ)

A DUNA MENTE NÉPÉNEK ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁSA. *Andrásfalvy Bertalan harminckét évvel ezelőtt e címmel megjelent könyvének második, átdolgozott kiadása látott napvilágot 2007-ben, mely az első megjelenése óta igen keresetté vált nemcsak a néprajzosok, hanem a tájhasználat és a vízgazdálkodás szakértőinek körében is. Ez is indokolta újbóli megjelenését. A könyv rendszerezi a táji adottságokkal, a gazdálkodással kapcsolatos ismereteket, leírja, hogy az ember milyen módon alkalmazkodott a táj nyújtotta lehetőségekhez és milyen szerepet játszott a gazdálkodás feltételeinek megőrzésében. Ezek mellett a szerző részletesen bemutatja a táj népének életét, gazdálkodását, az árterek lehetséges haszonvételeit, például az állattartás és a halászat módjait, a táj változásait, valamint értelmezi a Duna menti települések sorsának a környezeti változásokhoz kapcsolható átalakulását, és előrevetíti a máig tartó mélyreható változásokat. Az ármentesítési munkák befejezése előtti Tolna és Baranya megye sajátos képének megismertetése most, a 21. század elején talán még a korábbinál is időszerűbb: az egykori, sajátosnak mondható gazdálkodás helyszínén manapság a környezetet sem kímélő „garázdálkodás" folyik. A könyv bemutatója 2007. november 8-án volt az ELTE BTK Kari Tanácstermében. (Ekvilibrium Könyvkiadó, Budakeszi, 2007. 440 old.)*

BERECZ ANDRÁS. „Berecz András még azokkal is képes elhitetni, hogy a magyar kultúra, az évszázados-évezredes népi hagyomány nem fénye vesztett limlom, nem poros és múzeumszagú, hanem örök érvényű, ha tetszik, modern, akik előítélettel állnak hozzá. A 21. század fiataljainak is tud újat és hasznosat mondani. Tréfáival mindenkit megszólít, s ha már övé a figyelem, megláttatja a hallgatósággal a dalokban, mesékben rejlő üzenetet. Mint egy próféta, akinek küldetése van. [...]" – írja Kiss Eszter Veronika annak az interjúnak a bevezetéseként, amelyet Berecz Andrással 50. születésnapja alkalmából készített (Átadható-e a lélekben megsüketült embernek a saját hangja? Berecz András népdalénekes és mesemondó holnap ünnepli ötvenedik születésnapját. *Magyar Nemzet* 2007. okt. 27. 5. old.). • Telt ház előtt ünnepelte 50. születésnapját 2007. október 28-án Berecz András a Művészetek Palotája Bartók Béla Nemzeti Hangversenytermében, ahol a népdalénekes-mesemondó átvehette az *Árpád fejedelem-emlékdíj*at is. A koncert gerincét a most megjelent *Legényes* című lemez agyaga alkotta.

ÚJ HELYEN A BEREGI MÚZEUM. *Vásárosnaményban 2007. október 31-én avatták fel az új Beregi Múzeumot, mely a felújított Tomcsányi-kastélyba költözött. A kúria épületében kialakítottak egy olyan emlékszobát, amelyben a múzeumalapító Csiszár Árpád református lelkész munkásságát mutatják be.*

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS ZENTÁN A KISEBBSÉGI LÉTRŐL, IDENTITÁSRÓL. *Történelmi tudat – kulturális emlékezet* címmel 2007. november elején tudományos tanácskozást tartottak Zentán a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet rendezésében, amelyen néprajzi és kulturális antropológiai tematikájú előadásokkal Voigt Vilmos, Csorba Béla, Hajnal Virág, Kotics József, Papp Árpád és Raffai Judit szerepelt.

FARMER. *A pápai Kékfestő Múzeum* Az örökéletű farmer *című vendégtárlata volt látható a Néprajzi Múzeum földszinti termeiben 2007. november 7. és 2008. március 16. között. A mindenki által ismert ruhadarab története 1870-ben indult, amikor a Nevada állambeli Reno városában élő Jacob Davis szabómester egyik vásárlója éppen favágó férjének keresett nadrágot, amihez Levi Strauss San Franciscó-i méteráru-kereskedőtől vásároltak anyagot. A*

napjainkig tartó történet folytatásával bárki megismerkedhetett, aki ellátogatott a Néprajzi Múzeumba. A kiállítás rendezője Méri Edina volt.

SZÉP BÖZSIÉK. Glatz Oszkár *Kossuth-díj*as festőnek több mint hetven műalkotása, valamint néhány személyes tárgya lett 2007-ben végérvényesen Buják község tulajdona, miután a Nógrád Megyei Bíróság ezt az ítéletet hozta. A festmények között jó néhányon népviseletbe öltözött bujáki parasztlány, köztük az ismert Szép Bözsi látható.

MEGJELENT A MAGYAR NÉPRAJZI BIBLIOGRÁFIA 2001–2002. *Az 1971 óta megjelenő magyar néprajzi bibliográfia 1989-től a Néprajzi Múzeum gondozásában lát napvilágot. A kötet 3023 tételt tartalmaz, ez tulajdonképpen egy szelektív változata annak az anyagnak, amelyet a könyvtár adatbázisa tartalmaz ezekre az évekre vonatkozóan. Szerkezete, apróbb változtatásokkal, az utóbbi évek megszokott gyakorlatát követi. Annyi bővülés figyelhető meg, hogy nemcsak a néprajz, a folklorisztika, az antropológia különböző irányzatainak publikációi, hanem részben a társadalomtörténet, a szociológia és más rokon tudományok szorosan kapcsolódó hazai könyvei és cikkei is bekerültek a kötetbe. (Szerk.: Mészáros Borbála. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2007. 312 old.)*

ELHUNYT KUBINYI ANDRÁS. 2007. november 9-én, életének 79. évében elhunyt Kubinyi András történész, az MTA rendes tagja. A Budapesti Történeti Múzeum kutatója, majd az ELTE Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszékének vezetője, emeritus professzora a néprajz számára is fontos publikációkat készített főként középkori témákból. A tudóst a Magyar Tudományos Akadémia saját halottjának tekintette, temetése november 29-én volt.

KÖSZÖNTÖTTÉK PETERCSÁK TIVADART. *2007. november 9-én az egri Vármúzeumban nagyszámú ünneplő közönség köszöntötte a 60 éves Petercsák Tivadart, az intézmény és a Heves Megyei Múzeumi Szervezet igazgatóját. Az* Agria *XLIII. kötete (Eger, 2007. 842 old., szerk.: Veres Gábor) erre az alkalomra és a jeles néprajzkutató tiszteletére jelent meg. A kötetben az ünnepelt munkásságát Bodó Sándor ismertette (5–10. old.) és abban Petercsák Tivadar 1966 és 2006 között megjelent műveinek bibliográfiája (összeállította: S. Fekete Ágnes, 809–833. old.) is helyet kapott.*

KOSÁRY DOMOKOS HALÁLA. Kilencvenötödik életévében elhunyt Kosáry Domokos egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia egykori elnöke, a magyar történetírás meghatározó alakja. 1913-ban született Selmecbányán nagypolgári családban. Gazdag életpályája bővelkedett megpróbáltatásokban (a kommunista fordulat után félreállították, az 1956-os eseményeket követően be is börtönözték). 2007. november 16-án távozott az élők sorából, de életműve a halhatatlanok közé emelte. • Temetése december 4-én volt Budapesten, a Farkasréti temetőben.

HAZÁM DÍJAT KAPOTT SÁROSI BÁLINT. *A Magyar Tudományos Akadémián 2007. november 17-én adták át a XXI. Század Társaság* Hazám Díját. *A Varga Imre József Attilát ábrázoló kisplasztikájával és 250 ezer forinttal járó kitüntetést, mint 2001 óta minden évben, ezúttal is hét személy kapta meg, köztük Sárosi Bálint népzenekutató.*

K. CSILLÉRY KLÁRA ÉS GRÓF ZICHY ISTVÁN. Ami e két személyt összeköti, az nem más, mint a Néprajzi Múzeum és annak tudománytörténeti kiadványsorozata, a Series Historica Ethnographiae. E sorozat két legújabb, 13. és 14. darabja jelent meg 2007-ben. Előbbi *Az ácsolt láda* címet viseli, és K. Csilléry Klára emléke előtt kíván tisztelegni. Ebben eddig meg nem jelent, vagy nehezebben hozzáférhető írásaiból gyűjtött össze hármat a kötet szerkesztője, Kiss Margit: Szökrönyök Sumonyból és Cserdiből (1947); Az ácsolt láda (1951 és 1982); Az ácsolt ládák ornamentikája (1982). (K. Csilléry Klára: *Az ácsolt láda. Összegyűjtött tanulmányok.* Néprajzi Múzeum, Bp., 2007. 152 old.) • A sorozat 14. tagja a G. Szabó Zoltán szerkesztésé-

ben megjelent, gróf Zichy István életét és munkásságát bemutató kiadvány, amely 19. század végi és 20. század eleji naplófeljegyzések, illetve egyéb dokumentumok alapján készült. Az érdekes olvasmányból bepillantást nyerhetünk a gróf képzőművészeti és néprajzi munkásságába, s mindezt G. Szabó Zoltán kísérőtanulmánya teszi teljessé. (*Curriculum Vitae. Gróf Zichy István élete és munkássága.* Néprajzi Múzeum, Bp., 2007. 188 old.)

***ELHUNYT EMBER JUDIT**. 2007. november 17-én, életének 72. évében elhunyt Ember Judit* Balázs Béla-díj*as dokumentumfilm-rendező, kiváló művész. Az 1970-es években több néprajzi dokumentumfilmet készített a Magyar Televíziónak, például a Bartók Béla egykori kalotaszegi asztalosmesterének emlékeit feldolgozó, „Ilyet én se csináltam, de nem is láttam…" című rövidfilmet, de a leginkább ismert a szegedi tanyavilág 1920-as éveinek „hőhéráról", azaz Pipás Pistáról forgatott alkotása, amelyhez Ember Judit évekig gyűjtötte az anyagot. Neki köszönhetően ismerhetjük meg a férfiruhába bújt és „férfivá lett" asszony alakját, aki segítséget nyújtott más asszonyoknak megszabadulni a férjeiktől (*Pipás Pista és társai, *1983).*

ÉLETEK ÉNEKE. Ezzel a címmel készítette el kilenc részes dokumentumfilmjét 2007-ben Bereczki Csaba az erdélyi tradicionális zenéről. A sorozatot nagy sikerrel vetítette több magyar televízió is. A film gerincét képező részt a 2004-ben elhunyt Fodor Sándor „Neti" kalotaszegi prímás síravatásán forgatták, amikor a filmsorozatban szereplő zenészek és bandák mind ott voltak ezen az eseményen, és együtt zenéltek „Neti" tiszteletére. Ekkor született az ötlet, hogy közös zenélésre máskor is összehívják őket, és mivel a film szülötte ez a páratlan együttes, ezért kapta a film elkészülte után az Életek Éneke nevet.

***„NEM MIND ARANY, AMI FÉNYLIK" – A DUNAI ARANYMOSÁS**. E címmel nyílt kiállítás 2007. november 23-án a komáromi Klapka György Múzeumban (ahol 2008. február 29-ig volt megtekinthető). A tárlat a Komárom környékén egykor fontos foglalkozás történetét, tárgyait mutatta be, ugyanakkor egyfajta emlékkiállításnak is tekinthető, amely Szakolczay Antal és Nagy Lajos ácsi aranyász és a szemben levő oldalon, a Lídia-szigeten egykor tevékenykedő Zsemlovics Imre munkáját örökítette meg. A megnyitón Kézdi László, Budapesten élő aranyász elevenítette fel a valamikor ácsi aranymosással kapcsolatos személyes emlékeit, méltatva a hangulatos rendezési elemekkel megtervezett kiállítást. (HORSA ISTVÁNNÉ)*

MAGYAR MŰVÉSZETÉRT DÍJAT KAPOTT MAGYAR ZOLTÁN. A határainkon túli magyarság folklórhagyományainak kutatásában elért eredményeiért Magyar Zoltán néprajzkutató a *Magyar Művészetért Díj*ban részesült, amelyet 2007. november 25-én a nagyváradi római katolikus püspöki palotában adtak át számára.

***HADIFOGLYOK, SZTÁLINI LÁGEREK ÉS A FOLKLÓR**. A L'Harmattan Kiadó és az Európai Folklór Intézet közös sorozatának újabb darabja jelent meg Küllős Imola és Vasvári Zoltán szerkesztésében* Áldozatok *címmel. E kötetben második világháborús hadifoglyok, illetve a sztálini lágereket megjárt emberek visszaemlékezéseiből, verseiből és rajzaiból adnak közre egy válogatást, melyet kísérő tanulmányok zárnak. A szerzők szavaival élve ez a munka nem pusztán egy „történelmi adattár", hanem „olvasmányos történelmi segédkönyv".* (Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjából. *L'Harmattan Kiadó, Bp., 2007. 342. old.) • A könyvet a* Honismeret*ben (2007. 5. sz. 100–101. old.) Zika Klára ismerttette.*

PRIMA PRIMISSIMA. 2007. december 7-én a budapesti Művészetek Palotájában tíz kategóriában adták át a 2003-ban Demján Sándor üzletember által, a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége (VOSZ) közreműködésével alapított díjakat a magyar szellemi élet, a művészet, a tudomány és a sport kiválóságainak. A magyar népművészet és közművelődés kategóriában *Prima Primissima Díj*at kapott Jankovics Marcell *Kossuth-díj*as filmrendező,

művelődéstörténész; *Prima* elismerésben részesült Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató, egyetemi tanár; a közönségdíjat a Magyar Állami Népi Együttes nyerte el.

EMLÉK-KÉPEK – ADALÉKOK MARTOS MÚLTJÁHOZ. *A felvidéki Martoson 2007. december 10-én Méry Margit pozsonyi néprajzkutató nyitotta meg az* EMLÉK–KÉPEK – Adalékok Martos múltjához *című fotókiállítást. A képek, melyeket 1938-ban néhai Nagy Lajos naszvadi fényképész készített, ma a dél-komáromi Klapka György Múzeum Két haza egy szívben megnevezésű felvidéki néprajzi gyűjteményének részét képezik. A gyűjtemény darabjait az 1947-ben Magyarországra áttelepített felvidéki családok ajándékozták a város múzeumának. A kiállításon, a budapesti Néprajzi Múzeum Textil- és Viseletgyűjteményének volt vezetője, Balogh Jánosné Horváth Terézia emlékezett vissza a 30 évvel ezelőtti martosi gyűjtésére és a martosi emberekre. A kiállítást Horsa Istvánné, az anyag gyűjtője méltatta, s azt követően a tárlat megtekintésére invitálta a vendégeket.*

KORTÁRS RUHA-TÉR-KÉP. Ezzel a címmel nyílt meg a Néprajzi Múzeumban az a rendhagyó kiállítás 2007. december 12-én, mely napjaink „viseletét" mutatja be. Csiszér Dóra főtanácsos (OKM Közgyűjteményi Főosztály) megnyitóbeszédét követően Fejős Zoltán főigazgató mutatta be a *Kortárs ruha-tér-kép*et, illetve beszélt magáról a Kiállítási Dominó-programsorozatról is (amelyhez ez a tárlat is tartozik), és a megjelenteknek levetítették a *Dől a dominó* című filmet. A kiállítást több budapesti és vidéki intézmény anyagából állították össze a rendezők: Fejős Zoltán, Frazon Zsófia, Sedlmayr Krisztina, Szabó Magdolna, Vándor Andrea. A bemutatott kortárs öltözetekből kiemelkednek többek között az uniformizált darabok, a sport-, a történelmi, a zenei irányzatokhoz tartozó ruhák. „A ruhatérkép [...] kísérlet a társadalmi önkép és önkifejezés részletgazdag világának reflektorfénybe állítására" – fogalmazódott meg az alkotók gondolata.

FLÓRIÁN MÁRIA VÉDÉSE. *Flórián Mária* Folyamatok a magyar paraszti öltözködés alakulásában (17–20. század) *című doktori értekezésének nyilvános vitája 2007. december 17-én volt az MTA székházának Kistermében. A jelölt Domonkos Ottó, Kisbán Eszter és Szende Katalin opponensi véleménye alapján megkapta az MTA doktora címet.*

BÖDÖNHAJÓK. Európai szenzációnak számít a régészek szemében az a huszonhét darabból álló bödönhajó-leletegyüttes, amelyet a Dráva mélyén találtak Barcs és Drávatamási között. A 10–13 méter hosszú tölgyfából készült vízi járművek feltételezhetően a török időkben nem hajóként, hanem pontonhídként funkcionálhattak. Az alaposabb ismeretek megszerzése végett a Néprajzi Múzeum értékes bödönhajóit is tanulmányozták a szakemberek. Ezeknek az egy törzsből kivájt csónakoknak a tárolása, megőrzése igen nagy odafigyelést igényel; a Néprajzi Múzeumban lévők a közeljövőben elkészülő speciális tárolókon kapnak helyet, míg a drávai bödönhajókat a víz konzerválta és a továbbiakban is egy medencében kell majd tartani azokat.

HAGYOMÁNY ÉS EREDETISÉG. *Ezzel a címmel jelent meg a Néprajzi Múzeum egyik kiadványsorozatának, a Tabula könyveknek nyolcadik kötete. A múzeum 2003. október 30. és 2004. szeptember 30. között mutatta be az* Eredeti, másolat, hamisítvány – tárgyak párbeszédben *című kiállítását, melyet kétnapos konferencia zárt a Néprajzi Múzeum és a PTE BTK Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék (Pécs) szervezésében. E konferencia előadásaiból nyújt válogatást ez a kiadvány. A kötet tanulmányai többek között azokra a kérdésekre keresik a választ, melyek a különböző tudományágak képviselőinek viszonyulását taglalják a „hagyomány", „eredetiség", „autenticitás" fogalmakhoz, valamint ezek a kérdések, problémák miként jelennek meg az általuk vizsgált területeken, így például a terepen, a tárgyakban, a gyűjteményekben, a szimbólumokban, a műalkotásokban és az irodalmi szövegekben. (Szerk.: Wilhelm Gábor. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2007. 268 old.)*

VOIGT VILMOS: TATÁR PÉNZ. „A magyar néprajztudomány már sokszor foglalkozott azzal a kérdéssel: milyen is »népünk« történelmi tudata? Még a szaktudományos folklorisztikai kutatások megindulása előtt Révai Miklós, Kultsár István, Kölcsey Ferenc, Erdélyi János, Arany János és mások a 19. század elejétől kezdve úgy gondolták, hogy a magyar népköltészet jeles alkotásai évszázados múltra utalhatnak vissza" – ez a summázata Voigt Vilmos Tatár pénz – Árpád apánktól a recski lágerig – Van-e kulturális emlékezete a népnek? című nagy ívű, terjedelmes dolgozatának, amely a *Magyar Nemzet*ben (2007. dec. 22. 32–33. old.) olvasható.

EZEREGYSZÁZNÁL IS TÖBB EROTIKUS MESE. *A vajdasági Burány Béla újabb erotikus- és obszcénnépmese-gyűjteménnyel jelentkezett. A* Mé piros a gólya csőre? *címet viselő, több mint ezeregyszáz mesét tartalmazó kötethez CD formájában válogatáslemezt is terveznek. (Timp Kiadó, Bp., 2007. 1068 old.)* • *Vö. Major Anita–Margittai Gábor: Három á – Burány Béla a pajzán népmesékről, a bánáti feketéről és a káromkodás kultúrájáról (*Magyar Nemzet *2007. dec. 29. 24–25. old.).*

BERNARD LE CALLOC KITÜNTETÉSE. A moldvai csángókról és a székelyekről írt műveiért, valamint egész munkásságáért ítélte oda a Francia Földrajzi Társaság a 2007. évi egyik nagydíját Bernard le Calloc francia kutatónak, aki Kőrösi Csoma Sándor életének és munkásságának feltárásában is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
DÁNIEL BÁRTH, JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H–1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.